

М.І. Дзедман

Історичний дискурс витоків традицій медичної справи в місті-перлині підгір'я Карпат

БІБЛІОТЕЧКА
ПРАКТИКУЮЧОГО
ЛІКАРЯ

www.medkniga.kiev.ua
Видавничий дім МЕДКНИГА

Дзедман М.І.

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС ВИТОКІВ ТРАДИЦІЙ МЕДИЧНОЇ СПРАВИ В МІСТІ-ПЕРЛИНІ ПІДГІР'Я КАРПАТ

Київ
Медкнига

УДК 94(477)+61(477.86)
Д43

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського національного медичного університету (протокол № 5 від 23.04.2024 р.)

Рецензенти:

Завідувач кафедри українознавства і філософії ІФНМУ, доктор історичних наук, професор **Ігор Дмитрович Любчик**

Завідувач кафедри внутрішньої медицини ННЦ "Інститут біології та медицини" Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор медичних наук, професор **Влодимир Іванович Бульда**

В монографії висвітлюється європейський контекст витоків становлення медичної справи в сьогоденному обласному центрі Прикарпаття місті Івано-Франківську. Розглянуті події другої половини XVII — першої половини XX сторіч переконливо засвідчують що в місті-перлині підгір'я Карпат в межиріччі Бистриць медична справа як така згідно сучасних уявлень була заснована за його дійсності адміністративного окружного центру Королівства Галичини та Володимирії (Лодомерії). Оскільки з 1772 року королівство отримало статус коронного краю монархії Габсбургів, то розбудова в ньому лікувальної справи провадилась у загальному контексті реформи медичної галузі в Австрійській імперії. Тож заснування та становлення медичної галузі в місті межиріччя Бистриць було звершено на засадах медичної реформи, що була розроблена та здійснена знаменитими вихованцями Лейденської медичної школи та засновниками «старої віденської медичної школи» докторами медицини Ван Світенном та Де-Гаєном.

Видання адресовано фахівцям та всім хто цікавиться історією української медицини, науки та освіти, викладачам медичних вузів та науковим працівникам, аспірантам і студентам, лікарям-практикам.

Д43 **Історичний дискурс витоків традицій медичної справи в місті-перлині підгір'я Карпат.** М.І. Дземан. — К.: Медкнига, 2024. — 148 с.
ISBN 978-617-7994-06-9

*Як він ішов!
Струменіла дорога,
Далеч у жадібні очі текла.
Не просто ступали —
Співали ноги,
І тиша музику берегла.
Як він ішов!
Зачарований світом,
Натхненно і мудро творив ходу...*

Василь Симоненко

Монографія присвячується 95-річчю народин видатного професора-інтерніста та звияжного дослідника-клініциста Мирослава Миколайовича Бережницького. Його вагомий науковий спадок є актуальним в сучасності, очолювані та засновані ним науково-педагогічна школа, лікувальні, освітні, громадсько-самоврядні фахові структури є затребувані в сьогодення та засвідчують свою результативність. Відтак, постать Вчителя, як знакового представника й одного із фундаторів Прикарпатської медичної школи є визначною в українській медицині другої половини ХХ сторіччя. Професор-інтерніст М.М. Бережницький є фундатором вчення про адаптаціогенез хронічного легеневого серця. В контексті наукової спадкоємності це стало яскравим проявом наступництва в Прикарпатській школі внутрішньої медицини традицій одного із найяскравіших українських наукових клінічних осередків, добре знаного як Київська школа терапевтів. Сформована Мирославом Миколайовичем концепція адаптивної перебудови коронарного кровотоку та капілярно-трофічної недостатності за синдрому легеневого серця є продовженням класичних досліджень патології органів кровообігу Київської школи внутрішньої медицини. Зокрема клініко-експериментальних досліджень академіка М.Д. Стражеска, його вчення про функціональну недостатність кровообігу та запропонованої спільно з В.Х. Василенком класифікації хронічної недостатності кровообігу.

Мирослав Миколайович є уродженцем благодатного Прикарпатського краю та одним із перших вихованців Станіславського (з 1963 року

Івано-Франківського) Державного Медичного Інституту (в сьогодення — Івано-Франківський Національний Медичний Університет). Унікальна особиста творча лабораторія дослідника-клініциста М.М. Бережницького була сформована безпосередньо в унікальному середовищі перлини підгір'я Карпат в межиріччі Бистриць — місті Станіславі-Івано-Франківську. В ньому він все своє життя натхненно творив та лікарував. Трепетно чуттєвий зв'язок Вчителя із благодатним етно-історичним візерунком Прикарпатського краю був окрасою його особистості. Як багаторічний очільник Івано-Франківського обласного товариства терапевтів Мирослав Миколайович Бережницький чуттєво переймався проблемами медичної спільноти. Тож світлій пам'яті дорогого Вчителя з глибокою пошаною та вдячністю і присвячується ця історична розвідка щодо витоків традицій та становлення лікарської справи у його рідному Станіславі-Івано-Франківську.

**ПЕРЕДМОВА ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ПРОПЕДЕВТИКИ
ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА
МИРОСЛАВА МИКОЛАЙОВИЧА БЕРЕЖНИЦЬКОГО
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Наше сьогодніня засвідчує крайню необхідність усвідомлення логіки нашого історичного поступу. Це стосується зокрема й історії медицини Прикарпаття, як важливої складової української науки та культури загалом. Становлення медичної спільноти Івано-Франківщини є показово звитяжною гранню надскладної соціально-політичної еволюції українства в реаліях відсутності власної суверенної національної державності. На жаль, за умов диктату жорсткої політичної кон'юнктури, зумовленої нашою бездержавністю, не могло бути й мови про неупереджене з'ясування ви-токів заснування та становлення лікувальної

справи в Прикарпатті. Тож, подані в монографії конкретні історичні факти до певної міри заповнюють численні прогалини в офіційній історії медичної справи нашого краю. Приємно вражає колосальний історико-документальний фактаж і не менше - вдалий літературно-художній стиль їх викладу на тлі широкої панорами історичних подій другої половини XVII- першої XX сторіч. Завдяки цьому перед нами постає величава картина становлення медичної справи в нашому краї на підвалинах загальноєвропейського контексту та її реформування на засадах розроблених та впроваджених знаменитими вихованцями Лейденської медичної школи і засновниками «старої віденської медичної школи» докторами медицини Ван Світенном та Де-Гаєном.

Цьогоріч наша кафедра урочисто відзначає 95-річний ювілей професора Мирослава Миколайовича Бережницького – одного із своїх легендарних очільників. Тож, для колективу кафедри особливо приємно і символічно, що монографія присвячена цій знаменній даті нашої історії. Та постать видатного професора-інтерніста, звитяжного дослідника-клініциста, Мирослава Миколайовича Бережницького, є знаковою не тільки в 80-річній історії нашої кафедри. Вона займає визначне місце у становленні медичної спільноти Прикарпаття та Івано-Франківського Національного Медичного Університету. Вагомий науковий спадок професора М.М. Бережницького є важливим в

контексті наукової спадкоємності в Прикарпатській школі внутрішньої медицини традиціям яскравого українського наукового клінічного осередку, відомого як Київська школа терапевтів. Його вчення про адаптивну перебудову коронарного кровотоку та капілярно-трофічну недостатність за синдрому легеневого серця є безпосереднім продовженням класичних досліджень академіка М.Д. Стражеска та запропонованої ним спільно з В.Х. Василенком класифікації хронічної недостатності кровообігу.

Мирослав Миколайович є уродженцем нашого Прикарпатського краю та знаменитим вихованцем Станіславського Державного Медичного Інституту. Емоційний зв'язок із благодатним етно-історичним візерунком міста межиріччя Бистриць був характерною рисою його особистості. В стінах своєї *Aima mater* він заснував визнану та популярну в Україні та за її межами наукову школу внутрішньої медицини. Його учні професори М.А. Оринчак, С.Я. Орнат, Н.Г. Вірстюк, Д.П. Александрук; доценти А.Г.Сьоміна, Н.Р.Артеменко, І.О. Якубська, О.С. Макарчук, Д.Н. Гринечко, Г.М. Струтинський, М.І. Дземан, заслужений лікар України Я.І. Юрак є пошанованими педагогами-науковцями та знаними фахівцями внутрішньої медицини. Як багаторічний очільник Івано-Франківського обласного товариства терапевтів Мирослав Миколайович чуттєво переймався проблемами медичної спільноти. Відтак, феномен галицького професора-інтерніста Бережницького М.М. є унікальним та взірцево показовим і в сьогодні становить винятковий інтерес. Посвята монографії за результатами історичного дослідження витоків традицій та становлення лікарської справи у його рідному Станіславі-Івано-Франківську є гідним пошануванням світлої пам'яті Вчителя.

*Заслужений лікар України,
доктор медичних наук, професор*

Нейко Василь Євгенович

Європейський контекст заснування лікарської справи в місті межиріччя Бистриць

Українська медицина має прадавню історію та глибоку традицію. Інтегруючи на базисі емпіричних пізнань праукраїнських етносів Карпатської Горватії-Русі (держави Само, Біла Хорватія, Нітранське князівство) та Русі кращі надбання народів Європи та Азії, вона стала спадкоємницею й медичних пізнань Стародавнього світу та монастирської медицини Візантії. У Стародавню добу та Середньовіччя на теренах України відбулось становлення чотирьох різновидів медицини — давньоаязичницької, монастирської, світсько-ремісничної та козацької [1, 2]. Однак трагічна втрата державності виключила можливість заснування на українських теренах належних національних просвітницьких та організаційно-наукових інституцій. Це унеможливило становлення на науковому підґрунті багатого досвіду пізнання українцями світобуття. Та медична справа це одна із критично обов'язкових складових буття людства, і вона супроводжує наш поступ за будь-яких обставин. Тож давайте зробимо спробу дати відповідь на питання щодо витоків медичної справи в її сучасному розумінні в місті-перлині Підгір'я Карпат у межиріччі Бистриць.

В Івано-Франківську медична справа як така згідно із сучасними уявленнями нараховує понад три століття. Щодо цього дослідники-краєзнавці посилаються на історичні документи, які свідчать, що вже в 1709 році серед 48 станиславівських ремісників було двоє аптекарів [3, 4]. Традиційно в ієрархії середньовічного міста такі фахівці посідали важливе місце, користувались повагою та шанобливим ставленням співгромадян. Давні аптекарі одночасно практикували як лікарі і як фармацевти. Станиславів¹ був класичним середньовічним містом із статусом магдебурзького права із 7 травня 1662 року. Та можливості провадити навчання аптекарів у ньому не було. У ті часи підготовка аптекарів складалася з двох ступенів навчання:

¹ Залежно від часового періоду, про який буде йти мова, вживатиметься офіційна назва міста межиріччя Бистриць того періоду: 1662-1772, 1923-1939 роки — Станиславів, 1772-1918, 1918-1923; 1939-1962 роки — Станіслав.

учня і підмайстра (помічника аптекаря). Щоб здобути звання аптекаря, крім практичних навичок, набутих в аптеці, і складання іспиту, помічник аптекаря з наших теренів мав обов'язково також пройти теоретичну підготовку у фармацевтичній школі Ягеллонського університету в Кракові. Тільки тоді він отримував звання асистента (провізора) і право заміщення посади аптекаря-власника. Здобуття титула магістра фармації вимагало вже декількох років практики і складання магістерського іспиту при університеті. На превеликий жаль, спроба заснувати в XVII сторіччі Станиславівську академію так і не була звершена [5, 6]. Відкрита в місті межиріч Бистриць у 1669 році публічна школа припинила своє існування у вересні 1716 року, так і не набувши офіційно статусу філії Краківського університету [6, 7]. Щоправда, у ній все ж було підготовлено відповідно до програми західноєвропейської школи такого типу близько двох сотень спудеїв [6]. Але на цьому все і закінчилось. Публічну школу було переформатовано в єзуїтську (п'ятикласну) колегію [7, 8]. Однак заради об'єктивності відзначимо успіх звернення через сторіччя добродійного проєкту Станиславівської академії як торжества історичної справедливості. Пройшовши непростий шлях трансформації освітніх закладів різного ґатунку [9] — публічної школи із намаганням отримати статус філії Краківського університету, єзуїтської колегії, австрійської та польської гімназій, совіцької середньої школи — стародавня мурована будівля Станиславівської академії 1744 року все-таки стала храмом академічної науки [8-10]. Сьогодні це морфологічний корпус Івано-Франківського національного медичного університету [8-10]. Забудова належить до пам'яток архітектури національного значення. Знаходиться ця епохальна будівля на площі, що, за влучним висловлюванням шановного краєзнавця-вченого Володимира Полека, є духовно-культурним центром Івано-Франківська [11]. З 29 липня 1990 року ця площа носить символічну назву майдану Андрея Шептицького. Саме в лабораторіях морфологічного корпусу і провадив свої оригінальні дослідження молодий галицький інтерніст Мирослав Бережницький [12]. Власне результати проведених досліджень у стінах стародавньої Станиславівської академії і дозволили йому сформулювати концепцію адаптаціогенезу хронічного легеневого серця [13]. Зрештою серед вихованців освітніх закладів, що працювали в цій сакральній будівлі міста межиріч Бистриць у різні часи, когорта славних імен. І дуже добре, що з 1983 року, ліворуч від головного входу, маємо меморіальну дошку з їх частковим переліком. Звичайно, у сьогодення вона потребує подальшого суттєвого розширення.

Розглядаючи дискурс медичної справи в місті межиріччя Бистриць, зазначимо, що з 1721 року в структурі єзуїтської школи Станиславова числилась вже й аптека [3, 11]. Дослідники зазначають, що наразі важко встановити,

[<https://karpaty.life/uploads/ivano-frankivsk/ivano-frankivsk-majdan-sheptytskoho.jpg>]

Печатка
Станиславівського
колегіуму

Печатка
Станиславівської
гімназії.
Середина XIX ст.

Печатка гімназії
з 1823 р.

Гімназійна печатка
з 1919 р. [9]

**Духовно-культурний центр
Івано-Франківська майдан Андрея Шептицького
крізь сторіччя**

«чи була вона загальнодоступною, чи суто корпоративним закладом» [14]. Перший відомий станиславівський лікар італієць Петро Петаччо був придворним ескулапом родини магнатів Потоцьких [4].

А першим лікувальним закладом стародавнього Станиславова можна вважати споруджений у 1737 році шпиталь-притулок для старців та калік [8, 15, 16]. Збудований він був коштом уродженця Княгинина, старшого сина другого придворного архітектора магнатів Потоцьких («вітчима станиславівської фортеці») Павла Беное [15, 16]. Проте ідея та перша спроба закласти шпиталь у Станиславові належать дружині А. Потоцького панні Анні (з роду шляхти герба Драго-Сас Рисінських) [17]. Вона ще в 1666 році заснувала братство святої Анни та на свої пожертви забезпечила надання допомоги нужденним у притулку-шпиталі при костелі [17]. Однак до 1737 року він не мав постійного приміщення. Також потрібно розуміти, що навіть отримавши власне приміщення, цей шпиталь-притулок мало нагадував лікарню згідно із сучасними уявленнями. Здебільшого там доживали свій вік відставні вояки станиславівського гарнізону. Будівля цього добродійного шпиталю збереглась до наших днів і знаходиться за адресою вул. Галицька, 14.

Наприкінці XVIII — початку XIX сторіч на Прикарпатті розпочалися дієві процеси інтеграції краю в європейський контекст розвою медичної галузі [18, 19]. Власне інтеграції, бо історичний перебіг подій на теренах підгір'я Карпат був єдиним із загальноукраїнським контекстом і зовсім не сприяв заснуванню наукових організаційно-методологічних навчальних медичних центрів. А без таких не могло бути й мови про логічне перетікання та засвоєння на науковому підґрунті акумульованого в українській народній медицині тисячолітнього масиву емпіричних медичних пізнань багатьох етносів наших теренів. Щоправда, як бачимо на прикладі проєкту Станіславської академії, протягом сторіч спроби заснувати на українських землях освітньо-наукові центри та забезпечити їх належне функціонування настійно здійснювались. Вони мають свою звитяжну історію і чекають на своє подальше ретельне дослідження. А загалом об'єктивні реалії та перебіг подій, пов'язаних із заснуванням українських освітньо-наукових центрів, коротко були такими.

Протягом XIII-XVIII століть наші терени є надійним щитом Європи на сході. Українці самовіддано захищали європейський простір від золотоординської та московської експансії. Трагізм нашого становища полягав у тому, що ми одночасно потерпали як від постійних спроб ординської та московської експансії, так і латинізації та полонізації. Тож за таких умов у заснованих на наших історично-етнічних землях Острозькій — у 1576-му, Замойській — у 1593 році та в 1615 Києво-Могилянській академіях (а остання є правонаступницею Київської Академії, започаткованої ще Ярославом

Подвійний портрет Андрія Потоцького, гетьмана польного коронного та його дружини Анни з дому Рисінських [17]

Меценат першого в місті шпиталю-притулку станіславівський шляхтич Павло Беное

Будівля шпиталю-притулку середньовічного Станіславава в сьогодення на вул. Галицькій, 14

Мудрим у 1037 році) відкриття медичних факультетів так і не було здійснено. В Острозькій та Києво-Могилянській академії тільки певний час короткочасно функціонували так звані медичні класи. Відтак ці академії так і не набули статусу середньовічних університетів. Тож можливість готувати на українських теренах дипломованих фахівців із медичної справи була відсутньою.

Тим часом в забезпеченій від золотоординської та московської експансії звиятою «українського щита» Західній та Центральній Європі успішно засновувались і творчо розвивались освітньо-наукові інституції. На вимогу часу в ній починають відкриватися університети. Перші з них — в Італії. Деякі дослідники вважають за найдавніший університет Європи засновану ще в IX сторіччі вищу медичну школу в італійському місті Салерно [20]. Її фахівцями було складено багато медичних трактатів, серед яких і перший європейський «Антидотарій» із рецептами, способами дії ліків та їхнього застосування [21]. Успіху школи в Салерно сприяло гармонійне поєднання медичного знання з різних культур: грецької, арабської, західноєвропейської. Однак офіційного статусу університету ця медична школа так і не отримала. У 1158 році з юридичної школи утворився найстаріший Болонський університет, пізніше — у Падуї (1222), Неаполі (1224), Римі (1303). Дещо пізніше виникли перші університети у Франції (Паризький, 1200 р.) та Англії (Оксфордський, 1167 р., Кембріджський, 1229 р.). Протягом XIII-XVI сторіч усе нові університети зароджуватимуться по всій Європі. Перші слов'янські університети засновані в Празі (Карлів університет, 1348 р.) і Кракові (Ягеллонський університет, 1364 р.). Не набагато пізніше були відкриті й перші німецькі університети — Гейдельберзький (1385) і Кельнський (1388). Зазначимо, що наявність медичного факультету в університеті була обов'язковою. І саме вони стали в XVII-XVIII сторіччях плацдармом для проведення реформування всієї медичної галузі в Європі.

**Медична школа в Салерно,
зображена в Каноні медичних наук
Авіценни**

**Гравюра, на якій зображено лікарів
і пацієнтів Салернської школи
XI-XII століття**

Щодо безпосереднього історичного тла медичної реформи та впровадження клінічної медицини в практику університетів Європи, то воно творилось надскладними змінами в її соціальному й духовному житті. Тут потрібно мати на увазі всю сукупність процесів Реформації, Контрреформації й поділу європейської спільноти та її університетського простору на протестантську, католицьку й православну частини. Основною причиною потреби реформування університетів та медичної галузі було те, що на межі XVII сторіччя система організації середньовічної привілейованої наукової корпорації вже перестала відповідати вимогам подальшого поступу. «Докласичний» університет з інструменту підвищення загальної культури та наукового розвитку суспільства перетворився на повністю закриту корпорацію, де кафедра успадковувалась із покоління в покоління в межах однієї «професорської родини». Тим часом конфесіоналізація університетів та академій призводить до жорсткої конкуренції між ними. У цій конкуренції можна було вистояти, тільки ставши на шлях подальшого вдосконалення. Викликана процесами модернізації якісна трансформація університетів зрештою приводить до становлення їх «класичної» моделі. Наукова корпорація при «класичній» моделі університету перебуває на утриманні держави, контролюється нею, але зберігає академічну свободу. Ось за таких обставин саме в протестантських університетах і було започатковано очищення науки від догм і перехід від процесу передачі знань до наукового викладання. І це був важливий крок для творення належних передумов започаткування власне клінічного викладання й формування клінічного мислення.

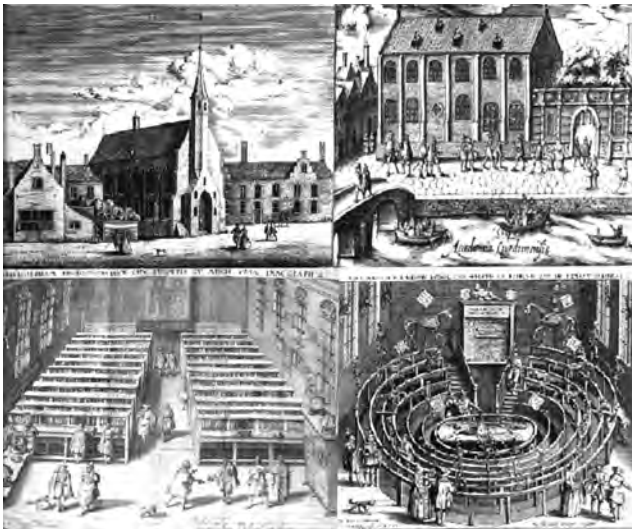
Через історичні обставини європейської дійсності пізнього середньовіччя генератором прогресивних ідей реформування медичної галузі стає Лейденська медична школа. Тож закономірно, що саме на медичному факультеті протестантського університету в Лейдені в 1597 році засновується один із перших в Європі анатомічних театрів, а вже починаючи з другої половини XVII століття в ньому ж уперше започатковується й викладання клінічної медицини. Засновником впровадження клінічного викладання є голландський лікар, фізіолог, анатом і хімік Франциск Сільвій (1614-1672). У літературі також можна натрапити на варіанти його прізвища латинською — Franciscus Sylvius, французькою — Francois Du Bois та німецькою — Franz De Le Boë. В історії медицини він відомий як автор класичних робіт з анатомії центральної нервової системи та один із родоначальників (слідом за Парацельсом і Я.Б. ван Гельмонтом) ятрохімії. Йому належить опис горбиків у легенях при сухотах. Але його найважливіше досягнення — заснування клінічного викладання. Саме Франциск Сільвій повністю реформував навчання у вже існуючій на той час при Лейденському університеті клініці й перетворив її

на визнаний центр підготовки європейських лікарів. Суть здійсненої ним реформи навчання полягала в запровадженні активної участі слухачів у клінічному розборі біля ліжка хворого. Він вимагав ставитися до хвороби як до процесу, що потребує спостереження за його динамікою, а присутність при розтині тіл померлих хворих вважав обов'язковою.

Таким чином, вже в другій половині XVII сторіччя Франциск Сильвіус успішно загнував у Лейденському університеті клінічне викладання і проклав шлях для впровадження в наукові дослідження методології клініко-анатомічних порівнянь. Протягом сторіччя клінічна медицина здійснює під науково-емпіричним стягом непростий, але переможний шлях свого становлення по всій Європі. Він закінчується повною реформою організації медичної галузі, її викладання в європейських університетах та впровадженням в їх дійсність вже науково-дослідної методології. І в другій половині XVIII сторіччя впровадження клінічного викладання в європейських університетах вже почало давати вагомий результати (творення клінічних наукових шкіл, впровадження методу перкусії тощо) [22, 23].

Франциск Сильвій

**Найстаріший
у Нідерландах
Лейденський
університет
на початку
XVII сторіччя**

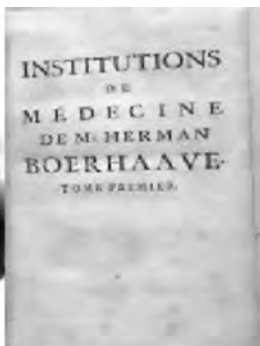
Унаслідок першого поділу в 1772 році Речі Посполитої Станіславів, як і вся Галичина, потрапив під владу Австрійської монархії. Загалом австрійський період в історії українського народу на західних теренах був часом відносної соціально-політичної стабільності, інтеграції краю в загальноєвропейські модернізаційні та культурні процеси [24]. За новим адміністративним поділом Станіслав став центром одного з 18 округів новоствореної провінції — Королівства Галиції та Лодомерії. У Станіславі реорганізували старий магістрат, обрали уряд округи на чолі з бургомістром. Окружний уряд очолив староста із трьома намісниками, що складали три секції. Цей уряд почали називати русько-польським, проте фактично правили польські й австрійські чиновники, представників української громади в ньому не було [24]. Адміністрацію королівства очолював губернатор, якого призначав імператор. Резиденція губернатора та Галицький сейм знаходились у Львові.

У Королівстві Галичина реформування медичної галузі та запровадження модерного підходу у викладанні лікарської справи були започатковані Декретом імператриці Марії Терезії від 22 грудня 1772 року [18, 19, 26]. Введений в австрійську систему освіти Марією Терезією в 1774 році училищний статут німецького педагога Йоганна Ігнаца фон Фельбігера [5] також був покликаний сприяти успішній реалізації запровадження викладання медичної справи. Усі ці нововведення запроваджувались на тлі певної лібералізації, що мала місце в дійсності Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Завтору (1772-1918) як складових Австрійської монархії (від 1867 р. — Австро-Угорщина). Цікаво, що здебільшого ця адміністративно виділена частина імперії відповідала територіям державних утворень прадавніх українців доби раннього феодалізму (VI-X сторіччя) — Карпатської Горватії-Русі (Біла Хорватія, держава Сам, Нітранське князівство), згодом Волинсько-Галицького князівства та Руського Королівства. Очевидно, що для такого територіального адміністрування в Австрійській монархії, окрім політично-економічних засад, могло мати важливе значення й усвідомлення імператрицею Марією Терезією спадкоємності свого (зрештою як і її покійного чоловіка Франца Стефана I) родовету. Наявна в ньому прадавня спорідненість не тільки із Великими князями Київськими Рюриковичами, а й великокнязівським та королівським домом правителів Галицько-Волинських Романовичів, очевидно, зіграла тут свою роль.

Зрозуміло, що всі здійснювані в Королівстві Галичина згідно з Декретом організаційні заходи провадились у загальному контексті реформи медичної галузі в Австрійській імперії. А її засади були розроблені та здійснені знаменитими вихованцями Лейденської медичної школи докторами медицини Ван Світенном та Де-Гаєном. Вони були найближчими учнями й послідовниками

Hermann Boerhaave (1668-1738)

Герман Бургаве і титул написаного ним у 1709 році знаменитого підручника «Засади медицини»

Герб Королівства Галичина в 1804 році [25]

знаменитого професора Hermon Boerhoove². У тогочасній протестантській Голландії Герард ван Світен (Gerard van Swieten, 1700-1772) як католик не міг претендувати на місце наступника на кафедрі свого Вчителя в Лейденському університеті. Відтак він не вагаючись прийняв пропозицію Марії-Терезії та переїхав до Відня. Одночасно виконуючи обов'язки лейб-медика, керівника медичного факультету Віденського університету та Віденської академії наук, ван Світен фактично очолив усю медичну галузь Австрійської імперії. Уміло використовуючи отримані широкі повноваження, він повністю перебудував викладання медицини й цілком підпорядкував його меті підготовки практикуючого лікаря. Ван Світен запровадив повну переорієнтацію навчання на підготовку й випуск фахівця, який не тільки має знання доктора медицини, а

² Герман Бургаве (1668-1738) — професор Лейденського університету, голландський лікар, хімік і ботанік. У кожній із цих галузей знань він заслужено користувався європейською славою. Це найбільш яскрава постать в історії клінічної медицини першої половини XVIII століття. Він автор знаменитого підручника «Засади медицини» (1709). Його класичні праці («Афоризми», 1709; «Підстави хімії», т. 1-2, 1732, та ін.) довго залишалися настільними посібниками лікарів, викладачів, студентів у багатьох країнах. За допомогою еkleктичного набору ятрохімічних (вчення про дискразію) та ятрофізичних уявлень він поєднує анатомо-фізіологічні та інші відомості наукового характеру. У клінічній діяльності він був справжнім послідовником «англійського Гіппократа» Томаса Сіденгама й наголошував примат досвіду лікувальної практики над будь-якими теоріями. Це він увів у клінічну медицину докладні записи історій хвороби й такі засоби обстеження хворого, як термометр і лупа. Його ім'я носить описаний ним у 1724 році синдром спонтанного розриву стравоходу [27]. Він, згідно із сучасними уявленнями, створив першу в історії клінічної медицини наукову школу. Серед його численних учнів видатні лікарі з різних країн (Ж. Ламетрі, А. Галлер, Д. Прингл, Г. ван-Світен, А. де Гаєн, Ніколас Бідлоо та ін.).

Герард ван Світен

Антон де Гаен

й володів практичними навичками та є готовим до лікувальної практики. Для цього при університеті було відкрито клініку (а також ботанічний сад і хімічну лабораторію) і переобладнано анатомічний театр. Курс практичної медицини в університеті було введено як обов'язковий і його викладання для студентів здійснювалось безпосередньо біля ліжка хворого. Також було встановлено сувору послідовність викладання предметів із допуском до занять у клініці тільки після успішних етапних іспитів із теоретичних дисциплін. Проводилось практичне випробування випускників у міській лікарні. Реалізація задуманої й очоленої Герардом ван Світеном реформи здебільшого пов'язана з діяльністю ще одного учня Бургаве — Антона де Гаена (Anton de Haën, 1704-1776) на посаді директора клініки Віденського університету. У результаті впроваджених нововведень клініка Віденського університету перетворилася на новий провідний центр підготовки та вдосконалення європейських лікарів. Поряд із навчальним і лікувальним процесами там виконувались і систематичні наукові дослідження, у яких брали участь найбільш здібні студенти. За такої творчої насаги і відбулось становлення так званої «старої віденської школи». Лейденський університет у другій половині XVIII сторіччя втрачає свої позиції. Тому

закономірним є те, що саме один із вихованців «старої віденської школи» Леопольд Ауенбругґер (Leopold Auenbrugger, 1722-1809) у другій половині XVIII сторіччя здійснив прорив і рішуче розширив тогочасні рутинні можливості дослідження хворого методом перкусії [23].

Тож згідно з Декретом від 22 грудня 1772 року система медичної служби та освіти Королівства Галичина творилась безпосередньо на засадах розроблених вихованцями Лейденської медичної школи професорами Віденського університету Герардом ван Світеном та Антоном де Гаеном. Усі організаційні заходи провадились у загальному контексті реформи медичної галузі в Австрійській імперії. Спочатку були вирішені кадрові питання. Крайовим протомедиком Галичини й професором було призначено вихованця Віденського університету

Головна будівля Віденського університету

доктора медицини Андрея Крупинського³ [19, 28]. Доктор медицини Йоганн Спавенті отримав посаду провінційного протомедика і професора, а три магістри медицини Йоганн Вальц, Франц Огессер та Антоні Кремлер стали крайовими хірургами й акушерами, а також ад'юнктами [19]. Властиво, що проведення розбудови медичної галузі в Королівстві Галичина вимагало вкладення значних коштів і мало неабиякі організаційні та кадрові складнощі. Так, наприклад, посаду окружного лікаря в Станіславі австрійська влада спромоглась запровадити тільки в 1796 році [4]. За такої ситуації місцева влада, зважаючи на високі

Андрей Крупинський (1744-1783) — доктор медицини, професор, перший протомедик Галичини, перший ректор Львівського колегіуму медукуму

³ Крупинський Андрей (1744-1783) народився в селі Белані (Галичина, тепер Краківське воєводство, Польща) у сім'ї шляхтичів. Він здобув медичну освіту у Віденському університеті, у 1772 р. здобує ступінь доктора медицини, у 1773 р. був призначений «протомедиком» Галичини. Брав участь в організації медичної школи у Львові за наказом імператриці Марії-Терези в 1773 році. Завданням цієї школи була підготовка «патронів хірургії», акушерів та аптекарів. У 1773-1775 рр. був викладачем анатомії, акушерства, загальної патології, терапії. Публікації: «Opisanie chorob» (1775), «Splanchnologia, lub nauka o trzewach...» (1775). Помер у Львові.

показники захворюваності на туберкульоз, сифіліс та ендемічний зоб, намагалась самотужки створювати громадські шпиталі-притулки, і в межах Станіслава в 1786 році діяли вже два таких заклади, один з яких було засновано за підтримки вірменської громади міста [4].

Декретом також було передбачено відкриття у Львові медичного колегіуму. На клопотання крайового протомедика Галичини А. Крупинського губернатор граф Антоні Перген 20 березня 1773 року видав розпорядження, згідно з яким у Львові розпочалося читання лекцій з усіх галузей медичної науки для осіб, що займалися лікарською, акушерською та аптекарською практиками, але не мали дипломів. А вже 1 жовтня 1773 року в приміщенні Єзуїтського колегіуму на давній площі Трибунальській (нині це середня школа № 62 на площі Яворського) відбулось урочисте відкриття Львівського медичного колегіуму. Водночас колегіуму надавались і лікарняні відділення, що знаходились на теренах монастиря Святого Лазаря, на вулиці Коперника. Там ще з 1634 року у двох дерев'яних будинках знаходилась лікарня Святого Лазаря для незаможних. Вона й стала клінікою медичного та акушерського колегіумів (а пізніше медичного факультету та медико-хірургічної студії Львівського університету).

Отже, 1 жовтня 1773 року є датою зародження медичної освіти на західноукраїнських землях. Навчання в колегіумі було безкоштовним. До того ж слухачі перебували на повному утриманні землевласників, які скеровували їх на навчання. З губернаторського фонду вони одержували по одному гульдену на тиждень. Слухачами колегіуму могли стати фізично здорові, інтелектуально розвинені та морально стійкі особи обох статей віком від двадцяти одного до тридцяти років, які відзначалися милосердям. Обов'язковим було знання польської та німецької мов, якими велось викладання в колегіумі. При колегіумі діяли курси прискореної підготовки акушерок. Це сприяло значному покращенню акушерського обслуговування в Королівстві Галичина. Акушерки, які сумлінно ставилися до виконання своїх обов'язків, щорічно одержували грошову винагороду — від 100 до 200 флоринів. За десять років існування (1773-1783) Львівський акушерський колегіум підготував понад 100 акушерок, у тому числі сорок із трирічним терміном навчання.

Колегіум проіснував до 1785 року, а його справу вже на вищому рівні продовжив заснований у 1784 році у Львові медичний факультет університету імператора Йосипа II. Сьогодні Collegium medicum у Львові є одним із найстаріших вищих медичних навчальних закладів не лише в Україні, а й у Європі. Він із гордістю носить ім'я вихованця «старої віденської медичної школи» доктора медицини Андрея Крупинського. А щодо медичного факультету Львівського університету, то давайте згадаємо про легендарну постать

Давній Єзуїтський колегіум, де 1773 року розпочав у Львові роботу Collegium medicum (фото початку ХХ сторіччя)

Портрет Франца Мазоха. Автор невідомий

Головний корпус медичного факультету Львівського університету імені Франца І (1894 рік)

галицької медицини, почесного громадянина Львова, ректора Львівського університету та багаторічного директора його клінік, вихованця «старої віденської медичної школи» професора Францискуса Мазоха [29]. Загалу ця звитяжна постать недостатньо відома і перебуває в тіні свого популярного онука Леопольда фон Захер Мазоха. Та ось сам онук у спогадах про своє дитинство в рідному Львові з великою пошаною писав про свого знаменитого діда так: «Коли ми проходили єврейським кварталом, перехожі кланялися доземно дідусю».

Тим часом у Станіславі відкрита вже «за Австрії» (у 1777 році) перша класична аптека «Під якорем»⁴ отримала статус загальнодоступної і набувала все більшої популярності [3, 14]. Вона здійснювала свою діяльність вже за умов, визначених введеним до виконання в 1773 році намісником Галичини «Санітарним патентом». Ним уперше згідно із засадами реформування медичної галузі в Європі встановлювалися правила й межі діяльності лікарів та аптекарів. Першим заборонялося виготовлення ліків, а другим — самостійне лікування хворих. За порушення магістрат накладав на власника великий штраф. Дозвіл на ведення аптек, так звану «концесію», могли одержати тільки люди, які мали спеціальні знання, а найчастіше і вчені ступені. Тож станіславська аптека «Під якорем» має цікаву історію. У ній показово відтінюється буття та культурна традиція міста в межиріччі Бистриць. Найімовірніше, вона спочатку знаходилась на теперішній вул. Шеремети, 2 (будівлю знесено) [14], а пізніше (з 1875 року [6]) перемістилась за адресою Площа Ринок, 4. Місця локації та власники аптеки «Під якорем» через сторіччя змінювались, але популярність її була незмінною. Вона стала успішною у своїй діяльності саме в межах, визначених «Санітарним патентом». І це було свідченням правильного курсу проведеної реформи аптечної справи. Пік визнання закладу — це період діяльності її власника доктора медицини Альфреда Байля починаючи із 1875 року. Його недорогі, але ефективні розробки приваблювали покупців. Старожили згадували його засоби завжди із прізвиськом автора — салірин доктора Байля (від потіння ніг), трікогенова мазь доктора Байля (від лупи) тощо. Для захисту від підробок доктор розписувався на кожній пляшечці. Бренд став настільки популярним, що наступні власники аптеки «Під якорем» — Фішер (1908), Шіллер (1912), Ханель (1929), Ченстух (1942) — у рекламі продовжували називати заклад не інакше як «Аптека і парфумерія доктора Байля». На жаль, у 2001 році старовинну будівлю Площа Ринок, 4 було знесено. Сьогодні на її місці п'я-типоверхова кам'яниця [14].

⁴ У ті часи традиційно назви фармацевтичних закладів Галичини починалися з прийменника «під».

З 1875 року аптека «Під якорем» містилася в цьому будинку за адресою Площа Ринок, 4. Фото 1980-х років. Світлина з колекції Ігоря Роп'яника

Аптика Д-ра Байля
 властитель Йосиф Шіллер
 В СТАНІСЛАВОВІ В РИНКУ — — — — — ПОРУЧАЄ

Крем Ляноліновий Д-ра Байля =====
 в тифелках по 70 сот., 1 К і 1 К 40 с.

Тлустий пудер Д-ра Байля =====
 пуделко 1 К.

Салірин Д-ра Байля =====
 знамените средство проти поченою ся ніг.

Масть на веснівки. — Крем східної краси і Бенігніна, найлучше средство проти веснівкам: слоік по 1 кор. — Цукорки шлязові щоденно сьвіжі, цукорки Кайзера рівнож розличні вина л.чничі, малага, коняк і т. п. На жадане видає дуже охотно купони „Руського тов. педагогічного.

ДЕЖАВНИЙ АРМІЙСЬКИЙ
 ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Також у Станіславі згідно із засадами Декрету імператриці Марії-Терезії від 22 грудня 1772 року про медичну реформу в Королівстві Галичина починають відкриватися стаціонарні лікувальні заклади. Першою такою установою в нашому місті на початку XIX сторіччя став військовий шпиталь [11, 30]. Справа в тому, що, коли в 1801 році Станіслав набув статусу королівського вільного

Stanislawo Hospital wojskowy. Stanislaw. K. u. k. Truppenhospital.

**Головна брама військового шпиталю
в палаці Потоцьких
(Поштівка з колекції Зеновія Жеребецького)**

міста, у ньому значно збільшилась кількість австрійських військовиків (безпосередньо були дислокованими 58-й полк піхоти та вербувальна команда). Кожен десятий мешканець міста був військовим. Тож для потреб військового шпиталю було ґрунтовно перебудовано колишню резиденцію Потоцьких. Спочатку військові медики використовували для своїх потреб триповерховий палац у глибині подвір'я та два флігелі обабіч входу. А в 1895-му звели ще й двоповерховий корпус ліворуч. У часи ЗУНР командантом цього військового шпиталю був підполковник Осип Маланюк, а в 1922 році директором закладу став Тадеуш Ольшанський, батько і тезка відомого мемуариста.

**Триповерхова головна будівля палацу Потоцьких у глибині парку.
Історики датують його початком 1680-х років**

Одноповерхова будівля палацу Потоцьких

Двоповерхова будівля палацу Потоцьких

Так виглядала головна лікарня міста в 1933 році (з архіву Романа Білана)

Будівля єврейської лікарні перед знесенням (з архіву Романа Білана)

У 1842 році в Станіславі на цісарському шляху (Лисецький гостинець, тепер — вулиця Гетьмана Мазепи) у новозбудованій триповерховій кам'яниці було відкрито вже і загальноміський стаціонарний лікувальний заклад [31, 32]. Цьому медичному закладу було присвоєно ім'я лікарні австрійського ерцгерцога, намісника Галичини Фердинанда д'Есте, внука імператриці Марії-Терезії. Шпиталь був розрахований на 120 ліжок, і тут могли лікуватися мешканці не лише міста, а й всього повіту. Одним із перших його керівників був лікар Войцех Торчинський [30]. Споруда першого загальноміського стаціонарного

лікувального закладу міста межиріч Бистриць дійшла до наших часів. Тепер це головний корпус Івано-Франківської центральної міської клінічної лікарні на вулиці Мазепа, 114 [32].

Також у 1845 році в Станіславі розпочала свою роботу єврейська лікарня на 50 ліжок [30, 31]. Де конкретно початково містився цей перший шпиталь, поки що йдуть дискусії. Та відомо, що вже в 1862 році єврейська спільнота Станіслава викупила земельну ділянку на Тисменицькій вулиці [31], де був і споруджений добротний двоповерховий будинок. Головним жертводавцем став місцевий купець Йоель Гальперн, який заповів на нього 20% своїх статків [30]. Нині це відповідає перехрестю Незалежності й Мельника. Там, окрім лікарні, містились притулок старців і невеличка синагога, а за часів СРСР знаходилась стоматполіклініка. Та в квітні 1975-го споруду знесли, аби розширити проїзну частину дороги. Як виглядав той будинок, можемо бачити дякуючи ретельності пана Романа Білана. У його колекції поштівок із видами старого Станіслава не було зображень єврейського шпиталю. І, на щастя, він сфотографував його для нащадків перед самим знесенням.

Відкриття закладів медичної галузі в місті межиріч Бистриць стало відліком для появи в ньому спільноти фахівців лікарської справи. У «Шематизмі Королівства Галичини і Лодомерії із Великим Князівством Краківським»⁵ [33] маємо інформацію про перших керівників загальноміського станіславського шпиталю імені ерцгерцога Фердинанда д'Есте починаючи із 1870 року. Серед них популярний станіславський лікар польського походження Зигмунд Мрочковський (1837-1888) [34]. Сучасники називали його найкращим ескулапом міста Станіслава. Окрім роботи в шпиталі, він мав і приватну практику. Брав активну участь у громадському житті міста, обіймав почесні посади — був першим президентом спортивного товариства «Сокіл», керівником ремісничого товариства «Гвезда», членом правління Міської каси ощадності й бурси імені Крашевського. Доктор З. Мрочковський, надаючи лікарську допомогу, заразився від пацієнтки

**«Примаріуш»
Зигмунд Мрочковський**

⁵ *Schematismus des Konigsreiches Galizien und Lodomerien* — австрійський щорічник, що виходив у 1782-1914 рр. німецькою мовою, а з 1870-го також польською мовою. Містить, зокрема, список імен посадових осіб, зайнятих в установах адміністрації.

тифом і помер у 51 рік. На його похоронах чуттєву промову виголосив бургомістр І. Камінський, а магістрат назвав на його честь вулицю — теперішню 100-річчя Червоного Хреста [35]. Його могила збереглася до сьогодні в меморіальному сквері міста Івано-Франківська.

**Могила
Зигмунда Мрочковського
в Меморіальному сквері**

Після смерті З. Мрочковського директором загальноміського цивільного шпиталю було призначено Юрія (Георгія) Конкольняка (1848-1902) [34]. Він був вихованцем станіславської гімназії та медичного факультету Віденського університету. Без зв'язків і впливових родичів молодому медику важко було зробити кар'єру. Тож у 1877 році Ю. Конкольняк зголосився до війська. Після завершення контракту трохи попрацював лікарем у Тлумацькій громаді, а в 1882 році перебрався до Станіслава. Медиків тоді на весь округ було лише вісім і всі вони мешкали в місті межиріч Бистриць. Ю. Конкольняк почав працювати лікарем у щойно відкритій тоді в'язниці «Діброва». Потім, навіть отримавши призначення директора цивільного шпиталю, він продовжив працювати лікарем у в'язниці. У 1892-1893 роках Станіслав потерпав від епідемії холери. Боротьбу з епідемією очолив директор міського цивільного шпиталю Юрій Конкольняк.

Він написав популярну брошуру «Гігієна», яку видав і розповсюджував через товариство «Просвіта». Запроваджені рішучі заходи дали результати і холеру вдалося приборкати. Головний лікар станіславського шпиталю Юрій Конкольняк займав активну громадянську позицію і не забував свого українського коріння. Він активно виступав за присвоєння імені Тараса Шевченка одній із міських вулиць. У 1891 році був обраний членом гмінної ради. Ладнав і з поляками й організував у 1894 році грандіозну міську ходу з нагоди ювілею повстання Тадеуша Костюшка. Під час епідемії холери (1892-1894) Юрій Конкольняк працював заступником бургомистра. Цієї посади він добровільно зрікся після обрання депутатом міськради, яким був до кінця життя. Керував Міською касою ощадності, а на цю посаду обирали лише людей із бездоганною репутацією. Однією з найбільших заслуг Ю. Конкольняка є те, що він успішно лобював заснування міського парку. Для цього йому довелося

втримати запеклі баталії в магістраті та довести, що ділянка навпроти в'язниці «Діброва» є цілком здоровим і безпечним місцем. Та, на жаль, перебуваючи на піку визнання, Юрій Конкольняк заразився від хворого на висипний тиф і помер 10 червня 1902 року. Йому було 54. Як бачимо, престижна посада головного лікаря цивільного шпиталю Станіслава вимагала не тільки самовідданої важкої праці, але й була небезпечною. небезпека захворіти на гострозаразну інфекційну хворобу для медперсоналу була дуже високою. Про це і повідомляє відомий івано-франківський краєзнавець Іван Бондарев у своєму дописі із влучною назвою «Прокляття головного лікаря. У цивільному шпиталі Станіславова багато керівників помирили передчасно» [34], детально описуючи дані своєї цікавої історичної розвідки.

У XIX сторіччі в Станіславі, окрім вищезгаданої аптеки «Під якорем», почало працювати ще дві — «Під срібним орлом» та «Під чорним орлом» [36]. Загалом аптекарський бізнес у тогочасній Галичині був монополією кількох десятків аптекарів. Прикарпатський фармацевт мав бути заможною людиною, якщо бажав відкрити власну аптеку. Його «аптечний капітал» мав становити 60-70 тисяч для невеликого міста. У Станіславі було кілька щасливчиків, які спромоглися стати власниками аптек. Першим власником аптеки «Під срібним орлом», очевидно, був хтось із військовиків-фармацевтів офіцерів національної гвардії (Саханек чи Томанек). Не виключеною є й спільна власність. А наприкінці XIX століття власником цього фармацевтичного закладу вже став поляк Ян Мацура. Аптека «Під срібним орлом» знаходилась на неіснуючій нині вулиці Карпінського (відповідає початку Галицької: від перехрестя з Бельведерською до площі Ринок). Австрійська поштівка зберегла її зовнішній вигляд під час ходи активістів польського спортивного

Парад «соколів». Поштівка початку XX століття. На задньому плані — аптека «Під срібним орлом». З колекції Олега Гречаника [36]

Зліва — аптека «Під Божим провидінням». Поштівка з колекції Володимира Шулепіна [36]

товариства «Сокіл». На задньому плані бачимо двоповерхову кам'яницю. Над наріжним входом проглядається польська вивіска «Arteka» та зображення орла. Будинок був знищений під час авіаційного бомбардування влітку 1944 року. Пізніше там збудували багатопверхівку ресторану «Карпати», де нині «Ідея Банк».

У 1877 році в Станіславі відкрилась третя аптека. На розі теперішніх Бельведерської та Галицької стояв скромний готель «Під чорним орлом». Номери містилися нагорі, а більшу частину першого поверху займала аптека «Під Божим провидінням». Тримав її вірменин Альбін Амірович.

Світового рівня вчені-медики XVIII-XIX сторіч із Прикарпатського краю

Беззаперечним свідченням успішного залучення Прикарпаття в європейський контекст розвою медичної галузі є й ціла плеяда уродженців нашого краю — тогочасних вихованців медичного факультету Віденського університету. Серед них були і знамениті вчені-медики. Тож, коли у Відні в середині XIX сторіччя утворилась генерація вже «нової віденської медичної школи» — товариства видатних лікарів, об'єднаних загальним розумінням чергових завдань клінічної медицини — серед них були й уродженці Галичини. У центрі світліни літографії Й. Штадлера 1855 року найвидатніших представників вчених-медиків цієї школи їх чільні представники, лікарі-вчені чеського походження патолог К. Рокитанський (Carl von Rokitsansky, 1804-1878) та терапевт Й. Шкода (Joseph Škoda, 1805-1881). Пишаємось тим, що визначне місце у «новій віденській медичній школі» посідає й постать уродженця Галичини, професора-інтерніста Йосипа (Йосифа, Юзефа) Дітля (Józef Dietl, 1804-1878) [37-48]. Цей знаменитий вихованець філософського факультету Львівського та медичного Віденського університетів народився в бойківському краї в мальовничому Підбужжі, яке входило до складу Самбірського округу. Його родина мала типове для Галичини

«Віденські лікарі» — професори Віденського університету. У центрі за столом упівоберта Карл Рокітанські, справа від нього Йозеф фон Шкода. Стоїть другий справа Фердинанд фон Гебра. (Літографія Й. Штадлера 1855 року з літографії А. Принцгофера 1853 року) [49]

змішане походження, але новонародженого Йосипа було хрещено в греко-католицькому храмі [37]. Маленький Йосип був п'ятою дитиною в сім'ї, мав шість братів і двох сестер. Мати сімейства, галицька шляхтанка гербу Драго-Сас Анна Кульчицька, була взірцевою господинею і всім дітям особисто дала початкову освіту в родині.

А от знаменитий уродженець Станіслава, визначний учений-медик, фармацевт та гуманіст XIX століття Теодор Торосевич⁶ (1789-1876) [50, 51] відмовився від престижної викладацької роботи на посаді професора хімії медичного факультету Львівського університету. Залишила байдужим його і вигідна пропозиція влади обійняти почесну посаду інспектора курсів для аптекарів у м. Львові [52, 53]. Уся науково-дослідна робота цього непересічного вихованця станіславської гімназії та медичного факультету Віденського університету була спрямована насамперед на досягнення прагматичних результатів, які б служили його землякам і фармацевтичній науці загалом. Його науковий доробок становлять 218 друкованих праць (з яких 106 — наукові), численні розробки та успішно впроваджені виробничі технології. Біограф Т. Торосевича, дослідник його наукової та практичної діяльності В. Роеске, аналізуючи його публікації, наголошує на винятковій оригінальності 53 праць [54]. У порушених і вирішених у них питаннях

Знаменитий уродженець Галичини професор-інтерніст Йосип Дітль [38] — яскравий представник нової віденської медичної школи, депутат Галицького крайового сейму (1861), ректор Ягеллонського університету в Кракові (1862-1865), завідувач кафедри медицини, президент міста Кракова (1866-1874), почесний громадянин Кракова та Нового Санча, пожиттєвий член австрійського парламенту

⁶ Народився 7 вересня 1789 року у вірменській родині міста Станіслава. Все дитинство Теодора пройшло в благодатному середовищі межиріччя Бистриць. У 1805 р. Теодор закінчив престижну станіславську гімназію і цього ж року переїхав до Львова, де працював в аптеці помічником. Із 1811 по 1815 рік вивчав хірургію та фармацію у Віденському університеті. Повернувшись до Львова, Т. Торосевич відкрив свою приватну аптеку «Під римським імператором Титусом». Заклад мав добре обладнану лабораторію, у якій Теодор Торосевич і розгорнув успішну науково-дослідницьку діяльність.

бальнеології, токсикології, фармакогнозії автору належить повний пріоритет. Світову славу вченого аналітика-хіміка принесло Т. Торосевичу багаторічне вивчення цілющих властивостей мінеральних вод Галичини, Буковини та Східної Польщі [55, 56]. Його наукові роботи було опубліковано у фахових журналах у Львові, Відні, Кракові, Варшаві, Берліні. Вільно володіючи кількома європейськими мовами, автор успішно доносив до загалу результати своїх досліджень. Вчені титули Теодора Торосевича, почесного та дійсного члена 15 зарубіжних і галицьких наукових товариств⁷, вражають. Даний йому провидінням через знаний родовід представників вірменської громади міста межиріч Бистриць Торосевичів визначний талан вченого-дослідника він самовіддано поклав на благо свого рідного краю та європейського медичного загалу. Львівське фармацевтичне товариство поставило його бюст у залі свого будинку за адресою вул. Св. Миколая, 15 [56].

Теодор Торосевич

Активна діяльність Теодора Торосевича — фармацевта, бальнеохіміка, ученого-хіміка, аптекаря-практика, винахідника, дослідника мінеральних вод та організатора перших галицьких курортів, популяризатора їх лікувальних факторів, публіциста припала на XIX сторіччя. Цей період розвитку європейської фармації вирізняється великими відкриттями в галузі органічної хімії. У той час було здійснено синтез багатьох субстанцій для ліків та створено нові технології їхнього виготовлення. Саме тоді відбулися й істотні зміни прогресивного характеру в харчовій промисловості. Науковий і технічний прогрес, що його ініціювали своїми відкриттями вчені Європи, мав позитивний вплив і на розвиток фармації в Королівстві Галичина —

на той час складової частини Австрійської імперії. Терени Королівства Галичини та Володимирії відповідали одному із державних утворень українців часів раннього феодалізму. А з 1772 по 1918 рік ця окремо виділена адміністративна територія перебувала в складі європейської країни, яка на той час процвітала. Внесок уродженця Станіслава Теодора Торосевича

⁷ Почесний член Імператорського Королівського медичного товариства у Відні, наукового товариства Ягеллонського університету в Кракові, фармацевтичного товариства в Мюнхені, Галицького Аптекарьського товариства у Львові, Товариства культури та досліджень Буковини, Товариства лікарів Галичини й багатьох інших [52].

Бюст Теодора Торосевича роботи Владислава Кандефера з колекції Музею фармації Ягеллонського університету [57]

Золотий хрест заслуг з короною

в розвій європейського науково-технологічного прогресу в XIX сторіччі є визначним. Імператор Франц Йосиф ще за життя нагородив ученого із міста межиріч Бистриць «Золотим хрестом заслуг з короною».

Відкрита Теодором Торосевичем 1 квітня 1819 року у Львові аптека «Під римським імператором Титусом»⁸ стала престижним місцем львівських фармацевтичних студій і аптечної практики. Розташована вона була на першому поверсі будівлі 10 нинішньої вул. Винниченка. Багато львівських фармацевтів саме в ній проходили вишкіл. На другому поверсі будівлі мешкав сам власник. Поруч з аптекою було обладнано модерну лабораторію. Вона і стала базою для його майбутніх досліджень у галузі хімії, фізики, технології ліків, сільського господарства. Головною метою діяльності цієї лабораторії насамперед було дослідження мінеральних вод по всій Галичині — починаючи з Кракова і закінчуючи Гуцульщиною та Буковиною.

Уся кипуча науково-дослідна робота Теодора Торосевича була спрямована на досягнення прагматичних результатів і, відповідно, насамперед мала конкретне прикладне значення. Саме нашому славному земляку вдалось успішно вирішити одвічну проблему аптекарів збереження ліків у скляному посуді [50, 52, 57]. Галицький учений-хімік своїми численними дослідженнями довів, що червоне, коричневе та жовте скло захищає чутливі до світла препарати від хімічного розпаду, а блакитне, фіолетове, зелене — навпаки, прискорює цей процес. Після успішного

⁸ Безперечно, у назві аптеки дався взнаки класичний освітній гуманітарний вишкіл її власника в славній станіславській гімназії. Вхід до аптеки прикрашав бюст імператора Тита. В архіві Теодора Торосевича збереглась його науково-дослідна робота «Риси характеру Титуса Веспасіана, цезаря римського», що ретельно виконана на основі аналізу трактатів Йосипа Флавія. В античних джерелах цей імператор зображений як ідеальний правитель. У творах мистецтва він фігурує як взірць щиросердного милосердя — «милосердя Тита».

випробування нововведення в аптеках Галичини, а потім і Європи аптекарі та хіміки всього світу ось уже два сторіччя (з 1827 року) запобігають передчасному «старінню» ліків і хімічних сполук, використовуючи запропоновану ним методику. Розроблений Т. Торосевичем спосіб застосування оксиду заліза при отруєнні арсеном дав йому можливість у 1837 році врятувати життя людині, що отруїлася миш'яком. Два роки по тому в такий самий спосіб було врятовано хворого, який отруївся ягодами воронячого ока. Розроблена методологія була ретельно викладена автором у науковій праці «Оксид заліза як антидот проти арсену», опублікованій у наукових виданнях польською та німецькою мовами [54].

Обдарований таланом фаховий дослідник-хімік Т. Торосевич експериментально вдало вирішив багато практичних проблем виробників і працівників Галичини у сфері послуг. Наприклад, у 1840 році він із власної ініціативи зробив аналіз вивару солоної води, джерела якої містилися поблизу містечка Стара Сіль на Самбірщині [53]. Його висновок «щорічно звідси можна отримувати до 17 тисяч фунтів чистої магнезії», за яку в той час платили по 90 злотих за центнер, відкрив можливості для заснування місцевої мануфактури. Покращували ефективність господарювання запропоновані ним у різних сферах численні способи «поліпшення» якості орної землі, збереження аромату кави під час її приготування, прання білизни за допомогою пари і запобігання її пожовтінню тощо. Він проаналізував виробництво торфу на Замарстинові (зараз частина Львова), виробництво фарби з охри, яку видобували із землі під м. Буськ, досліджував рафіновану олію, запропонував методи зберігання буряків та «запобігання захворюванням шовкопрядів». У модерній лабораторії Т. Торосевича були успішно розроблені технології незвичного використання багатьох натуральних продуктів. Серед них одержання крохмалю з моркви і стебел картоплі, використання коріння дині, застосування пеларгонії польової для лікування «нанесених зміями» ран, коклюшу, кашлю та «хвороби груднини». Перу Торосевича належить низка наукових дописів, присвячених вирішенню суто виробничих завдань: «Про властивості хлорного вапна», «Легкий спосіб виробництва оліфи з олії», «Про застосування торфу для опалення», «Охра буро-червона, відкрита в Золочівському окрузі та придатна для художників і лікарів», «Дослідження семи видів глини та рекомендації цегельному заводу щодо використання її компонентів», «Новий метод переробки сировини в залізо простим і дешевим способом». Цікавим є цикл його авторства статей, яких поєднує загальна тема — раціональне використання землі [54].

Теодора Торосевича заслужено вважають батьком бальнеології в Галичині. Об'їхавши все Прикарпаття, він здійснив хімічний аналіз сотень джерел мінеральних вод та озокериту. Нерідко він був першим у проведенні цих

досліджень, наприклад сірководневої води у Великому Любіні. Лікувальні властивості мінеральних вод він досліджував у лабораторії своєї аптеки (між іншим, здебільшого власним коштом). Видана Т. Торосевичем у Львові в 1849 році монографія «Мінеральні джерела в Королівстві Галичини та на Буковині, описані з фізико-хімічного погляду» стала науковим підґрунтям для відкриття бальнеологічних санаторіїв у Трускавці, Шкло, Моршині, Немирові та інших галицьких містечках. Тож саме уродженець міста межиріч Бистриць став ініціатором створення перших галицьких курортів. Автор книги «Біографія Теодора Торосевича, заслуженого Аптекаря та хіміка» (Львів, 1875) С. Кравчикевич щодо цього справедливо зазначає: «Більшість лікувальних вод, якими природа так щедро обдарувала наш край, були вивчені Торосевичем, що зміцнило до них довіру як лікарів, так і хворих» [54]. Особливу увагу Т. Торосевич приділив вивченню мінеральних вод курорту Трускавець. У різний час ним були вивчені й описані 7 джерел цього курорту. А перші результати своїх досліджень трускавецьких мінеральних джерел він опублікував іще в 1836 році. Вагоме місце в наукових викладах Теодора Торосевича відведено так званій «нафтовій воді». З його легкої руки остання й отримала ліричну та лагідну назву «Нафтуса». Ця назва стала загальноновизнаною та назавжди утвердилась на трускавецькому курорті. Він перший зазначив, що «Нафтусю» насамперед слід вживати для внутрішнього лікування захворювань нирок, печінки, жовчних та сечових шляхів. Тож у 1977 році на 150-річчя курорту Трускавець на фасаді бювету № 1 було встановлено меморіальну дошку з його барельєфом [53]. Пам'ять про славного дослідника галицьких мінеральних вод живе і в місті Івонич-Здруй Підкарпатського воєводства сусідньої Польщі. Цікавий історичний факт: Теодор Торосевич досліджував івоничське джерело в 1835 році, а Й. Дітль — у 1856 році. Йосип Дітль назвав Івонич «князем йодних вод» та видав про його джерело низку праць [58]. На честь Т. Торосевича названо одну з вулиць Івонича й споруджено меморіальну дошку [57].

Свого часу Т. Торосевич відмовився від престижної викладацької роботи у Львівському університеті, і, очевидно, це тією чи іншою мірою було пов'язано із вадами слуху. Але про підростаюче покоління фахівців він щирозсердно дбав, і його внесок в освітній процес аптекарських учнів та молодих фармацевтів є визначним. Із його доброї волі як власника взірцева аптека «Під римським імператором Титусом» та її модерна хімічна лабораторія стали місцем проходження практики й здобуття глибоких фахових знань не тільки для галицьких фармацевтів. Навіть повністю поринувши в науково-дослідну роботу, що домінуюче була спрямована на досягнення прагматичних результатів прикладного значення, він щиро турбувався про якість та гармонійність освіти фармацевтів. Ним у двічі (у 1865 і 1869 роках) перевиданій книзі

Трускавець. Джерело «Нафтуса», воду з якого досліджував Т. Торосевич. Фото кінця XIX ст.

Трускавець. Джерело «Марія», воду з якого досліджував Т. Торосевич. Фото кінця XIX — початку XX століття

Трускавець. Меморіальна дошка Теодору Торосевичу на фасаді бudyнку

Пам'ятник Теодору Торосевичу, галицькому аптекарю і бальнеохіміку, розташований у сквері на вулиці, яка також носить його ім'я, Івоничі-Здруї

**Портрет
Юзефа Торосевича авторства
Stanisława Bobera**

**Пам'ятник
на могилі мецената
Юзефа Торосевича**

«Погляди на необхідність одержання основних знань в області як суспільних, так і історичних наук» чітко сформульовано основні аспекти цього важливого питання в освітньому процесі фармацевтів [59].

Вірний взірцевому прикладу добродітності «милосердя Тита» Т. Торосевич усе своє життя провадив активну благодійну діяльність. Він на все життя залишався відданим гуманістичним засадам свого морального авторитета римського імператора Титуса Веспасіана. Власним коштом оплачував навчання талановитих земляків у Віденському університеті, допомагав львівським студентам, сиротинцям і лікарням. Відтак гонорари за наукові праці вчений щедро витрачав на благодійність. Ним були виділені значні кошти для новоствореної (у 1856 році) сільськогосподарської школи в Дублянах [55]. І в 1901 році ця школа набула вже статусу академії, а нині це Львівський національний аграрний університет — визначний центр сільськогосподарської науки та аграрної освіти. У 1831 році під час Листопадового повстання в Замойській фортеці почались спалахи інфекційних хвороб. Теодор Торосевич із власної ініціативи та своїм коштом доставив туди велику кількість медикаментів. Потрібно також зазначити, що він всіляко фінансово підтримував усі добродітні проекти свого старшого брата, доктора медицини Юзефа Торосевича (1784-1869). Останній, окрім своєї безпосередньої фахової діяльності, вів активну благодійну діяльність та був знаним філантропом [60, 61].

Дослідники-краєзнавці одноголосно відмічають, що Юзеф Торосевич був відданим, безкорисливим і незамінним соратником для свого брата в науково-дослідній зв'язі вивчення лікувальних властивостей галицьких

мінеральних вод. Але в історії Королівства Галичини та Володимирії він насамперед є відомим як засновник львівського центру опіки вірменських дітей-сиріт. Заснував він його в 1865 році. Для початку Ю. Торосевич придбав у Львові в заможної вірменської родини ошатну будівлю. За неї він заплатив близько 180 000 рейнських злотих у цінних паперах, що на той час було досить серйозною сумою. Благодійний заклад, заснований меценатом, будучи освітньою установою, надавав, як було проголошено установчим актом організації, «притулок, утримання та освіту в галузі наук та мистецтва дітям вірменського походження, які народилися в Галичині». Навчалися в цьому благодійному освітньому закладі не лише сироти, а й діти із незаможних сімей. На жаль, через чотири роки після заснування «бурси Торосевича» її благодійник помер. Однак про своє дітище Юзеф Торосевич подбав і заповів після смерті все своє майно створеному ним освітньому закладу. В історичних дописах, присвячених цій неординарній постаті шанованого в Галичині філантропа та просвітителя, акцентується увага на його благодійній допомозі галичанам вірменського походження. Але це не зовсім відповідає дійсності. Цілком природно, що етнічного вірменина Юзефа Торосевич завжди цікавила доля вірмен, які волею долі опинилися у Львові. Зрозумілим є його гідне похвали прагнення допомогти сиротам та дітям незаможних вірменських родин. Та факти свідчать, що Юзеф Торосевич як благодійник опікувався обдарованими молодими особистостями різних національностей. І беззаперечним доказом цьому є прекрасний витвір мистецтва на його могилі на Личаківському цвинтарі [62]. Свого часу Юзеф Торосевич спонсорував навчання сина польського повстанця, юного уродженця Кракова з божим даром до мистецтва скульптури, Едварда (Едмунда) Яскульського [63] в його рідному місті, Варшаві та Мюнхені. Згодом той став відомим скульптором і його родина переїхала до Львова. У 1871 році Едвард Яскульський закінчив роботу над надгробком свого благодійника. Вирізана Едвардом Яскульським із брили каменю велика скульптура яскраво відтворює сенс життя галицького філантропа-гуманіста. І ось вже 152-й рік камінний Юзеф Торосевич, сидячи, по-батьківськи обнімає двох босоногих сиріток.

Станіслав медичний перед Першою світовою війною

Як бачимо, у ХХ сторіччя Королівство Галичини та Володимирії вступило із дієвими результатами в розвитку медичної галузі. У Станіславі, як адміністративному центрі одного з 18 округів королівства, працювали лікарняні заклади та аптеки. Медична спільнота стала гармонічною частиною громади міста межиріч Бистриць. Наприкінці ХІХ сторіччя яскравий представник станіславської медичної спільноти з бездоганною репутацією, перший головний лікар українського походження загальноміського шпиталю імені ерцгерцога Фердинанда д'Есте міста межиріч Бистриць Юрій Конкольняк продемонстрував високі стандарти патріотизму та громадянської відповідальності [34]. Перебуваючи на високих адміністративних посадах (головний лікар цивільного шпиталю, замісник бургомістра, депутат магістрату), він був успішним та результативним. Юрій Конкольняк подав взірцевий приклад у віртуозності пошуків конструктивізму в діяльності мультикультуральної громади міста, що потопало в морі бойківських поселень із тисячолітньою історією [64]. А вже на початку ХХ сторіччя в Станіславі відкриють свої приватні ординації й інші українські лікарі [65] — інтерніст Володимир Янович [66], стоматолог Роман Яросевич [67] та офтальмолог Ярослав Грушкевич [68]. Їхній життєвий шлях склався по-різному, але всі троє свою долю назавжди пов'язали з містом межиріч Бистриць. Вони були не тільки висококваліфікованими лікарями, але й знаними громадськими діячами. На їхній діяльності ми зупинимось нижче. А для розуміння загальної ситуації коротко визначимось із генезою становлення вишуканого товариства українських «ескулапів» у Королівстві Галичини та Володимирії.

У середині ХІV сторіччя внаслідок династичної кризи Галицько-Волинське князівство — Королівство Русь перестало існувати як середньовічна монархічна держава [69]. Це знаменувало собою кінець понад п'ятсотлітнього існування давньої праукраїнської держави Русь [70]. Побудована на засадах демократії та звичаєвого права Запорізька Січ у наскрізь просякнутах аристократичною ієрархією державах Європи аж ніяк не сприймалась як повноцінний партнер. Проте історичний досвід безапеляційно засвідчує, що за відсутності власної національної державності етноси поступово втрачають свої традиційні еліти — спочатку політичну та соціальну, а з часом і культурну. Їх духовно-матеріальна культура твориться в умовах національного гніту та провінційності. Заснування чи продовження діяльності вже наявних національних освітньо-наукових центрів закономірно є безперспективними. За таких обставин на сторожі традиції, національної ідентичності та культури

останнім оберегом залишається Церква. Ось у такій ситуації за обставин бездержавності опинились українці протягом багатьох століть.

Прагнення заснувати в Україні національні вищі науково-методичні й педагогічні центри викликало у всіх загарбницьких режимів впертий супротив. На галицьких теренах за обставин стагнації національно-культурного життя на сторожі самобутніх етнічних традицій постала конфесійно виокремлена греко-католицька церква. Та внаслідок першого поділу Польщі в 1772 році до Австрійської імперії відходить майже вся територія середньовічного руського Галицького князівства у вигляді польських воєводств Русь Червона, Белз і частини Волинського й Подільського воєводств із центром у Львові. Саме династичні зв'язки галицької династії Романовичів із короною св. Стефана в XIII-XIV сторіччі стали Габсбургам приводом для обґрунтування їхніх територіальних претензій на ці терени. І між 1772 і 1846 роками постає нова коронна земля — Королівство Галичина і Лодомерія, Велике Герцогство Краків, Герцогство Освенцім і Затор [71]. Оскільки в старій Австрії національна проблематика та пов'язані із нею конфлікти були чітко переведені в правове русло, то становище українського етносу покращилося. Цісарська держава давала своїм етносам змогу бути частиною австрійського державного народу, не вимагаючи від них водночас відходу від їхньої власної мови та самобутності [72]. Постулат рівноправності національностей, заявлений і прийнятий державою під час революції 1848 року, став у 1867-му конституційним принципом. Третім абзацом § 19 австрійської Конституції визначалося, що: «У коронних краях, де проживає багато народностей, громадські школи повинні бути влаштовані так, аби без застосування примусу до вивчення другої крайової мови кожна із цих народностей мала необхідні засоби для отримання освіти рідною мовою» [72]. За цього право про рівноправність національностей було прикладним і визначало лише нормативні межі та механізм реалізації. У дію воно вступало лише на активну вимогу зацікавлених сторін. І головне, що за старої Австрії не було ніяких «*numerus clausus*»⁹ за національним походженням. Положення ж українців у царській Росії кардинально відрізнялось і було катастрофічним: між 1863 та 1905 роками викладання й друк українською мовою було повністю заборонено. Тож ситуація українців Галичини виглядала як шанс для усієї нації. Зважаючи на важке становище української культури в Російській імперії, представники тамтешньої інтелігенції та проукраїнськи налаштованого ліберального землевласництва намагалися підтримувати національний рух

⁹ *Numerus clausus* (лат. замкнене число) — обмеження частки представників якоїсь групи населення в загальній кількості студентів навчальних закладів. Такі обмеження можуть мати професійне, расове, національне чи релігійне підґрунтя.

українців у Галичині. І спільними зусиллями 23 грудня 1873 року у Львові було засновано Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), що згодом перетворилося на багатопрофільну академію наук із пріоритетом до проблем українознавства. Відсутність «нумерус клявзус» та чимала потреба в лікарях-військовиках у старій Австрії створили сприятливі можливості для постання вишколеної в кращих європейських університетах української медичної спільноти на галицьких теренах [72-74]. Зрозуміло, що серед загалу працівників медичної галузі вона і надалі залишалася в меншості. На жаль, у період панування Другої Речі Посполитої щодо українців був введений так званий «нумерус клявзус». І все ж у 20-30-х роках у Галичині налічувалося близько 250 українських лікарів [73].

Проте в Станіславській окрузі ситуація з надання медичної допомоги загалом залишалась складною [4,75]. У сільських поселеннях, де взагалі не було медичних закладів і лікарів, вона була незадовільною. До 1900 року в Калуському, Косівському та Тлумецькому повітах взагалі не було жодного лікувального закладу [4]. Проведення реформування медичної галузі на Прикарпатті стикалось також із непростими проблемами усталеного звичаєвого й світоглядного характеру. Так, відсоток породіль краю, які були охоплені акушерською допомогою на дому, становив аж 19%, і це за наявності 217 акушерок [4]. Натомість понад три чверті всіх пологів приймали баби-повитухи. Низці цих проблем намагались запобігати подальшим раціональним адмініструванням. Із 1898 року оплата за утримання в лікарнях психічних, венеричних та інших заразних хворих, за надання медичної допомоги при пологах і лікування всіх бідних людей було покладено на Державну казну та Державний лікувальний фонд. У краю запровадили обов'язкове медичне страхування. Наслідком цих заходів стало збільшене фінансування на медичне обслуговування й медичну допомогу з громадських фондів, якими розпоряджались «Каси хворих». За кошти цих кас з'явилась можливість розширювати мережу медичних закладів, що надавали як амбулаторну, так і стаціонарну медичну допомогу. На жаль, попереду на Прикарпаття чекали важкі виклики першої половини ХХ сторіччя — жахіття двох світових війн. І за обставин абсурдно жорстокого військового протистояння медичну спільноту чекали неймовірні випробування.

Та на початку ХХ століття місто межиріч Бистриць жило заможнo та успішно розвивалось. До Першої світової війни за півтора десятка років число аптек у ньому подвоїлось. Локація їх розташування мала чітку тенденцію зміщення до околиць. У травні 1903-го львівський фармацевт Густав Адам відкриває аптеку на вулиці Заболотівській, 1. Він не став порушувати усталену традицію і назвав її «Під зіркою» [36, 76]. Та незабаром аптеку

«Під зіркою» тепер називається
аптекою № 9. Поштівка
з колекції
Володимира Шулепіна

**Рекламна листівочка аптеки
«Під зіркою»**

Аптека «Під ангелом».
Фото 1933 року

перекупив магістр фармації Веніамін Гундерман. Невдовзі й вулицю перейменували і заклад отримав нову адресу Скарги, 3. Сьогодні ця аптека № 9 на вул. Василянок, 3 є найдавнішою в місті.

У 1910 році Казимир Арматис відкриває в Станіславі аптеку «Під ангелом» [36, 76]. Сьогодні це аптека «Іва-Фарм» на вул. Січових Стрільців, 26. Відкриття аптеки кожний власник найчастіше відзначав якоюсь добродією справою. Тож і К. Арматис на честь такої події в жовтні 1910 року «зложив у магістраті 100 корон на бідних міста без різниці віри» [76].

13 жовтня 1912 року «Кур'єр Станіславовські» повідомляв читачам, що в місті відкрилася чергова за ліком шоста аптека: «Пан Зигмунд Теодорович отворив аптеку при вулиці Седельмайєрівська, біля бровару» [78]. Тепер Седельмайєрівська — це вулиця Любомира Гузара. Та заклад там знаходився недовго. В адресній книзі за 1926 рік вже зазначено, що аптека Теодоровича працює в будинку № 20 на Галицькій. Тепер тієї кам'яниці немає — там площа перед ЦУМом. А в 1929 році заклад З. Теодоровича переїхав на Сапінжінську (Незалежності, 12), де зайняв перший поверх міщанського казино. Тут аптека працювала довгі роки. Звернемо увагу, що це вперше в Станіславі аптека не отримала не те що традиційної для Прикарпаття назви за усталеною формою «Під ...», але й не мала взагалі ніякої. Це був перший і єдиний випадок у фармацевтичній історії старого Станіслава.

Аптека Зигмунда Теодоровича на вулиці Сапїжинського працювала довгі роки. Поштівка з колекції Олега Гречаника

Аптека № 6 («Під левом») на вулиці Вовчинецькій, 55

Краєзнавець Іван Бондарев, згадуючи у своєму дописі про причини цього, з властивою йому дотепністю зауважує: «Може, у цілях конспірації?» [78]. А потім, далі розповідаючи про шанований станіславський родовід Теодоровичів починаючи із XVII століття, аргументовано доводить, що з таким прізвищем у місті межиріч Бистриць конспірація була б даремною справою. Так чи інакше, але Зигмунд Теодорович у станіславчан асоціювався із уславленим фармакологом-аптекарем, уродженцем міста межиріч Бистриць Теодором Торосевичем.

І тут тільки одне зауваження: «Чому ж було і не назвати «В аптеці Теодоровичів»? Це було б найкращою рекламою закладу. Та, очевидно, такої потреби не було, бо зрештою станіславчани в побуті і так її називали «аптека Тодоровича». А на самому початку Першої світової війни в місті межиріч Бистриць на вулиці Вовчинецькій, 55 починає працювати і сьома по ліку аптека «Під левом» [78]. Вона й нині там працює під номером шість.

Медична справа в Станіславській окрузі Королівства Галичини в роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань

Загарбана більшою частиною Російською та меншою — Австро-Угорською імперією бездержавна Україна в часи Першої світової війни опинилися в одному із центрів збройного протистояння [79]. По українських землях завдовжки 615 км — від річки Прип'ять у Білорусії і до Румунії — проходила лінія Південно-Західного фронту. Трагедія полягала в тому, що українці, які перебували в російській армії (близько 3,5 мільйонів осіб) і в австро-угорських військах (понад 300 тисяч), змушені були воювати один проти одного. Упродовж «великої війни» (саме так галицькі українці називали її в міжвоєнний період) Прикарпаття було серед основних теренів активних бойових дій. Станіслав неодноразово переходив від одного супротивника до іншого [80, 81]. Артилерія регулярно обстрілювала Станіслав, зокрема й із важких калібрів. Особливо дісталось середмістя, і руйнування в ньому були неймовірними [82, 83].

Росіяни контролювали місто з 3 вересня 1914 по 20 лютого 1915 року, 4 березня — 8 червня 1915 р., 11 серпня 1916 — 24 липня 1917 р. Лінія фронту фактично не виступала далі від околиць Станіслава, а із серпня 1916 по липень 1917 року проходила по Солотвинській Бистриці. У місті отаборились росіяни, а німецькі та австрійські позиції розташовувались у Пасічній і Загвізді. При перегляді віднайденого франківським краєзнавцем Сергієм Петрицьким у німецьких інтернет-архівах відео масштаби руйнації Станіслава вражають [82].

Російські військовики
в Станіславі, 1915 рік [84]

Станіслав. «Козаки» на розі
вулиць Гославського —
Сап'їжинська/Вітовського —
Незалежності. Імовірно,
літо 1917 р.

Враження жаху для цивільного населення подій Першої світової війни в Станіславі яскраво описані в нарисі «Роки 1914 — 1919 крізь вікно в Книгинині» їх очевидцем Володимиром Когутяком [65]. У важкі часи Першої світової війни медична спільнота міста межиріч Бистриць потерпала разом із громадою краю та намагалась добросовісно виконувати свій суспільний обов'язок. Показовим у цьому відношенні є діяльність лікаря-хірурга Красовського Станіслава (1862-1916) [34]. Він уродженець Прикарпаття і походив із Долини. Цей обдарований вихованець станіславської гімназії і медичного факультету Краківського університету після трагічної смерті доктора Юрія Конкольняка в 1902 році обійняв посаду головного лікаря цивільного шпиталю [34]. У сповненого енергії 40-річного лікаря був неабиякий досвід фахової та організаційної діяльності. Він сім років працював асистентом у Кракові в клініці знаменитого хірурга Ридігера, потім мав практику у Львові. У 1898 році отримав призначення головного лікаря в новоствореному шпиталі в Горлицях, що на Лемківщині. Дуже швидко молодий хірург перетворив цю лікарню на одну з найкращих у регіоні. У Станіславі неодружений, відносно молодий і досить приємної зовнішності головний лікар С. Красовський опинився під щільним прицілом тутешніх пань. Але це аж ніяк не шкодило його успішній фаховій діяльності. Так, із 1049 хірургічних операцій, проведених у цивільному

Станіслав Красовський мешкав на вулиці Шпитальній. Поштівка з колекції Зеновія Жеребецького

Руїни міста після Першої світової війни. На фото перехрестя сучасних Галицької та Бельведерської

Руїни пасажу Гартенбергів після Першої світової війни. На задньому плані можна побачити готель «Київ»

**Кам'яниця Хованців на початку
Бельведерської № 8**

**Перша світова війна. Станіслав.
1917 р. Зруйноване крило гімназії
(суч. морфологічний корпус
медуніверситету) на площі
Франца. Катедра ліворуч**

**Пацієнти військового шпиталю,
що містився в палаці Потоцьких,
1917 рік**

**Мабуть, не всі зможуть впізнати
на цій світліні Вічевий майдан,
однак саме так він виглядав після Пер-
шої світової війни. Ліворуч — дім Хани
Ланди, який стояв приблизно на місці
фонтану і ділив площу на дві частини.
Праворуч можемо побачити руїни па-
сажу Гартенбергів**

**Станіславів. Військовий шпиталь.
1917 р. Працівниця Червоного
Хреста в компанії німецьких вояк,
що лікуються в шпиталі**

шпиталі протягом 1904 року, більшість успішно було виконано саме ним. І сучасники згадують, що хірургом він був від Бога. Під час Першої світової війни директор станіславського цивільного шпиталю С. Красовський не покинув своєї лікарні і залишився в місті. Росіяни не боявся, навіть зумів відстояти свою лікарню, де окупанти планували розгорнути військовий шпиталь. Та 17 листопада 1916 року несподівано помер, заразившись плямистим тифом. Йому було всього 54 роки.

Станіслав Красовський, коли переконував російську військову адміністрацію не переформатовувати міський цивільний шпиталь у військовий, цілком мав рацію. Проблеми із наданням медичної допомоги військовикам це б не вирішило, а цивільне населення, втративши можливість отримання фахової медичної допомоги, опинилося б під загрозою поширення епідемій небезпечно заразних інфекцій. Загалом у Станіславі за період Першої світової війни було багато військових шпиталів воюючих сторін, що по черзі займали місто. Вони дислокувались практично в одних і тих самих місцях. Вже понад 100 років стаціонарно постійно діючий військовий шпиталь був найбільш обладнаним та кваліфікованим у наданні медичної допомоги військовикам. Щоправда, статусу гарнізонного австрійська влада йому так і не надала, а відповідно там були відсутніми навіть курси підготовки санітарів. Та поранених було так багато, що, крім шпиталю в палаці Потоцьких, для

Весна, 1916 рік. На світлині вояки царського та королівського 15-го польового гаубичного полку на території військового шпиталю в палаці Потоцьких

Інспекція німецьким генералом військового шпиталю в Станіславі, жовтень 1917 рік. Вул. Старозамкова, 2 (будинок Баттерная, нині військова поліклініка) [84, 85]

**Станіславів. Військовий шпиталь у школі ім. Міцкевича.
Площа Міцкевича. Напис над входом:
«Чоловіча школа імені Адама Міцкевича» (1915-1916)**

**Жіноча семирічна школа
імені Клементини Гофман**

**Руїни резервного шпиталю
в Станіславіві. 1917 рік. Будинок знаходився позаду Пасажу Гартенбергів, на сучасному Вічевому майдані, у правому куті фотографії проглядається готель «Уніон» (сучасний бізнес-центр «Київ») [84]**

військово-медичних потреб використовували багато будівель міста межиріч Бистриць, зокрема й шкільні приміщення [84, 85]. Серед них школи імені Адама Міцкевича [86] та Клементини Гофман [87], будинки реальної і ремісничої шкіл, монастиря Сестер-Служебниць Василянок та інших приміщень. Євангелістську лікарню в Княгинин-Колонії, якою опікувалася громада німецької колонії (колишнє приміщення лікарні «Бетесда», нині вул. Теодора Цюклера, 18) [88], займав лазарет Червоного Хреста. Але у квітні 1915 р. у зв'язку з рішенням санітарної комісії міста тут облаштували бараки для інфекційних хворих, тому лазарет вибрався до іншого приміщення. Будинок на вул. Липовій, 17 (сучасна — Шевченка) займав 2-й приватний Петроградський перев'язувальний загін, який надавав і стоматологічну допомогу. Двоповерховий будинок № 17 зберігся, він другий від перетину вулиць Т. Шевченка та С. Гординського. Військовий шпиталь був навіть у тюрмі «Діброва». Про перебування в станіславській «Діброві» — шпиталю залишив цікаві спогади

небіж Івана Франка, син його рідного брата Захара — Василь Франко. Він був вояком Легіону Українських січових стрільців, потрапив у російський полон. Там Василь копав окопи під Кам'янцем-Подільським, важко захворів і пролежав у шпиталі всю зиму. Навесні 1918 року Поділля зайняли австро-угорські війська, і Василя відправили доліковуватись у Станіслав [84]. На жаль, наявні архівні матеріали (а точніше, їх відсутність) не дозволяють встановити повний перелік медичних закладів воюючих сторін, як і точної картини, які саме приміщення в Станіславі вони займали.

На початку 1918 року Росія вийшла з Першої світової війни, а восени цього ж року Австро-Угорщина перестала існувати [89]. 1 листопада 1918 року влада на етнічних українських землях у Східній Галичині, що входили до складу колишньої Австро-Угорської монархії, перейшла до Української Національної Ради. 13 листопада проголошується незалежність Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) [90]. На превеликий жаль, на той час польська еліта, яка так славно зробила все можливе і неможливе для відновлення незалежності своєї «улюбленої вітчизни Польщі», підпавши під чад імперського шовінізму минулого, категорично заперечувала саме право автохтонного українського етносу Королівства Галичини та Володимирії на національне самовизначення. Щойно проголосивши свою незалежність, Польська республіка розпочинає загарбницьку війну проти відновленої Української держави. Станіслав короткочасно

Легендарні Комісари Українських Січових Стрільців. Зліва направо: Дмитро Вітовський, Микола Сасевич і Михайло Гаврилко — організатори «Листопадового чину» 1 листопада 1918 року. Вихованець станіславської гімназії, полковник УГА Дмитро Дмитрович Вітовський згодом став державним секретарем військових справ ЗУНР [89]

стає тилловим містом, згодом тимчасовою (на п'ять місяців) столицею ЗУНР [91, 92]. До нього з передової привозять на лікування поранених вояків Української Галицької Армії (УГА) [93-95]. У двох військових шпиталях УГА Станіслава їм надавалась кваліфікована медична допомога [96].

Зрозуміло, що щойно сформована УГА [93] не могла мати добре організованої медичної служби [96, 97]. Вона створювалась та вдосконалювалась під тиском жорстоких обставин війни [97, 98]. Загалом медико-санітарну службу УГА було розбудовано за австрійським зразком [93]. Вже в час листопадових боїв у Львові при Начальній Команді УГА лікар Кость Тянячкевич заснував санітарний відділ. Лікарі або медики, яких направляли до підрозділів, самостійно знаходили собі приміщення, де надавали допомогу пораненим і хворим, дбали про забезпечення медичним обладнанням та ліками, знаходили помічників. Планова організація медико-санітарної служби УГА розпочалася одразу після утворення відповідних референтур (відділів) у складі Державного секретаріату військових справ (ДСВС – тодішнього Міністерства оборони ЗУНР) під керівництвом Ростислава Біласа й продовжувалась у складі Начальної Команди під проводом сотника Костя Тянячкевича [96, 97]. Також були засновані відділи в штабах бойових груп. Розпорядженням ДСВС ЗУНР усім медпрацівникам відповідно до своїх посад були присвоєні старшинські звання. Медико-санітарну службу УГА очолив лікар Ростислав Білас. Корпусними лікарями були призначені найбільш досвідчені медики з фронтовим досвідом: лікарі Тадей Яцик (Перший корпус), Володимир Коцовський (Другий корпус), Іполіт Левицький (Третій корпус). Корпуси мали мережу польових шпиталів. Окрім польових шпиталів, було організовано три санітарних потяги під командуванням четаря Романа Гаванського, поручника Осипа Гробельного і четаря Володимира Скоморовського. Ними з пунктів збору оперативно евакуювали хворих та поранених до військових шпиталів. Наприкінці травня 1919 року шефом санітарної служби УГА був призначений доктор медицини, полковник, військовий лікар-дерматовенеролог А.Й. Бурачинський [93, 97]. Гостро відчувався брак шпиталів, одягу, білизни і ліків. Лікарів було всього 35, санітарних старшин — 50, у 8 шпиталях тільки 1600 ліжок.

Тим часом санітарно-епідеміологічна ситуація на станіславських теренах залишалась надскладною. Ще від зими 1915-1916 років у Східній Галичині ширився висипний тиф. Австро-угорська влада, незважаючи на наявність налагодженого апарату і відповідних матеріальних засобів, не зуміла зарадити лихові. Пошесть тліла і поширювалася щозими та осені. У 1918-1919 роках висипний тиф охопив майже всі повіти і зростав. Окрім того, ширилися черевний тиф і паратиф, віспа, траплялися навіть випадки сапу й сказу. Сприяли поширенню хвороб переміщення великих мас полонених і тих, хто повертався

**Андрій Йосипович
Бурачинський**

Санітарний потяг УГА [62]

з фронту до своїх домівок. Тому військові і повітові шпиталі мали епідемічні відділи. Не оминали хвороби і військових лікарів, від лютого до травня 1919 року захворіло на висипний тиф 34 лікарі, померло 14, серед них військовий лікар у Станіславі Тимко Крохмальний та лікар Лаврецький у Галичі.

За складної військово-політичної й санітарно-епідеміологічної ситуації Станіслав певний період (з 1 січня до 15 травня 1919 року) не тільки був у статусі столиці ЗУНР та в ньому перебували вищі урядові інституції держави, але й став одним із центрів медико-санітарної служби УГА. ДСВС заклав у Станіславі головний склад санітарного матеріалу (начальник — підполковник Володислав Білинський). Ще один санітарний склад був у Ходорові при Начальній Команді УГА (начальник — четар Михайло Терлецький). На складах насамперед зосереджувалися медикаменти колишньої австро-угорської армії, а в подальшому медичні засоби і матеріали від Українського Червоного Хреста та закуплені в Австрії. Доставка з-за кордону була дуже складною, часто більшість замовлень не доходило до місця призначення. Тоді ж у місті межиріч Бистриць було засновано й бактеріологічний інститут — єдину установу теоретичної медицини ЗУНР [96-98]. Вона в разі потреби виконувала також обов'язки інших ділянок, наприклад судово-медичної. Очолив його доктор медицини Максим Музика [99, 100]. Працювали в ньому Музика Максим Максимович, медики Ольга Кривокульська і санітарний четар Степан Кривокульський (за іншою інформацією, санітарний четар Володимир Кривокульський). У Станіславі під опікою ДСВС діяли два шпиталі, командантом першого був підполковник Осип Маланюк, а другого — за різними даними, почергово полковники Осип Кос та Теофіл Бардах [65, 96, 97]. Останні, очевидно, мали ротації на посадах

**Музика
Максим Максимович**

1873 року в селі Старій Ягільниці нинішньої Нагірянської громади Чортківського району Тернопільської області. Походив із родини пароха Олександра Маланюка та Павлини Крушельницької [101, 102]. Медичну освіту здобував у Грацькому та Краківському університетах. Навчаючись в університеті австрійського міста Грац, став одним із співзасновників товариства українських студентів «Січ». Родина не могла оплатити весь курс навчання, тому

Осип Маланюк

частину витрат покрито міністерство оборони. Тож Осип Маланюк зобов'язався відслужити певний термін військовим лікарем. Почав працювати начальником окружного шпиталю в Березанах та другого військового в Станіславі. Лікарями в станіславських шпиталях були: О. Прийма, сотник Михайло Козак, сотник Микола Дикий, Мондштайн (ім'я невідоме) та медики: студент медицини, санітарний поручник Леонтій Максимонько, хорунжі Наталя Полотнюк і Селянська (ім'я невідоме). Своєю жертівністю та патріотизмом усі ці особистості є героїчно значущими в нашій історії. Постаті ж очільників військових шпиталів ЗУНР у Станіславі полковників УГА Осипів Коса та Маланюка є ще й знаковими в історії медичної спільноти міста межиріч Бистриць. Тож про них хоча б коротко.

Осип Маланюк (1873-1949) є уродженцем Королівства Галичини. Народився 20 червня 1873 року в селі Старій Ягільниці нинішньої Нагірянської громади Чортківського району Тернопільської області. Походив із родини пароха Олександра Маланюка та Павлини Крушельницької [101, 102]. Медичну освіту здобував у Грацькому та Краківському університетах. Навчаючись в університеті австрійського міста Грац, став одним із співзасновників товариства українських студентів «Січ». Родина не могла оплатити весь курс навчання, тому частину витрат покрито міністерство оборони. Тож Осип Маланюк зобов'язався відслужити певний термін військовим лікарем.

Красень Осип Маланюк у 1911 році одружився із панною Ольгою Жуковською, що походила із роду (праправнучка) претендента на французький трон герцога Гіза [103]. Свою 20-річну кар'єру військовослужбовця він закінчив у чині підполковника. Після розпаду Австро-Угорської імперії підполковник О. Маланюк не вагаючись став до лав УГА. Уряд ЗУНР призначив його комендантом Першої військової лічниці (шпиталю) УГА в Станіславі. Після окупації Галичини доктору пропонували послужити в польському війську, але він відмовився. Самодостатній лікар-практик відкрив приватну лікарську ординацію.

У 1931 році він зводить за проектом «батька» ратуші архітектора Станіслава Треля в середмісті Станиславова (у сьогоднішнього Грушевського, 17) власну триповерхову кам'яницю [104]. Це був виклик відносно усталеної практики в тогочасному Станиславові — будинками в центрі володіли євреї, поляки, німці, вірмени, а от українці в кращому разі мали якусь халупу на околиці. А новобудова вийшла на славу. У просторій кам'яниці Маланюків розмістилось сім квартир (в одній із них мешкав і сам господар). Головними оздобами кам'яниці стали два напівкруглі в передньому плані еркери, що завершуються відкритими балконами. Вітринні стрільчасті вікна першого поверху надавали кам'яниці легкого готичного шарму. На першому поверсі знаходився великий магазин галантереї і парфумів «Арома» та було просторе приміщення лікарської ординації доктора Осипа Маланюка. Кам'яниця і сьогодні є окрасою міста-перлини межиріч Бистриць.

Весільне фото Осипа та Ольги (Жуковської) Маланюків. Відень, 1911 р.

У своїй ошатній кам'яниці Осип Маланюк лікарював аж до перших «советів». Пацієнтів не бракувало, бо мав славу дуже хорошого хірурга та рентгенолога. А вже перед приходом других «советів» доктор Осип Маланюк перестав випробовувати долю і в 1944-му емігрував до Австрії, де й помер через п'ять років.

У сім'ї Маланюків було двійко донечок. Старша донька Єлизавета також стала лікарем, але дантистом [104]. А ось молодша — Ірина із медициною не мала нічого спільного і є українською зіркою європейського оперного мистецтва ХХ сторіччя [102-104]. Вона прославила родину Маланюків як знаменита оперна та концертно-камерна співачка, визнана в Європі, але, на жаль, маловідома в Україні. Безперечно, тут дався взнаки успадкований талан. Пан Осип по матері доводився кривним родичем знаменитої Соломії Крушельницької. Її кривними родичами є і класик сучасної української музики Мирослав Скорик та знана камерна співачка, професорка вокалу Одарка Бандрівська. Ірина Маланюк із великим успіхом виступала на сценах оперних

Кам'яниця родини Маланюків у минулому сторіччі і в сьогодні [104]

Анотаційна дошка оперної та концертно-камерної співачки світового рівня Ірини Маланюк на вул. Грушевського, 17, що встановлена на будинку, збудованому в 1930-х рр. її батьком підполковником УГА, лікарем Осипом Маланюком

театрів Австрії, Німеччини, Італії, Франції, Великої Британії, Іспанії, Аргентини та інших країн. Слава, гастролі по всьому світу, натовпи шанувальників... А почалося все в батьківському домі в Станіславі, де маленька Ірця вперше почула радіотрансляцію з міланського оперного театру Ла-Скала. У сьогоднішній один із навчальних залів Університету музики та драматичного мистецтва Ґраца в Австрії названий на честь Ірини Маланюк — «Іра-Маланюк-Зал». 15 вересня 2017 року й Івано-Франківська обласна філармонія отримала ім'я співачки. На стіні батьківського будинку нині висить пам'ятна дошка на честь співачки. Батькам знаменитих дітей можна лише поспівчувати, адже вони завжди залишаються в тіні своїх талановитих нащадків. Лікар Осип Маланюк не став винятком. Насамперед його знають як татуся оперної співачки Іри Маланюк, що збирала повні зали провідних європейських театрів. Але в пам'яті медичної спільноти Прикарпаття та історії Івано-Франківська полковник УГА доктор Осип Маланюк назавжди залишиться віртуозним

лікарем, який придбав й активно використовував перший у місті рентгенівський апарат, та самовідданим українським патріотом. Тож було б справедливо, щоб на будівлі Першої військової лічниці часів ЗУНР і приватній кам'яниці Маланюків гордо променився і його барельєф. Цим би міська влада і вся франківська громада засвідчили б свою повагу до медичної спільноти міста в межиріччі Бистриць.

Військовий лікар, полковник УГА Осип Кос (1875-1936) також є уродженцем Королівства Галичина [90, 105]. У тогочасній Галичині ця родина була знаною та шанованою. Голова родини Косів пан Михайло був бургомістром давнього містечка Комарне — нині Комарно Львівського району [106]. Воно має славу історію і ще в 1471 році отримало магдебурзький привілей. Громадяни міста Комарне вельми поважали свого бурмістра і після смерті спорудили йому пам'ятник, який і донині стоїть на міському кладовищі. Пан Михайло та його дружина Марія (панночка з дому Ліщинських) виховали чотирьох синочків. Усі були успішними. У 1895 році в газеті «Діло» ось так писали про братів Косів: «П. Йосиф Кос родом із Комарна, член тов. «Січ» у Відні, осягнув у тамошнім університеті ступень і титул доктора всіх наук лікарських. Єсть се наймолодший з чотирьох братів-синів міщанина з Комарна, котрі всі осягнули степені докторів. Найстарший доктор Іван Кос єсть шефом-лікарем полку цісарських стрільців тірольських, другий д-р Андрій Кос єсть адвокатом у Львові, третій д-р Михайло Кос єсть лікарем полковим в Бельоварі (Хорватія), а наймолодший Йосиф ось тепер (здобув науковий ступінь — ред.). Іван, Андрій і Йосиф були членами віденської «Січі», а Михайло — краківської «Академічної громади»; усі чотири (завершили — ред.) яко відличні ученики львівську руску гімназію» [106]. Доля в братів Косів склалася по-різному [106, 107]. Проте кожен із них залишив свій знаковий доробок на професійній ниві, і всіх їх вирізняла виняткова інтелігентність та український патріотизм. Життєва звияга цієї непересічної української родини заслуговує окремої розповіді. Та в межах висвітлення діяльності станіславських військових шпиталів часів ЗУНР зупинимося саме на постаті полковника УГА Осипа Коса та його сім'ї.

Дружина Осипа Михайловича Коса Лідія Іванівна походила з дому Копистянських і належала до давнього священничого роду [106]. Її батько о.

**Полковник УГА,
військовий лікар Осип Кос**

**На родинному фото Йосип Кос
(у військовій формі)
з братами. Його дружина сидить перед
ним. Поруч за мамою син Анатоль
[107]**

**Брати Коси. Стоять зліва направо
Михайло, Андрій, Осип (з родинного
архіву Надії Кос)**

Йоан Копистянський був парохом у Криницьі на Лемківщині. В Осипа та Лідії було п'ятеро дітей: Михайло, Роман, Анатоль, Маруся, Ліда. Це була велика дружна сім'я. Здебільшого вони жили в Австрії, часто переїжджаючи з міста до міста, бо так вимагала батькова служба військового лікаря. Потрібно було певний термін бути військовим лікарем для покриття тієї частини витрат, які міністерство оборони понесло за його навчання. Та все ж відбуваючи службу в австрійській армії на посаді полкового лікаря «І кляси» при 36-му полку краєвої оборони в Коломиї, Осип Кос у 1908 році свідомо стає одним із ініціаторів творення Українського Лікарського Товариства [97]. Під час Першої світової війни був санітарним шефом у таборі полонених у Гредінг у Зальцбургу, де поклав немало старань, щоби полегшити долю полонених українців із російської армії [105]. Наприкінці війни був у ранзі підполковника на посаді шефа візитаційної комісії шпиталів Австрії. У вирішальному 1918 році полковник Осип Кос не вагаючись повертається на Прикарпаття і стає до лав УГА. Під час українських визвольних змагань спочатку він працює лікарем у першому військовому шпиталі Станіслава, а згодом почергово отримує призначення на посади окружного лікаря та начальника другого військового шпиталю [96, 97, 109].

Повернувшись у рідний край, діти сімейства Косів навчаються в українській гімназії в Станіславі.

В лютім 1908

П. Т. Товаришу!

Підписаний комітет задуму оснувати руське товариство лікарсько-природописне, що має на меті (з виключенням усяких входячих у політику питань):

плекання наук лікарських і природописних,
береження прав і ставових інтересів членів і в міру средств — матеріяльну поміч для членів, вдів і сиріт по членах,

і в тій цілі звертається до Вас з просьбою о Вашу гадуку у тій справі, а зарозом о ласкаве повідомлення, чи зводите приступити у членів товариства. Після поверхозного обчислення є нас біля 150 лікарів, крім заступників словкренських гадузей, і мало би таке товариство — при якій-такій солідарності і кярності — всякі вигляди на успіх.

Другі краї шпередили нас у тій справі від давна. Около 150 усіх лікарів з Буковини різних націй творять лікарське товариство „Verein der Aerzte in Bukowina“. Значно менше лікарів північної залізниці, північно-західньої залізниці і т. д. має свої власні товари гви², у котрих трупуться. До 70 лікарів передаруляньського краю зорганізувалися у товаристві „Der Aerztverein von Voralberg“.

Линше ми обходимося досі без жадної організації. Линше нас — 150 лікарів одної нації — є за мало, шоби здобутися на товариство фахове і взаємної помочи.

Так дальше бути не може! Мусимо злучитися і зорганізуватися якнайскорше і у тій цілі запрошуємо і Вас, ВП. Товаришу, до нашої громади. О відповідь просимо до 15. лютого н. ст. 1908. р. на руки д-ра Олександра Козакевича, лікаря у Коломиї.

Д-р Тит Е. Бурчинський
секундар кривевого шпиталю
у Чернівцях.

Д-р Гриць Гарматій
лікар у Львові

Д-р Володимир Гизар
секундар кривевого шпиталю
у Чернівцях

Д-р Олександр Козакевич
лікар в Коломиї.

Д-р Йосиф Кос
полковий лікар I. класи
з Коломиї

Д-р Зиновій Левинський
директор загального шпиталю
у Коломиї

Д-р Іван Ціпановський
лікар у Городенці

Д-р Володимир Янович
лікар у Станіславові.

25-річчя Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади [Текст] : [зб. статей]. — Репр. вид. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 1935 р. — Л. : [Галицька вид. спілка], 2009. — С. 6.

Через багато років вже відомий композитор Анатолій Кос-Анатольський згадуватиме про ті часи так: «Юність моя — це незабутні роки навчання в колишній Станіславській українській гімназії» [106]. Проте він, окрім гімназії, відвідував і станіславський філіал Львівського вищого музичного інституту ім. М.В. Лисенка, головним інспектором якого був композитор С.П. Людкевич. Останній одразу передбачив його велике майбутнє музиканта та композитора. За родинною традицією всі Коси після закінчення станіславської гімназії почали студіювати у Львові в університеті: Михайло, Ліда, Маруся — політехніку, Роман — медицину,

Дружна родина Осипа Коса із трьома синочками та двома донечками по центру. Хлопчина в центрі — майбутній композитор А. Кос-Анатольський [76]

а Анатоль, виконуючи настанову батька і бажання матері (саме ж йому вона подарувала своє стареньке фортепіано), — юриспруденцію та фортепіанний клас у Львівському вищому музичному інституті імені М.В. Лисенка.

Щоб бути разом із дітьми та ближче до чоловіка (пан Осип продовжував працювати в Угнові), у 1929 році до Львова переїжджає й Лідія Іванівна. Проте матеріальне становище родини було дуже скрутним. Польський уряд не «подарував» О. Косу його участі в українському визвольному русі, тому він ані доброго місця праці, ані пенсії, незважаючи на тривалу державну службу, не мав. Та берегиня родини Косів була щасливою, бо, як і колись, в її домі збиралася уся сім'я. Проте недовго тишилася вона родинним щастям. Не минуло й року, як Лідія Іванівна, ще молода й повна сил, раптово померла. Важко переживши смерть коханої дружини, Осип Михайлович одразу постарів. А через декілька років після трагічної смерті донечки Марусі (активної учасниці українського підпілля — очолювала ланку п'ятірки розвідниць ОУН) закінчив свій сповнений випробувань шлях на грішній землі. Похований разом із донечкою [110].

Під час героїчних національно-визвольних змагань на початку ХХ сторіччя лікарі уродженці галицького краю українського походження у всьому розділили всі тяготи та негаразди із прикарпатцями. За обставин надскладної ситуації військових подій і національного пригнічення з боку польської влади в міжвоєнний період вони самовіддано виконували свій професійний обов'язок. Вражає та заслуговує на повагу те, як визнані, у всьому забезпечені й успішно інтегровані у світах українські лікарі повертаються до батьківського краю в небезпечний час його випробувань. Серед них і стоїчні постаті лікарів Станіславського округу (у Другій Речі Посполитій — повіту), будівничі медичної галузі ЗУНР військові лікарі — доктор медицини, очільник медичної служби Австро-Угорського флоту, адмірал Ярослав Окуневський та військово-морський старший штабний лікар 1-го класу (полковник) д-р Маркел Рожанковський.

Вихованець Коломийської гімназії та медичного факультету Віденського університету Ярослав Іполитович Окуневський (1860-1929) зробив карколомну кар'єру у військово-морських силах (ВМФ) Австро-Угорської імперії, не беручи зброї до рук [111-114]. Він проторував собі дорогу скальпелем і стетоскопом, непересічним організаторським хистом та неймовірною працездатністю [115]. Іще в університеті успіхами в навчанні він привернув до себе увагу військового міністерства й отримав високу стипендію. В обмін взяв на себе зобов'язання після завершення навчання на медичному факультеті служити на флоті військово-морським лікарем. Тож незважаючи на отримання в 1884 році диплому доктора медицини, був направлений на місце служби корабельним лікарем ВМС Австро-Угорщини. Працював у

Нагробок Йосифа Коса та його доньки Марусі на Угнівському цвинтарі [110]

Ярослав Окуневський

Сім'я Ярослава Окуневського (дружина Отілія, доньки Ольга і Дорлі), Пула, 1906 рік [114]

морському шпиталі в м. Пула (нині Пула, Хорватія). 10 січня 1899 р. він одружився з австрійкою Отілією Міллер. У наступні три роки в них народилися донечки — Дорлі та Ольга.

На початку Першої світової війни Ярослав Окуневський обійняв посаду головного лікаря і начальника головної медичної служби ВМФ Австро-Угорщини. Це він розробив перший статут медичної служби військово-морського флоту, який зрештою був покладений в основу статутів багатьох держав. Під час військової служби відвідав низку країн басейну Середземного моря, Європи, Африки, Азії, Океанії, Америки. Він на власні очі бачив виверження вулканів, ходив по китайській стіні, джунглями Латинської Америки і горами Тибету, захоплювався єгипетськими пірамідами і буддійськими божествами, милувався витворами античних греків і

римлян. Ярослава Іполитовича, як високоерудованого та інтелігентного знавця мов, завжди елегантного, осанистого, талановитого оповідача і письменника, включали до складу високих урядових австрійських делегацій. Свої враження від мандрів він опублікував у пресі, а згодом ці публікації видав у монографії під назвою «Листи з чужини» у двох частинах [116]. І. Франко назвав твори Ярослава Окуневського «взірцем української мемуарної та туристичної літератури».

Ярослав Іполитович Окуневський є кавалером Лицарського Хреста Франца-Йосифа I, ордена Лицаря іспанської королеви, французького ордена Почесного легіону, китайського імператорського ордена Дракона, найвищого титула Мандарина і ще багатьох високих нагород низки держав. Ось так Дмитро Мохорук у своєму романі-хроніці «Тяжкий хрест. Тетралогія. Присмак гіркоти» [117] описує офіційний візит Ярослава Іполитовича до Китаю: «У Китаї на офіційному прийомі, влаштованому з нагоди приїзду такого дорогого гостя, ... імператриця Ци Сі, яка тоді правила, за врятування від смерті престолонаслідника, вручила Ярославу Окуневському орден Дракона і присвоїла найвищий титул Китаю — титул Мандарина. На цьому прийомі Окуневського запитували, звідки він родом. Вважали, що він із багатого і відомого віденського

роду. Він із гордістю почав розказувати, що він син сільського пароха, виріс у Карпатських горах, які вкриті вічно зеленими смерековими лісами.

Австро-Угорський посол у Китаї, скривившись, намагався все це перекласти китайською мовою, але спрощуючи по-своєму. Бо соромився перекладати все по правді. Чи його зрозуміють? Як це? Простолюдин, а така знаменитість. А той продовжував:

— Я є гуцул. З гуцульського краю. Моя Батьківщина — Україна!

— Московія? — перепитала імператриця Ци Сі.

— Ні! Ні! Московія завоювала більшу частину моєї країни. Решту завоювала Австрія. Я походжу зі Східної Галичини. Але це вже посол не перекладав. Яюсь було ніяково. Більшість, не розуміючи в чому справа, лише здвигували плечима...».

Тож насамперед Ярослав Окуневський був Великим Українцем — відданим патріотом своєї Батьківщини, видатним громадським діячем та щедрим меценатом української справи, письменником, публіцистом [118]. Ще під час навчання у Відні був активістом українського студентського товариства «Січ» (1880 року обраний його головою). Як меценат допоміг відкрити Народний дім і першу повітову лікарню в Городенці, надавав матеріальну допомогу товариствам «Просвіта» і «Рідна школа», українським видавництвам у Львові та Чернівцях. За його фінансової допомоги було надруковано ювілейний альманах «Січ» (1908). Як дійсний член НТШ й Українського лікарського товариства накопичував матеріали для науково-краєзнавчих публікацій та нарисів [119].

Із початком Першої світової війни на галицьких теренах почали масово формуватися відділи Українських січових стрільців. Невдовзі з них було створено Легіон УСС. Ярослав Окуневський вітає його створення і жертвує на його забезпечення великі суми з власних коштів. Пізніше він очолює Українську санітарну місію, у 1915 році надає суттєву допомогу санітарній службі легіону та направляє з Відня для нього медикаменти. Після проголошення в 1918 році ЗУНР очолив її Державну медичну місію у Відні. Надавав суттєву допомогу військово-морському аташе УНР у Відні капітану 2-го рангу В. Дашкевичу-Горбацькому. Безпосередньо сприяв підготовці в Коломиї 1-го Гуцульського полку морської піхоти. У 1919 році організував доставку медикаментів і військового-медичного майна для військ УНР. Завідував санітарними справами в Державному Секретаріаті ЗУНР. Поразка українського національно-визвольного руху стала важким моральним ударом для патріота Я. Окуневського. Коли галицькі терени захопили поляки, він залишився працювати скромним лікарем у повітовій лікарні містечка Городенки, у будівництво якої свого часу (у 1909 році) вклав власні кошти. Його жінка і доньки залишились в Австрії.

Польська влада відмовилась виплачувати Ярославу Іполитовичу військову пенсію. А він, попри все, продовжував по можливості підтримувати громадські організації, допомагати сиротам, які бажали навчатись, писав публікації на захист співвітчизників. Князь української бібліографії Володимир Дорошенко скаже про нього так: «Д-р Ярослав Окуневський був справжнім європейцем, незвичайно культурною і вихованою людиною. Завжди елегантно, із смаком одягнений, він був зразком джентльмена» [119].

Ярослав Іполитович Окуневський помер 24 жовтня 1929 року. Сімдесятирічний адмірал переніс складну операцію під наркозом — йому видалили

**Ярослав Окуневський
Городенка, 1929 рік
(Фото: Із фондів ЛННБУ
ім. В. Стефаника)**

карбункул, що ускладнився флегмоною лівого плеча. Коли здавалося, що хвороба відступила, стався серцевий напад. Ховали урочисто, приїхала донька Ольга (дружина Отилія доглядала важко хвору старшу дочку), і навіть польські чиновники вшанували присутністю. Похований у родинному склепі (гробівці) на цвинтарі в Городенці, що був зруйнований у радянські часи. Під час відновлення незалежності України родинний гробівець Окуневських відремонтовано. Більшість нащадків старшої дочки Ярослава Іполитовича Теодори обрали медичний фах. Вони проживають в Австрії, США та Великій Британії. Ольга вивчала мистецтво у Відні та Веймарі, мала сповнене небезпек життя в епоху змін режимів і війн, зрештою оселилася в Лондоні. Її донька Катаріна стала піаністкою.

У 2006 році телерадіокомпанією ВМС ЗСУ «Бриз» разом із громадським військово-історичним клубом ВМС України ім. С. Шрамченка засновано літературно-мистецьку та медичну премію ВМС України імені Ярослава Окуневського [119]. Прикарпаття урочисто відзначило 150-річчя народин «першого гуцульського адмірала» у селі Яворів Косівського району, де минули його дитячі роки, та в місті Городенка, де він похований [120].

Полковник Маркел Лонгинович Рожанковський (1871-1954) є уродженцем Королівства Галичини та Володимирії (м. Броди на Львівщині) [65, 96, 121]. Походив із давніх відомих галицьких родин Шухевичів і Рожанковських. Вони відомі загалу суспільства багатьма постатями шанованих греко-католицьких

священників і високопрофесійних юристів та насамперед відданих українських патріотів [123]. Молодший брат Маркела — Теодор Рожанковський, відомий правник і політик, у 1914 році очолив Леґіон українських січових стрільців [123]; а Роман Шухевич — легендарний командарм Української повстанської армії Тарас Чупринка доводився йому двоюрідним племінником [122].

Маркел Рожанковський першим у роду обрав медичний фах і в 1895 році після успішного закінчення Краківського університету отримав диплом доктора всіх лікарських наук. Виконуючи обов'язок отримувача військової стипендії, обрав медичну службу у ВМС Австро-Угорщини. За два десятиліття лікар-офіцер д-р Рожанковський пройшов шлях від корветного лікаря (лейтенанта) до морського старшого штабного лікаря 1-го класу (полковника), наполегливо працював над підвищенням свого фахового рівня й очолював важливі структурні підрозділи санітарної служби флоту, побував у багатьох морях і країнах. Два роки ніс службу на крейсері «Кайзерин Елізабет» у районі бойових дій російсько-японської війни 1904-1905 рр. Д-р Рожанковський удостоєний багатьох орденів і медалей Австро-Угорщини, а кайзер Німецької імперії Вільгельм II за лікарські заслуги особисто нагородив його «Залізним Хрестом» 2-го класу.

У 1906 році Маркел Лонгинович зустрів панну свого життя Амалію Рожанську, з якою після одруження відбули до місця його подальшої служби — головної бази австрійського флоту, міста Поли. Тут і народились четверо їх діточок: доньки Марія, Меланія і Дарія та син Ярослав. Усі роки

**Військово-морський старший штабний лікар 1-го класу (полковник)
д-р Маркел Рожанковський
у 1918 р.**

**Теодор Рожанковський
(14.02.1875 — 12.04.1970) — командант УСС, отаман УГА і командант Військової Округи Станіслав (1918-1919)**

служби в далеких краях морські лікарі-галичани не цуралися свого роду і тримались єдиною спільнотою з д-ром Ярославом Окуневським на чолі. Вони разом працювали і відпочивали, дружили сім'ями. У них у Полі перебувало чимало гостей із батьківщини; вони брали участь жертвами в багатьох благодійних акціях у Галичині, регулярно бували у відпустках у рідних краях, звідкіля до них вчасно надходили всі новини.

Під час Першої світової війни полковник Маркел Рожанківський обійняв посаду керівника санітарного департаменту ВМС Австро-Угорщини військово-морського флоту при командуванні Східною армією. Займався організацією санітарно-медичних структур у портах східного узбережжя Адріатичного моря, ріки Дунай із притоками, а весною-літом 1918 р. — і в портах України, де стали базуватися австрійські військово-морські сили [92].

Після розпаду Австро-Угорщини морські офіцери лікарі-українці беруть активну участь у визвольних змаганнях [122]. Тож у 1918 році за дорученням

Полковник Маркел Рожанковський із сім'єю (1915 рік) [73]

Секретаріату військ ЗУНР Маркел Рожанковський організує в Одесі військову морську санітарну службу [96]. Та в грудні цього ж року захворів на плямистий тиф, від якого ледь не помер та вже не міг брати активну участь у бурхливих подіях того часу. Саме тому вирішив повернутися додому. Доктор М. Рожанковський із сім'єю поселився під Калушем у свого тестя о. Рожанського. Його обрали членом повітового уряду, він очолив санітарну службу і лікарню Калуського повіту. Маркел Рожанковський приймав хворих і вдома, і виїжджав на хірургічні втручання в села. У 1939 році з приходом радянської влади все власне медичне приладдя віддав у касу хворих (згодом — поліклініку), де і працював. За стуком палички, коли старенький лікар ішов до хворих, люди звіряли годинник. Маркел Рожанковський помер у 1954 році. Разом із дружиною похований на старому цвинтарі в Калуші.

«Наші професіонали» — перші лікарі українського походження міста межиріч Бистриць

Важкі часи переживали наші терени в повоєнний період. На неодноразові вимоги уряду Другої Речі Посполитої Рада послів Антанти 14 березня 1923 прийняла остаточне рішення про визнання "приєднання" Галичини до Польщі з умовою надання українському населенню автономії. Умова країн Антанти була суто декларативною, і її ніколи не виконувала польська влада. Незважаючи на це, Володимир Янович, Роман Ярославич та Ярослав Грушкевич — троє перших лікарів українського походження, які розпочали на початку ХХ сторіччя в Станіславі приватну практику, — залишаються в ньому та в подальшому свою долю назавжди пов'язують із містом межиріч Бистриць. Богдан Олесницький [65] зазначає, що вони були не тільки висококваліфікованими лікарями, але й знаними і заслуженими громадськими та політичними діячами.

Одним із перших українських лікарів міста межиріч Бистриць є д-р Янович Володимир Костянтинович (1868-1931) [65, 66, 112, 113, 125]. Він уродженець Станіславщини, містечка Солотвино. Народився в учительській сім'ї. Вищу медичну освіту здобув у Відні. Був активним членом тамтешнього Українського товариства «Січ». Відкрив свою ординацію в Станіславі в 1900 році і практикував у ньому аж до самої передчасної смерті. За цього д-р В. Янович провадив широку лікарську практику не тільки в Станіславі, але й мав велику популярність та довір'я населення у всьому окрузі. На простому селянському возі він виїздив до хворих навіть у віддалені доволі великі села й провадив лікарську допомогу часто зовсім без винагороди. В. Янович щиро допомагав матеріально та провадив лікарську курацію діячів культури Прикарпаття. Композитору Д. Січинському він надавав безплатну лікарську допомогу й матеріальну підтримку.

Володимир Янович був визначним громадським діячем Станіславського краю. Тож, окрім лікарської практики, він багато часу та зусиль присвячував культурно-освітній роботі й заснуванню по селах читалень «Просвіти». А щоб обдаровані селянські діти могли навчатися в гімназії, він заснував «Селянську бурсу». Володимир Костянтинович купив для цього за власні кошти будинок із великою площею. У 1910 році його було обрано головою товариства «Просвіта» у Станіславі. Його також бачимо серед засновників «Кредитової спілки», Позичкової каси при товаристві «Руська хата», «Народного дому», «Соколу», «Зорі», яким він надавав значну матеріальну допомогу. Д-р В. Янович є одним із ініціаторів творення Українського Лікарського Товариства, і його підпис стоїть під відозвою ініціативної групи

**Д-р Володимир
Костянтинович Янович
(1868-1931)**

1908 року [97] (продемонстровано вище на 58 сторінці).

Володимир Костянтинович був активним не тільки в громадському, але й політичному житті. Він щиро співпрацював із тими, хто займався політичною діяльністю. До прикладу, є події 1908-1911 років, що викликали великий розголос у світі і змусили Європу заговорити про становище й права українців в окупованій Галичині. Рішення в показово голосному судовому процесі щодо здійсненого 12 квітня 1908 року студентом Мирославом Січинським у Львові атентату україноненависника галицького намісника Анджея Потоцького сколихнуло громадськість Королівства Галичини й одразу повернуло до себе увагу світової спільноти. М. Січинський був заарештований і засуджений до смертної кари, яку цар через міжнародний

резонанс справи замінив на 20-річне ув'язнення. Митрополит Андрей Шептицький, духовенство та лідери Національно-демократичної партії суворо засудили вчинок М. Січинського як прояв політичного терору. Ситуація була критичною, українська спільнота волала про справедливість. За справу взялись радикально налаштовані Дмитро Вітовський зі своїми друзями. Вони 10 листопада 1911 року за допомогою двох наглядачів-українців викрали Мирослава Січинського із в'язниці в Станіславі. Разом із спільниками-наглядачами його нелегально було переправлено до Норвегії, згодом — до Швеції, звідти — до США (1914). Зрозуміло, що така масштабна та ризикована спецоперація потребувала чималих коштів. І цю проблему успішно вирішили станіславські лікарі — стоматолог Роман Яросевич та інтерніст В. Янович. В історичній літературі стверджується, що особистий внесок Володимира Костянтиновича в цю справу — дві тисячі австрійських корон [66, 113].

На початку Першої світової війни, коли російське військо зайняло Галичину, В. Янович був депортований до Симбірська, де перебував чотири роки [66, 112, 126]. Після повернення додому, на зборах 21 жовтня 1918 року він був обраний головою Станіславського повітового відділу Української Національної Ради, яка вночі на 1 листопада 1918 року перебрала владу в Станіславі від австрійського уряду. У роки Української державності (1918-1919 рр.) д-р Янович був головою санітарного відділу міської управи [66, 113]. У 1921 році він

щиросердно допомагав у відновленні товариства «Український народний театр ім. І. Тобілевича» [126]. Довгі роки він був не тільки головою діяльної на теренах межиріччя Бистриць філії т-ва «Просвіти», а також і провідним діячем Українського Національно-Демократичного Об'єднання Станіславщини.

Володимир Костянтинович Янович мав двох донечок і одного синопка. Його сімейство з 1913 року мешкало в будинку 19 на нинішній вулиці Д. Вітовського [126]. Його дочка Ксеня Лідія Янович стала лікарем, Анна Марія — монахиною-василіянкую і вчителькою середніх шкіл, а син Іван — дипломованим інженером. Закінчив свій життєвий шлях д-р В. Янович у Станіславі 23 грудня 1931 року і був похований на міському цвинтарі. У 1936 році його останки було перенесено на Личаківське кладовище у Львові [126]. Покоління лікарів у Галичині та на еміграції пам'ятають про д-ра Володимира Костянтиновича Яновича і згадують його з пошаною як справжнього народного лікаря й одного з перших українських лікарів-громадян міста межиріччя Бистриць [65].

У когорті перших лікарів-українців міста межиріччя Бистриць особливе почесне місце посідає лікар-стоматолог, громадсько-політичний діяч, доктор філософії і медицини Роман Гнатович Ярославич (1861(62)-1934) [65, 67, 113, 127, 128], що осів у Станіславі в 1905 році. Богдан Олесницький в «Альманасі Станіславівської землі» розповідає про нього так: «Це була під кожним оглядом дуже маркантна (авт. — яскрава) та цікава постать людини, лікаря та політичного і громадського діяча, яка в багато дечому переростала умови свого часу та свого довілля і на свій спосіб діяла для добра українського народу» [65]. Р. Ярославич є уродженцем Прикарпатського краю, але за цього, як зазначає Юрій Яковлев [128], у літературі немає точної дати і місця його народження. І дійсно, у довідкових виданнях, як правило, фігурує 1862 рік, с. Бедриківці (Бердиківці) Заліщицького повіту (тепер Заліщицького району Тернопільської області). Рідше трапляється дата — 1861 рік. Окрім того, трапляються й дані про 1862 рік, с. Москалівка Косівського повіту (за одними даними, Лановецького району Тернопільської, а за іншими — Івано-Франківської області). За цього сам Р. Ярославич у листі до головного редактора Української загальної енциклопедії Івана Раковського за 1933 рік, подаючи свої короткі біографічні дані, зазначав: «Родив си я 19 мая 1862 р. у Москалівці пов. Косів» [128]. Походив Роман Гнатович із старої греко-католицької священницької родини з москвофільськими настроями [65]. Його дитячі роки минули в с. Бедриківці (нині Чортківського району Тернопільської області). Вже на гімназійній лавці в Коломиї під впливом М. Драгоманова та І. Франка він відчув себе українцем. Свої студії він почав із теології, з якої перейшов на філософію. Навчався на філологічному факультеті Львівського та

Віденського університетів. На початку 80-х рр. XIX ст. під час навчання у Відні Р. Яросевич належав до українського студентського товариства «Січ», а в 1885-1886 роках був його головою. Брав активну участь у студентських мандрівках у Галичині, що були організовані за участю І. Франка. Ще під час свого побуту у Відні Р. Яросевич при посередництві тодішнього січовика Т. Окуневського зголосився робити для М. Драгоманова виписки з місцевих віденських бібліотек, і в подальшому між ним та Михайлом Петровичем зав'язалось листування. Після здобуття ступеня доктора філософії в галузі слов'янської філології він два роки викладав у Коломийській гімназії. У ній його учнями були Василь Стефаник та Лесь Мартович. Його вплив на їхній світогляд був благотворним. І В. Стефаник у своїх спогадах із теплотою згадуватиме про д-ра Романа Яросевича. Доля подарувала їм щирі приятні стосунки. Роман Яросевич особливо зблизився з Василем Стефаніком у Кракові, коли вони разом студювали медицину. У них були подібні світоглядні та політичні погляди, і вони на все життя залишилися друзями.

У Кракові Р. Яросевич брав активну участь у діяльності «Академічної громади» — українського товариства, заснованого наприкінці 1887 року студентами медичного факультету Ягеллонського університету. Ця організація була осередком політичного й культурного життя українських студентів у Кракові. До товариства входили особи різних поглядів, однак переважали прихильники радикальних ідей.

Тим часом на межі 1880-1890-х рр. розпочався якісно новий етап у діяльності радикальної течії в українському політичному русі в Галичині. У 1890 року у Львові під керівництвом І. Франка та М. Павлика почав видаватися двотижневий часопис «Народ» та було засновано Русько-українську радикальну партію (РУРП) [129]. Це була перша модерна українська політична партія. Р. Яросевич, перебуваючи на навчанні в Кракові, активно співпрацював із редакцією часопису «Народ» і був залучений до вироблення програми партії. За дорученням партії він декілька разів виїздив у підросійську Україну. Поїздки Р. Яросевича і контакти з наддніпрянськими діячами вплинули на зміни і в його особистому житті — він одружився. Його нареченою стала одеситка, українка грецького походження Катря Біціллі. Тож зважаючи на сімейний стан на етапі завершення докторантури на медичному факультеті Ягеллонського університету, Р. Яросевич почав працювати лікарем у м. Щаків біля Кракова.

Набувши фах лікаря, Роман Гнатович у 1895 році відкриває лікарську ординацію в містечку Борщеві на Поділлі та поринає у вир українського політичного життя. У 1897 році його вибирають від борщівської округи послом до австрійського парламенту. Перебуваючи у Відні, д-р Р. Яросевич як

голова української фракції австрійського парламенту від радикальної партії (1897-1900) заводить особисті зв'язки із передовими соціал-демократичними політиками Центральної Європи та інформує їх про незавидне становище українців у Галичині. У 1898 році Роман Гнатович серед послів австрійського парламенту, які підписують звернення від українського народу до цісаря на 50-річчя вступу на престол Франца Йосифа та 50-річчя ліквідації панщини. У зверненні підписанти домагалися національної автономії й поділу Галичини на польську та українську частини із центрами в Кракові і Львові. Роман Гнатович публікує статті про українські справи у віденських часописах «Арбайтер Цайтунг» і «Ді Цайт». Також д-р Р. Яросевич використовує своє перебування у Відні, щоб підвищити свій фаховий рівень, і відбуває у віденській клініці спеціалізацію із стоматології.

У 1899 році на основі РУРП засновуються вже три українські партії модерного європейського зразка — Українська соціал-демократична партія (УСДП), Українська національно-демократична партія (УНДП) та Українська радикальна партія (УРП). Д-р Р. Яросевич був одним із засновників УСДП, яка прийняла програму соціал-демократів Австрії. Провідні українські політичні діячі ново-заснованих політичних структур залишаються соратниками і зберегли дружні стосунки. Тож 1 серпня 1914 року УРП із УНДП та УСДП утворюють Головну українську раду, яка сформувала Бойову управу та Легіон Українських січових стрільців. Радикалами були такі визначні діячі українського національного руху, як засновник перших «Січей» К. Трильовський, хорунжа УСС Олена Степанів, організатор Листопадового зриву 1918 року Д. Вітовський, посол (депутат) до парламенту Л. Бачинський, письменники Л. Мартович, В. Пачовський, П. Карманський, В. Стефаник, О. Назарук та інші [129]. Серед них і лікар міста межиріч Бистриць, посол (депутат) до парламенту Роман Гнатович Яросевич.

Д-р Роман Яросевич, маючи в Станіславі свою приватну зуболікарську практику, одночасно працював і контрактним лікарем-стоматологом при Дирекції залізниць. Він займав активну громадянську позицію і належав до членів Станіславської повітової «Просвіти» та Українського лікарського товариства. Коли після атентату намісника Галичини графа А. Потоцького засуджений на 20 років тюрми Мирослав Січинський почав відбувати свій термін у станіславській в'язниці, д-р Р. Яросевич не вагаючись бере участь (за іншими даними [65, 127], очолював) у роботі таємного комітету по його визволенню з в'язниці [67, 113, 130]. У 1911 році, одразу після успішного завершення спецоперації із визволення та переправлення ув'язненого за кордон, Романа Гнатовича було заарештовано. Та через брак доказів незабаром звільнено.

**Приватний зуботехнічний кабінет
лікаря-стоматолога Романа Ярошевича
в кам'яниці Маршалкевича
на вул. Сапїжинського
(сьогодні Незалежності, 18) [130].**

**Д-р
Роман Ярошевич**

У період національно-визвольних змагань д-р Р. Ярошевич як соціал-демократ брав активну участь у суспільно-політичному житті ЗУНР. Головував на партійній конференції УСДП 28-29.03.1919 року в Станіславі та виконував обов'язки посла УНР в Угорщині [127]. На 7-му конгресі відновленої УСДП 4.03.1934 року у Львові його було обрано почесним головою партії (голова Л. Ганкевич), що засвідчило авторитет Романа Гнатовича Ярошевича серед соціал-демократів [127].

За тверду позицію українського патріота Романа Гнатовича було звільнено польською владою з посади контрактного лікаря-стоматолога Дирекції залізниць. Та д-р Р. Ярошевич втішався між залізничними лікарями великою повагою й авторитетом. Тож навіть «за Польщі» був обраний головою Об'єднання Залізничних Лікарів Станіславівської дирекції державних залізниць. Як голова цього об'єднання і господар З'їзду Залізничних Лікарів із усієї Польщі, що відбувався в Станіславові, він, вітаючи учасників з'їзду, мав відвагу сказати, що вітає їх на українській землі. Із цього приводу він мав багато прикростей, але, незважаючи на це, до кінця життя залишився популярним лікарем залізничних робітників.

Д-р Р. Ярошевич мав троє дітей. Його старший син д-р Дмитро Ярошевич практикував як лікар-психіатр у штаті Іллінойс (США). Помер Роман Гнатович

28 травня 1934 року в станіславівській лікарні¹⁰. Український патріот Роман Яросевич своєю глибокою освітою (два університетські факультети), своїм прямолінійним характером, своєю політичною діяльністю ідейного соціал-демократа і лікаря, відданого справам своїх пацієнтів (передусім працівників залізничних колій), заслужив собі на добру славу далеко за межами міста межиріч Бистриць. У сучасному Івано-Франківську на честь Романа Гнатовича Яросевича названо вулицю.

Ще до Першої світової війни (у 1909 році) осів у Станіславі і доктор-офтальмолог Ярослав Теофілович Грушкевич (1873-1964) [33, 36, 81, 100]. Він народився 26 вересня 1873 року в Дрогобичі в сім'ї гімназійного вчителя Теофіла Грушкевича, який походив із старого священничого роду. Спершу навчався в гімназії в Кракові, а потім у Львові. У 1891 році в Академічній Гімназії Львова ним було складено матуру з відзнакою. Через те що у Львівському університеті тоді ще не було медичного факультету, молодий Грушкевич Ярослав починає студії природничих наук на філософському факультеті. Навчаючись в університеті, він познайомився і заприятелював з Іваном Раковським, майбутнім видатним науковцем, ученим-антропологом та головою НТШ у Львові. Зрештою, вони стануть родичами, бо доктор І. Раковський одружиться із сестрою Ярослава Теофіловича. У 1894 році у Львові відкривається медичний факультет і Я. Грушкевич, не перериваючи своїх природничих студій, розпочинає вивчення медицини. У 1900 році, закінчивши філософський і медичний факультети, він одержує одночасно два дипломи.

Ще студентом Ярослав Теофілович почав цікавитися окулістикою і працював як приватний асистент у знаного львівського офтальмолога д-ра Теодора Балабана. Після закінчення студій д-р Я. Грушкевич продовжив спеціалізацію в галузі очних захворювань в університетських клініках Берліна, Відня та Праги. Повернувшись до Львова, Ярослав Теофілович починає практикувати в очному відділі Загального шпиталю в професора Е.Е. Махека. Незважаючи

---

¹⁰ Роман Яросевич помер від раку простати та запалення легенів, хоча містом чомусь і поповзли чутки та звідкілясь постала була неправдива погослка, що він наклав на себе руки [130, 131]. Богдан Олесницький щодо чуток про самогубство Романа Гнатовича однозначно стверджує: «але це не була правда» [65]. Тож і автор, зважаючи на те, що факти чуток про самогубство українських патріотів-стойків без жодних підтверджень підозріло «тиражуються» у літературі (щодо лікарів, наприклад, хоча б відносно Я. Окуневського), закликає дослідників бути уважними та користуватись тільки достеменно перевіреними реальностями. Як правило, похилий вік і закономірне поєднання декількох недуг, а головне мужність, з якою проходили свій сповнений випробувань життєвий шлях українські патріоти, дозволяють висловити заувагу, що це просто цинічний прийом очорнити світлу пам'ять нескорених стойків.

на високі фахові кваліфікації, шлях наукової кар'єри у Львівському університеті для доктора Ярослава Грушкевича як молодого національно свідомого українця з активною громадянською позицією був закритий. І коли він своє подання до університетської влади написав українською мовою, йому очікувано було відмовлено в посаді асистента університетської очної клініки. Тож у 1903 році він відкриває свою приватну окулістичну ординацію спершу у Львові, а відтак у 1905-му переносить її до Тернополя. У 1909 році доктор Я. Грушкевич осідає на постійно в Станіславі і як лікар-спеціаліст з очних захворювань буде практикувати в місті межиріччя Бистриць аж до кінця свого життя.

Молодий та сповнений ентузіазму лікар Я.Т. Грушкевич провадив на Прикарпатті завзяту боротьбу із трахомою. Остання тоді була поширеним захворюванням і справжньою загрозою для народного здоров'я. Щоб познайомити населення з небезпекою трахоми і допомогти охоронитись від неї, Ярослав Теофілович поміщує в календарі «Просвіти» за 1911 рік популярну медичну розвідку «Про трахому». Розвідка ця була така актуальна і так на часі, що її згодом було видано окремою брошурою в серії «Просвітних Листків» і масово розповсюджено в краю.

Доктор Я. Грушкевич займав активну громадянську позицію та щиро вболівав за українську справу. У 1903 році він у складі галицької делегації разом із В. Стефаником і професором П. Студинським бере участь у відкритті пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві (газета «Руслан», Львів, 5(18).09.1903, ч. 201) [132, 133]. Ярослав Теофілович був відомим громадянином Станіслава і брав активну участь у його суспільно-громадському житті. Він був головою місцевої Філії Українського Гігієнічного Товариства, заснованого у Львові доктором Мар'яном Панчишином, незмінним головою наглядової ради української крамниці «Базар», головою «спортивно-руханкового» товариства «Сокіл», а також довголітнім членом управи товариства «Бесіда». Викладав гігієну в українській чоловічій гімназії в Станіславі. У 1914 році він очолив у місті межиріччя Бистриць комітет

Ярослав Грушкевич 1 вересня 1903 року (за старим стилем) у Полтаві на святі з нагоди відкриття пам'ятника І.П. Котляревському [132, 133]

ОСТАННІЙ ГОТЕЛЬ СТАНІСЛАВА ДОБИ АВСТРІЇ

Готель було зведено в 1913 році на замовлення греко-католицької капітули. Будівлю спорудили на місці старого готелю «Центральний», і під звучною назвою «Австрія» він запрацював у 1914 році. За російської окупації в Першій світовій війні був перейменований на «Жорж». Національна Рада та уряд ЗУНР у період, коли Станіслав на кілька місяців став столичним градом, засідали в кінотеатрі готелю, що тоді називався «Одеса». За Польщі заклад називався «Варшава», за радянців готель отримав назву «Спартак», а потім — «Дністер» [134].

з організації ювілейного святкування 100-річчя з дня народження Т. Шевченка. Належав до Українського лікарського товариства. Доктор Я. Грушкевич брав участь у підготовці Української Загальної енциклопедії.

Під час Першої світової війни доктор Я. Грушкевич як лікар-спеціаліст служить на відповідальних санітарних постах австро-угорської армії. У 1918 році із Золотим хрестом заслуг повернувся до Станіслава. Під час визвольних

змагань Ярослав Теофілович працював у військових шпиталях УГА в місті межиріч Бистриць.

Доктор Я.Т. Грушкевич був висококваліфікованим спеціалістом-офтальмологом і втішався доброю славою, а хворі з'їжджалися до нього з віддалених околиць. Його окулістична ординація в міжвоєнний період приміщувалась у великій кам'яниці («Одеса», потім «Варшава») на вулиці Липовій. Довгі роки він був найпопулярнішим українським лікарем-офтальмологом у Галичині. Біля його дому на розі вулиць Липової — Собеського завжди збиралося багато людей. Убогих і сиріт він лікував безплатно.

У лихоліття Другої світової війни доктор Я. Грушкевич залишається разом із співгромадянами міста межиріч Бистриць. Він, незважаючи на свій поважний вік та незадовільне здоров'я, продовжує працювати у своїй улюбленій спеціальності. У радянський час продовжує практику лікаря-офтальмолога та працює в обласному відділенні охорони здоров'я.

Ярослав Теофілович Грушкевич помер у Станіславі 23 липня 1964 р. на 91-му році життя як сеньйор українських лікарів. Про його похорони в «Альманасі Станиславівської землі» Богдан Олесницький скаже так: «Про його похорони написали зі Станиславова: «...було досить вінків, від своїх і від лікарів із лікарень, а квітів таки дуже багато. Людей було багато. Похорон був християнський, так, як лишень зараз можна» [65]».

Ярослав Теофілович мав двох синів, інженера Тараса Грушкевича в Дітроїті і доктора Миколу Грушкевича, популярного лікаря і громадського діяча в Клівленді.

Станіславівська лікарня Яна Ґутта-Мостового

У роки свого дитинства автор мав приємність іще почути, як представники старшого покоління франківчан жартома (та від того не менш щиросердечно) бажали молодим людям «не затягувати і щасливо подолати шлях від Скрута до Ґутта». Передісторія цієї станіславівської приповідки має цікавий шарм та безпосередньо пов'язана з європейським контекстом становлення медичної справи в місті-перлині Прикарпаття в межиріччі Бистриць.

Так от, у міжвоєнному Станіславові великою популярністю користувалась «цукерня Скрута», що знаходилася по вул. Казимирівській, 4 (нині вул. Мазепи) [135]. Власник кафе-кондитерської Володимир Скрут свого часу успішно пройшов повний вишкіл у станіславській ремісничій школі за фахом «кондитер» і мав невеличке виробництво, де готував найрізноманітніші солодощі за власною рецептурою. Тож у його кафе-кондитерській було все, щоб догодити панночці серця. Зрештою

Кондитерська Володимира Скрута
(вул. Казимирівська,
4 — нині вул. Мазепи)

готову продукцію возили по всіх повітах станіславівської округи. Особливою популярністю користувалось знамените скрутівське морозиво на молоці і жовтках. Практично жоден «цукерково-букетний період» станіславівських парочок не обходився без відвідин цього закладу. Зрештою «любовні трафунки» станіславських романів, які успішно розвивалися завдяки відвідинам «цукерні Скрута», знаходили своє логічне продовження у «пологовому санаторії», що розміщався в приватній клініці доктора Яна Ґутта по вул. Камінського (нині вул. Франка) [136]. Тому в міжвоєнний період у місті межиріч Бистриць жартуючи так і говорили: «Починається у Скрута, а закінчується в Ґутта».

Історія цієї лікарняної будівлі Івано-Франківська на вул. Івана Франка, 17 цікава [136-138]. У ній починаючи від періоду «пологового санаторію», згодом міської терапевтичної та хірургічної клініки, а сьогодні вже й обласного фтизіопульмонологічного центру було проліковано десятки тисяч франківчан. Тут отримали класичний клінічний вишкіл та звиятно трудилось не одне покоління прикарпатських медиків¹¹. Її стіни пам'ятають і

¹¹ Окрім короткого періоду кінця 30-х — початку 40-х років, коли фінансова криза влітку 1939-го вимусила Я. Ґутта продати санаторій. Туди перемістилась польська гімназія з вулиці Казимирівської (Мазепи, 20). У радянський час у будівлі розпочала свою діяльність міська лікарня № 2.

Так виглядало повідомлення про відкриття лічниці доктора Яна Гутта

Приватна клініка доктора Яна Гутта «Пологовий санаторій» на поштівці з колекції Зеновія Жеребецького

звітягу керівника терапевтичної клініки кафедри пропедевтичної терапії та засновника кафедри внутрішньої медицини стоматологічного факультету ІФНМУ відомого галицького професора-інтерніста М.М. Бережницького. А все почалось із того, що січневі номери станіславівських газет повідомили таке: «Лічниця доктора Яна Гутта. Пологовий відділ відкритий 1.01.1926 року. Нормальні пологи — 150 злотих за 10 днів, аномальні — 200 злотих за 10 днів» [137, 139]. За цього раз на тиждень доктор Гутт приймав пацієнтів безплатно. Будівлю остаточно добудували тільки в жовтні 1927-го. На початку 1928 року вже почало працювати й хірургічне відділення. Кошторисна вартість будівлі становила 220 000 злотих, проект виконав місцевий архітектор Тадеуш Ковальський [137]. Будівля стала цікавим зразком перехідного періоду між сецесією та функціоналізмом. Родзинкою стало влаштування над головним входом відкритої відпочинкової тераси, що спирається на спарені колони. Головною окрасою кам'яниці є два симетричних наріжних еркери — декоративні аналоги замкових оборонних веж.

Види лічниці Гутта до зведення бокового корпусу

Види лікарняної будівлі після зведення бокового корпусу

За проєктом відомого прикарпатського архітектора Лукії Лукомської в 1976-1977 роках до центральної частини лікарняної будівлі було добудовано боковий корпус із боку вулиці Драгоманова [137, 140]. У дев'яностих лікарня стала одним із корпусів обласного фтизіопульмонологічного центру. Ця лікарняна будівля тішить франківчан своїм затишком вже десяте десятиріччя.

Тож декілька слів і про власника клініки доктора Яна Гутта [137, 141], який здобув у місті межиріч славу не тільки талановитого гінеколога та хірурга, а й «найсильнішого лікаря» й поліглота (окрім рідних польської та української, добре знав латину, грецьку, російську, французьку, німецьку, а ще сербську та хорватську). Життя його нагадує пригодницький роман. Народився він у 1886 році в селищі Пороніні високогір'я Карпат (Татри) у багатодітній родині горянина Мостового. У дитинстві малий Івась-Ян пас вівці на полонині. Потім вчився в краківській гімназії, служив в австро-угорській армії, дезертирував і скитався Європою. Осів у швейцарському Базелі, де вступив на медичні студії. Грошей для навчання бракувало, тож Ян підробляв у цирку як борець. Виступав під чорною маскою, оскільки студентам категорично заборонялось брати участь у платних виступах. Протягом усього свого життя зберігав чудову спортивну форму, професійно займався боротьбою та активно готувався до Олімпіади в Амстердамі 1928 року.

Дізнавшись, що у Франції формують польську армію генерала Галлера, Ян Гутт не вагаючись рушив до Парижу, де й очолив медичну службу дивізії.

**Ян Гутт — борець
«Чорна Маска» [103]**

**Союзна місія Антанти на чолі із французьким генералом
Жозефом Бартелемі (по центру) у Станіславі 11 червня 1919 року.
Бургомістр Антоні Штигар крайній справа**

У 1920-му він, як зв'язковий офіцер англо-французької місії, прибув до Станіслава.

У місті межиріччя Бистриць підкорив серце станіславської красуні, доньки бургомистра міста межиріч Бистриць Антоні Штигара [110] — вродливої панночки Ізабелли. Тож після демобілізації оселився в Станіславові, де завдяки особистим заощадженням, приданому та банківським кредитам збудував власну клініку.

**Станіславів,
вул. Камінського / Франка.
Клініка Яна Гутта
під час будівництва**

Подружжя Гуттів виховувало синочка Єндрика і двох донечок — Яніну та Анну. Вже за першої хвили репресій німецьких окупантів у Станіславові (13 серпня 1941 року) доктора Я. Гутта було арештовано, місце його страти та поховання є невідомими.

Станіслав-Станиславів першої половини XX сторіччя — це місто витоків запровадження в практику охорони здоров'я Галичини феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу

Якщо говорити про європейський контекст медичної справи в місті межиріччя Бистриць, то обов'язково потрібно подивитись на Станіслав-Станиславів першої половини XX сторіччя як місто витоків запровадження в практику охорони здоров'я Галичини феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу [143]. На превеликий жаль, ця унікальна станіславівська бувальща поки що так і залишається маловідомою загалу. А даремно, бо нею не просто можна, а обов'язково потрібно пишатись. Глибинний зміст методології триєдності лікувального процесу полягає в забезпеченні синхронізації багатогранних процесів саногенезу організму шляхом гармонізації взаємодії сфер свідомості та підсвідомості із функціонуванням центральної нервової системи і вісцеральних органів [143]. У сьогодення бачимо, як складнощі визначення конкретики такої взаємодії стали значущою проблемою щодо оптимізації лікувального процесу. На жаль, застосування в комплексному лікуванні психотерапії, автотренінгу, психоаналізу, сугестії (гіпнозу, навіювання) [144, 145] далеко не завжди спроможне належно вирішити проблему гармонізації процесів саногенезу організму людини. У цьому відношенні історично закладена в українській медицині традиція триєдності лікувального процесу є не просто унікальним та цікавим феноменом, але й має практично значущу актуальність. Звичайно, вона в сьогодення повинна бути осмислена на засадах сучасного світобачення й новітніх досягнень науково-технічного процесу.

Загалом засади триєдності лікувального процесу в українській медицині мають глибокі витoki ще з прадавніх часів. Саме становлення цієї традиції означено непротистими історичними реаліями буття українців і має свою не просту, але захоплюючу історію [146-158]. Показово, що попри все, на початку XX сторіччя запровадження в клінічну практику засад триєдності лікувального процесу на роз'єднаних конфесійно та окупованих різними імперіями українських теренах здійснюється практично синхронно. Тоді феноменальну традицію української медицини триєдності лікувального процесу було успішно впроваджено в клінічну практику тогочасних модерних медичних закладів — лікарні в Київському Свято-Покровському жіночому монастирі та «Українському шпиталі «Народна лічниця» імені Митрополита А. Шептицького» у Львові. Фундаторами цих лікувальних закладів стали визначні представники стародавніх і знаних аристократичних родин

Лікарня при Свято-Покровському жіночому монастирі в Києві

„Український шпиталь «Народна лічниця» імені Митрополита А.Шептицького“ у Львові

Герб шляхти
Войно-Ясенецьких

Валентин Феліксівич Войно-Ясенецький, випускник медичного факультету Київського Університету Святого Володимира 1903 року, доктор мед. наук, професор, лауреат премії ім. Хайницького Варшавського університету та Сталінської премії I ступеня за наукову розробку хірургічних методів лікування гнійних уражень і поранень опорно-рухового апарату, в'язень совісті сталінських таборів, архієпископ Сімферопольський та Кримський Лука, канонізований Синодом Української православної церкви 22 листопада 1995 року та Красноярською Епархією РПЦ як місцево вшанований святий. Автор трактату «Дух, душа і тіло», який був перевиданий в 2011 році.

Герб графів
Шептицьких

Європи. Це легендарні особистості в історії України: у Києві — черниця Анастасія (у миру Велика Княгиня Олександра Петрівна Романова — до одруження принцеса Олександра-Фредеріка-Вільгельмівна із роду принцес Ольденбурзьких, німкеня за походженням і протестантка за хрещенням при народженні), а у Львові — Блаженніший митрополит Андрей Шептицький (граф Роман Шептицький).

Природно, що умови заснування цих двох лікувальних закладів і організація їх роботи мали свої регіональні особливості. Але разом вони

стали унікальними взірцями вірності спадкоємців безжально міжконфесійно розірваної історичною дійсністю Київської Церкви Володимирівого хрещення феноменальній традиції української медицини триєдності лікувального процесу. І неймовірно, але факт, що і в подальшому — у середині ХХ сторіччя, за жорстокої дійсності радянського тоталітаризму, ідеологічні засади триєдності лікувального процесу непохитно продовжив формувати і впроваджувати в дійсність практичної медицини легендарний вихованець медичного факультету університету св. Володимира, багаторічний в'язень совісті, визначний київський учений-хірург, професор медицини та богослов'я Валентин Феліксович Войно-Ясенецький — архієпископ Сімферопольський та Кримський Лука. Відзначимо, що історія родоводів Валентина Феліксовича Войно-Ясенецького

**Андрей Шептицький, єпископ
Станіславський, 1899 рік**

і графа Романа Шептицького сягає сивої давнини праукраїнського етносу і є частиною славної дійсності шляхти гербу Драґо-Сас [159, 160]. Без сумніву, є й прадавнє автохтонне походження їх родоводів із Карпатської Горватії-Русі, що багато в чому й пояснює логіку їх стійкого опору полонізації та совдепізації. Гармонійно поєднуючи на межі закінчення третьої — початку сучасної четвертої хвилі науково-технічної революції [161] медичну та пастирську діяльність, В.Ф. Войно-Ясенецький завжди і у всьому суворо дотримувався християнських засад і наукових методів дослідження. Він також долучився до закладення теоретичних засад методології триєдності лікувального процесу. Загальновідомо, що розбіжність релігії та науки становлять і об'єкт, і способи пізнання. Наука є раціональним знанням про матеріально суще, а релігія базується на вірі та зорієнтована на етико-інтуїтивне осягнення дійсності. І щодо цього Валентин Феліксович у своєму трактаті «Наука і релігія» влучно зауважує: «Між релігією в цьому сенсі і наукою може бути стільки ж протиріч, скільки їх між математикою і музикою, або між математикою і любов'ю. Порівнювати ж ми можемо поняття і явища, лише беручи їх в одній площині, у світлі одного критерію». Тут зазначимо, що насправді у творчому процесі кожен доскіпливий дослідник зазвичай використовує як раціональне

дослідне пізнання, так і етико-інтуїтивне осягнення. Проблемою є здатність їх гармонійного поєднання, що здебільшого і визначає успішність процесу пізнання. А якщо вже конкретно про музику і математику, то бачимо, що власне їх гармонійне поєднання і дало можливість на певному етапі нашого поступу створити прогресивну технологію цифрової музики. Далекоглядно передбачаючи майбутній прогрес саме від гармонічної взаємодії раціонального дослідного пізнання та етико-інтуїтивного осягнення, професор В.Ф. Войно-Ясенецький у своїй унікальній монографії «Дух, душа і тіло» [162] ввів поняття християнської антропології, яка розглядає людину як єдність цих трьох складових.

Щодо станіславських подій, які пов'язані із запровадженням у першій половині ХХ сторіччя в медичну справу галицьких теренів феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу, то вони є важливою частиною історико-етнографічного візерунку міста-перлини Підгір'я Карпат у межиріччі Бистриць. Конкретика їх в історично складеній специфіці нашого краю мала свої характерологічні особливості. Отже, пригадаємо.

2 лютого 1899 року Андрея Шептицького було номіновано на Станіславського єпископа, а 17 вересня 1899-го відбулась його єпископська хіротонія і 20 вересня 1899 — інтронізація на Станіславську катедру [163, 164]. Період його єпископства в Станіславі був зовсім недовгим — усього 14 місяців. Після смерті митрополита Юліана Сас-Куїловського А. Шептицького 17 грудня 1900 року вже було номіновано Галицьким митрополитом. 12 січня 1901 року відбулась його інтронізація в соборі Св. Юра у Львові. Та пам'ять про діяльність владики (у тому числі і як мецената) у Станіславі і його добрий спомин про місто межиріччя Бистриць були взаємними. Тож при здійсненні реформи богословської освіти й розвиваючи монаше життя в Королівстві Галичини та Володимирії митрополит Андрей Шептицький завжди пам'ятав про Станіслав і відводив йому тут особливе місце. Прикладом цього також є події, пов'язані із

**Барельєф митрополит
Андрея Шептицького
на фасаді кафедрального
собору Воскресіння Христового
УГКЦ в Івано-Франківську**

заснуванням у Галичині східних гілок (греко-католицького обряду) Чину Найсвятішого Избавителя (отців-редемптористів — лат. *redemptor* — це «ізбавитель») [165-167] та жіночого Згромадження сестер милосердя святого Вікентія [168-171].

Власне, сестри-вікентійки, маючи вже певний підготовчий вишкіл до медичної праці, безпосередньо в подальшому брали участь в організації та діяльності медичного закладу «Народна лікарня» у Львові [172-174]. Символічно, що в заснуванні жіночого Згромадження сестер милосердя святого Вікентія греко-католицького обряду маємо унікальну спадкоємність давньої захопливої станиславівської бувальщини XVII сторіччя. Вона пов'язана із постаттю сина Анджея Потоцького Станіслава. Його постать є знаковою в історії міста межиріч Бистриць. За однією із версій, навіть саму фортецю, збудовану на землях прикарпатського села Заболоття, магнат Анджей Потоцький назвав Станиславовом власне на честь свого сина. Та в даному випадку йдеться про те, що в 1680 році Станіслав Потоцький брав участь в організованих Папою Інокентієм XI костельних урочистостях у Римі [175]. Папа тоді особисто вручив йому мощі св. Вікентія (Вінцента). Привезені в місто межиріч Бистриць святі мощі були передані до збудованого родиною Потоцьких костелу Пресвятої Діви Марії. При поверненні додому із Станіславом сталась пригода, що наробила багато галасу. Під час переправи через річку на кораблі, яким подорожував додому молодий Потоцький, вибухнув порох. Від вибуху загинула більшість команди корабля, а Станіслав Потоцький ... уцілів. Це було протрактовано чудодійним захистом мощів св. Вікентія. Довгий час провулок між Галицькою вулицею та майданом Шептицького носив назву св. Вікентія (Вінцента). На жаль, сьогодні в Івано-Франківську такої вулиці вже немає, а на місці цього провулку готель «Атріум».

**Колегіальний костел.
Вітвар св. Вінцента — один із двох
бічних вітварів храму.
Тут розміщувався релікварій
(ковчег), де зберігались мощі
св. Вінцента, які привіз
Станіслав Потоцький із Риму
(під час своєї подорожі до Європи),
як дарунок від Папи Інокентія XI**

Пишаємось, що ім'я прикарпатського шляхтича гербу Пилява Станіслава Потоцького (1659-1683) з міста межиріч Бистриць як лицаря-героя вписано його звитягою золотими літерами не тільки в історію нашого міста, а й усієї Європи [175, 176]. Участь його в переломній події історії Європи доблесна та водночас трагічна. Йдеться про битву під Віднем 1683 року. Тоді 12 вересня під мурами австрійської столиці в зіткненні з коаліцією християнських військ (австрійсько-німецько-польсько-українських) Османська імперія зазнала поразки. Це стало початком її поступового ослаблення, а згодом і подальшого, унаслідок Першої світової війни, занепаду. У цій битві, командує кавалерійським полком свого відсутнього батька, галицький староста, ротмістр і

полковник коронний Станіслав Потоцький загинув як герой. Його тіло, яке заледве вдалося відшукати, забальзамували й відправили до батька, аби поховати в сімейній гробниці в колегіаті Станіслава — родинному костелі Потоцьких Пресвятої Діви Марії. У 1777 році в колегіаті встановили пам'ятну таблицю на честь героя (вона не збереглася). Серце ж станіславівського лицаря вдячні віденці поховали в костелі оо. францисканців у Відні. Під спеціальною надгробною плитою воно там зберігається й досі. У 1933 році 250-ту річницю перемоги під Віднем в Європі відзначали особливо урочисто. Головні урочистості відбулися в Кракові, а на колегіаті в Станіславові було встановлено відновлену таблицю прикарпатському лицарю, яка збереглася і до сьогодні.

Отже, українська гілка редемптористів та сестер-вікентійок греко-католицького обряду постали на наших теренах стараннями митрополита Андрея Шептицького. Події щодо їх заснування й діяльності в місті межиріч Бистриць мали свою логіку і були такими. У 1910 році митрополит брав участь у 21-му Євхаристійному Конгресі, що відбувався в Монреалі (Канада) [165].

Станіслав Потоцький, автор невідомий (Фото з колекції Палацу-музею у Віланові)

На той час зі Східної Галичини на Американський континент емігрували до 300 тисяч українців [177]. Потрібно розуміти, що після виїзду з України наприкінці XIX — початку XX століття українські емігрантами в Канаді не мали жодного духовного проводу. Тож А. Шептицький використав цю нагоду, щоб безпосередньо познайомитись із релігійним життям українських греко-католиків у Канаді та відвідав їх поселення [178]. Він був вражений самопожертвою бельгійських месіонерів фламандських редемптористів — о. Ахіля Деляре та його співбратів Генріка Бульса і Ноеля Декамп в духовній опіці українців у Канаді. Вони на той час вже вивчили українську мову та служили в східному обряді (з осені 1906 року А. Деляре, а Г. Бульс — 1909, Н. Декамп — 1910) для греко-католицьких емігрантів із Галичини в окрузі Йорктона і Брендона [178]. Для можливості здійснення опіки над українцями

Меморіальна дошка на честь Станіслава Потоцького, автор Роман Захарій, 1933 р.

Світлина — редемптористи в Йорктоні, 1908 р. Отець Ахіль сидить у центрі. Світлина — у дорозі на колонії емігрантів із Галичини [179]

Йорктон, 10.11.1910. Перший ряд зліва направо: бр. Каміль (Joachim Delever), о. Еваріст Врейдахс, о. Ахіль Деляре, митрополит Андрей Шептицький, о. Генрік Бульс, бр. Людовік (Idesbald Monstrej), бр. Стефан (Станішевський). Другий ряд зліва направо: бр. Кирило (Cyrille Drouin), о. Ноель Декамп, бр. Йосиф Ґродський ЧСВВ, о. Флорент Борджоні, о. Антон Контер, бр. Йосиф (Robert Charest). Бачимо на світліні поруч із митрополитом і трьох перших редемптористів, які в 1910 році вже служили в східному обряді [178]

греко-католиками о. Ахіля Деляре та його співбрати прийняли східний обряд! Вдячний митрополит Андрей Шептицький вирішив запропонувати отцям із Бельгії розпочати подібну місійну працю й у Королівстві Галичини та Володимирії (тоді частині Австро-Угорської імперії). Тож не відкладаючи, по дорозі з Канади він відвідав протоігумена Бельгійської провінції Згромадження редемптористів і попросив його послати їхніх представників візантійського обряду до Королівства Галичина. Згодом митрополит обговорив це питання також і з архимандритом Згромадження о. Патриком Мурреєм. У травні 1913 року в Римі відбулася нарада і прийнято остаточне рішення. Тож 27 травня митрополит Андрей Шептицький та Генеральний уряд редемптористів підписали угоду про заснування їх монастиря східного обряду в

Галичині. А вже 11 червня цю угоду затвердила Апостольська Столиця [165]. І 21 серпня 1913 року до Галичини вже прибула перша група отців-редемптористів. Саме вони в подальшому безпосередньо і здійснюватимуть духовну опіку над усіма діяннями жіночого Згромадження сестер милосердя святого Вікентія щодо запровадження в першій половині ХХ сторіччя в медичну справу галицьких теренів феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу. Тож коротко про дійсність їх поселення на Галичині.

Перша група отців-редемптористів поселилася в маленькому селі Унів, за 50 км від Львова [165, 166]. Митрополит А. Шептицький подарував їм там свою літню резиденцію, де раніше був славний василіянський монастир (зараз Унівська Лавра монахів Студійського Уставу). Під час австрійсько-російської війни редемптористи зазнали утисків від російської окупаційної влади і перебували в дуже непевному становищі. Бельгійська провінція не мала змоги надати їм допомогу, а митрополита Андрея Шептицького було заарештовано й заслано в глиб Росії. Та повернувшись із заслання, він докладає усіх зусиль для подальшого розвитку молодого спільноти редемптористів східного обряду. У 1918 році ним було куплено для цього згромадження землю й будинок у Збоїсках, а пізніше ще й два будинки в Голоску (1923) та Львові (1937). Завдяки клопотанням Шептицького редемптористи отримали церкву в Тернополі (1931), яка стала місцем численних паломництв.

Та другий редемптористський осередок в Україні був заснований у місті межиріччя Бистриць. У листопаді 1919 року уряд редемптористів отримав пропозицію від владики Григорія Хомишина заснувати спільноту і в Станіславі [166, 177]. У грудні архімандрит Патрикій Муррей дав свою згоду на створення такої нової спільноти. Тож 8 січня 1920 року в місті межиріч Бистриць була створена ще одна спільнота редемптористів на Галичині [180, 181]. На той час вони не мали окремого будинку для монастиря і владику Григорій відвів їм кілька кімнат із окремою каплицею в місцевій семінарії по вул. Липи, 13. Перша спільнота редемптористів у Станіславові складалась із 4 осіб: настоятель о. Йосиф Схрейверс, міністер (економ) о. Метод-Домінік Трчка (чех), о. Яків Де Бур та о. Григорій Шишкович. За цього Станіслав короткочасно став осідком настоятеля редемптористів у Галичині. Редемптористи одразу взяли під свою опіку невелику церковцю св. Йосифа Обручка, яка, в той час, знаходилась поза містом на Княгинин-Гірці. Служіння отців у церкві св. Йосифа було звичайним душпастирством. 10 червня 1921 року станіславівській спільноті редемптористів вдалось придбати і приміщення для свого монастиря в Княгинині по вул. Панській, 9 (зараз відповідає вул. Маланюка, 21). Його місцезнаходження було недалеко від локації їхнього душпастирства [182].

Станіславівська духовна семінарія

Храм св. Йосифа в Княгинині [182]

Монастир редемптористів у Княгинині по вул. Панській, 9 (колишній будинок родини Павловичів) [182]

Спільнота редемптористів в Станіславові на тлі нового монастиря, 1928 рік [181]

Монастир редемптористів. Центральний двоповерховий об'єм — це каплиця, у якій вони проводили служби

Та незабаром будинок по вул Панській, 9 стає замалим для зростаючої спільноти отців-редемптористів. У 1925 році їм вдається придбати приміщення на Голуховського, 61 [181, 182]. Куплена забудова потребувала ремонту і розширення. Це було якісно зроблено та ще й поряд було збудовано велику каплицю. Владика Хомишин освятив її 2 серпня 1927 році. Монастир на вулиці Голуховського став важливим осередком місійної діяльності

редемптористів та резиденцією Архієпископства Матері Божої Неустанної Помочі, яке в 1938 році налічувало близько 100 тисяч членів.

Перебуваючи в Бельгії, митрополит Андрей Шептицький відвідав також і містечко Дейнзе в східній Фландрії [168]. Там він був вражений самовідданою турботою та щирою поміччю сестер-милосердя Згромадження святого Вікентія недужим. У цьому фламандському містечку осередок цього згромадження був заснований у 1837 році о. Янсенсом та Марією Мартенес. Девізом діяльності сестер милосердя було «милосердя над тілом і разом над душею» потребуєчих. Тож сестри-вікентійки мали й певні вміння в наданні медичної допомоги. Зважаючи на побачене та розуміючи потребу в такому згромадженні в Україні, Андрей Шептицький постановив заснувати східну гілку сестер-милосердя Згромадження святого Вікентія і в Галичині. Події Першої світової війни завадили реалізації цього задуму в короткій перспективі.

Тим часом Україна міжвоєнного періоду так і залишалась окупованою і розділеною. За таких обставин у 20-х роках ХХ століття о. Йосиф Схрейверс (віце-протоігумен отців-редемптористів) [183, 184], вболіваючи над долею українського народу, звертається у своїй батьківщині Бельгії по монастирях та церквах із закликом допомогти матеріально і духовно українцям. Особливо щиро відреагували на це звернення сестри милосердя Згромадження св. Вікентія. Вони не тільки пожертвували велику суму грошей, але й кінцево реалізували задум митрополита Андрей Шептицького щодо заснування східної гілки їх згромадження. Перших дівчат з України з благословення папи митрополит Андрей Шептицький направив на новіціат у Бельгію 25 березня 1922 року [185]. Опікуватись ними було доручено сестрі Марії-Єлизаветі¹² (у світському житті Аліція Поппе). А 8 червня 1926 році вже перші чотири сестри милосердя Згромадження св. Вікентія (дві бельгійки і дві українки) приїхали

**О. Йосиф Схрейверс
(1876-1945)**

¹² Аліція Поппе, уродженка фламандського краю в Бельгії. Народилась вона в містечку Льюкерен 9 березня 1884 року. Батьки Аліції виховували своїх чотирьох дітей насамперед своїм добрим прикладом, тому не дивує, що дві дочки вибрали шлях богопосвяченого життя. 14 квітня 1906 р. Аліція переступила поріг Конгрегації сестер милосердя св. Вікентія в бельгійському Дельзе, щоб посвятити свою душу і серце Богові, а руки — найубогішим. Її бажання було щирими. У черництві вона отримала ймення с. Марія-Єлизавета [http://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hricti/zitya-svyatix/711-zhittya-svyatih.html]

**Сестра Марія-Єлизавета
(у світському житті Аліція
Поппе)**

в Галичину. Серед них була і їх настоятелька с. Марія-Єлизавета. Приїхали вони одразу до Станиславова. Першим осідком сестер-вінцентінок став Станиславів-Гірка. У цьому передмісті Станиславова отця-ми-редемптористами вже було закладено підґрунтя для харитативної праці сестер милосердя. Помешканням їх стала звичайна селянська хатина на вулиці Красінського. Польські урядники відмовлялися реєструвати сестер в Україні з тієї причини, що вони — українки греко-католицького обряду, а отже, будуть працювати для свого народу. Польська влада щойно укріплювалась на території Галичини, яку завоювала в ЗУНР. Навіть для переїзду з одного міста в інше треба було отримати спеціальне посвідчення. Це стосувалось усіх, а чужинців, симпатиків українцям особливо. Крім імені

та прізвища особи, вписувався рік народження, релігія, професія, місце приписки та місцевість подорожі. А також був записаний словесний портрет особи. І все ж завдяки старанням митрополита Андрея та владики Григорія Хомишина, який у той час був єпископом Станіславської єпархії, Згромадження сестер милосердя святого Вінкентія греко-католицького обряду таки отримало дозвіл на реєстрацію в Станиславові.

Одразу після приїзду до Станиславова сестри-вінцентійки почали обладнання невеличкого притулку для сиріт та організували обслугу бідних вдома [169, 174]. Невдовзі сестри здобули великий авторитет серед людей. За два тижні праці в малому притулку для сиріт було вже 12 дітей віком від 4 місяців до двох років [185, 186]. Майже всі діти, які потрапили до сиротинця, були хворими. Праця потребувала від сестер надзвичайних зусиль, здоров'я та коштів.

Крім того, сестри обслуговували хворих. Із часом під опіку настоятельки с. Марії-Єлизавети із Бельгії прислали нових сестер. Багато дівчат поступали на новіціат, і сестри милосердя почали думати про будівництво в місті межиріч Бистриць нового великого притулку для сиріт. Для цього єпископ Григорій Хомишин виділив із церковного майна землю під новий будинок. Гроші на будову (478.000 зол.) роздобули самі сестри-вінцентійки від шляхетних милосердних добродіїв із Бельгії [185]. А вже в 1928 році східна гілка Згромадження

Посвідчення для подорожі
отця Йосифа Схрейверса [180]

Єпископ Станіславський
УГКЦ Григорій Хомишин

Греко-католицький кафедральний храм
Св. Воскресіння в Івано-Франківську

Барельєф єпископа Станіслав-
ського УГКЦ Григорія
Хомишина на фасаді
кафедрального собору
Воскресіння Христового УГКЦ
в Івано-Франківську

сестер милосердя св. Вікентія розпочала в Галичині велику справу, властиву своєму покликанню, а саме обняло обслугову лікарні-амбулаторії «Народна лічниця» у Львові на вул. Петра Скарги. Саме в цьому знаному лікувальному закладі сестри милосердя протягом чверті сторіччя звитязно впроваджу-ватимуть у медичну справу наших теренів засади феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу. Тож частина черниць милосердя разом із своєю настоятелькою покидають Станиславів. Спочатку у «Народній лічниці» почало працювати 12 сестер милосердя. Також у 1929 році сестри-вікентійки замешкали і у відданій митрополитом Андреем посілости у Львові на вулиці Стрийській, де почали подібну працю, як у Станиславові. Там їхнім послухом стало заснування пансіонату для бідних сільських та бездомних дівчат і інститутук-учениць середніх шкіл на 60-70 осіб. У цьому приміщенні було занято 7 сестер (1 бельгійка і 6 українок). Духовну опіку над сестрами-вікентійками у Львові, як і в Станиславові, здійснювали отці чину редемптористів [187].

У 1931 році в Станиславові було зведено величаву двоповерхову будівлю нового приюту на вул. Голуховського, 47 (нині Чорновола). Це був перший український дитячий будинок на Прикарпатті. Справі будови та відповідного внутрішнього модерного урядження багато часу й енергії присвятив ректор Станиславівської духовної семінарії о. др. Авксентій Бойчук. На фасаді будівлі над піднесеним входом від вулиці був напис «Приют Пресвятої Тройці». У ньому виховувалось 110-200 сиріт (від немовлят до 16 років). Цим опікувалось

**Приют Пресвятої Тройці Сестер Милосердя в Станиславові.
В окруженні дітвори стоять кандидатки і сидять Сестри [185]**

11 сестер милосердя (2 бельгійки й 9 українок) і 4-10 кандидаток до монашого звання. У притулку була спальня для бездомних служниць, а в іншому крилі містились кімнати для інституток та осібні кімнати для самітних пань із повним удержанням й обслугою. Також у ньому діяла загальна школа. У 1939 році Галичину окупували більшовики. Притулок було закрито, а зведену будівлю віддано під пологове відділення. Сто двадцять дітей із приюту окупаційна адміністрація вивезла в глиб Росії. Нині давня будівля «Приюту Пресвятої Тройці» у Станиславові є одним із корпусів Івано-Франківського обласного перинатального центру.

Конкретика загального контексту історії «Українського шпиталю „Народна лічниця“ імени Митрополита А. Шептицького» та надважливого значення в його діяльності черниць Згромадження сестер милосердя святого Вікентія греко-католицького обряду є цікавою та сповненою випробувань. Тож зупинимось на ній детальніше. Події тут розгортались так.

У жовтні 1903 р. львівські газети вийшли із повідомленнями про заснування нової благодійної установи «для несення дарової лікарської помочі мешканцям Львова і цілої Галичини без різниці віросповідання і національності» [188-190]. Задум заснування такого медичного закладу виник 1902 року в знаного українського лікаря Євгена Озаркевича [189], і на його заклик охоче відгукнулася громадськість. На загальних зборах товариства засновників лікарні-амбулаторії в січні 1903 року визначили назву установи «Народна лічниця», ухвалили статут товариства і надіслали його на затвердження до австро-угорського намісництва у Львові. На опікуна лічниці засновники запросили митрополита Андрея Шептицького. Кошти на будівництво лічниці збирали серед населення Львова і Галичини, а також українських організацій [191]. Доктор Малішевський, колишній директор психіатричної лікарні на Кульпаркові, заповів на побудову шпиталю 75 тис. золотих. Ділянку землі під будову амбулаторії «Народна лічниця» дав митрополит Андрей Шептицький. Також він передав та обладнав своїм коштом (понад 7 тисяч корон) до розміщення відділів амбулаторії приміщення на узбіччі Святоюрської гори при вулиці П. Скарги, 4 (нині вул. Озаркевича, 4). Так завдяки зусиллям багатьох людей формувався підмурівок першої української лікарні в Галичині. І вже на початку 1904 року було відкрито цей український лікарняний заклад у статусі амбулаторії. У 7 кімнатах-залах розмістилися такі кабінети-відділи: внутрішніх хвороб, дитячий, хірургічний, окулістичний, вушний, дерматологічний. Надання допомоги будувалось так, що заможні пацієнти сплачували за лікування, а цих грошей вистачало на допомогу бідним безкоштовно. Незважаючи на гуманітарний характер, «Народна лічниця» ніколи не була тягарем для суспільства та утримувала себе сама.

Постійним директором «Народної лічниці» від початку і до своєї смерті 1916 року був д-р Євген Озаркевич. Після нього лічницю очолив д-р Броніслав Овчарський.

У роки Першої світової війни більшість лікарів «Народної лічниці» були мобілізовані до австрійського війська. Під час окупації Львова росіянами на базі лічниці було створено військовий шпиталь. Після відступу російських військ (червень 1915 р.) амбулаторія потребувала майже цілковитого відновлення, оскільки окупанти забрали із собою весь інвентар і білизну. Ще частину інструментів було реквізовано для потреб австрійського Червоного Хреста. Після війни припинились усі державні та комунальні види допомоги. Найголовнішим джерелом доходів інституції стали добровільні пожертви пацієнтів та підтримка української громадськості. За почином третього директора лічниці доктора Сильвестра Дрималика лікарі — члени Українського лікарського товариства погодилися відновити в амбулаторії безкоштовні консультації для незаможних. Доктор С. Дрималик був незадоволений тисним та незручним приміщенням лічниці і мріяв про повноцінний шпиталь із стаціонаром. Разом із лікарем Іваном Курівцем у 1921 році на загальних зборах товариства «Народна лічниця» він оголосив про початок збору коштів на будівництво такого шпиталю. Після його смерті цю ідею далі впроваджує в життя четвертий директор «Народної лічниці» Іван Курівець.

Тим часом після Першої світової війни потреба в Галичині української лікарні стає ще більш нагальною [192]. Державні медичні заклади Другої Речі Посполитої часто відмовляли українським пацієнтам, а саме ветеранам Української Галицької Армії та учасникам визвольних змагань. Дбаючи про належне укомплектування лічниці, митрополит Андрей Шептицький у 1929 році розпорядився, щоб частина черниць Згромадження святого Вікентія із

**Приміщення лікарні-амбулаторії «Народна лічниця» у Львові,
фото початку ХХ століття [192]**

Станиславова мали послух працювати у «Народній лічниці». Також із Бельгії із Згромадження сестер милосердя святого Вікентія було іще запрошено бажаючих прийняти східний обряд сестер із медичною освітою. У 1930 році зібрання інтелігенції та представників громадських організацій Галичини з нагоди 30-річного ювілею перебування А. Шептицького на Митрополичому престолі ухвалило, що найкращим пошануванням владики буде побудова лікарні його імені [193]. Відозва до складання пожертв на будівництво нової лікарні знайшла широкий відгомін серед української громади. І з 1931 року п'ятий директор «Народної лічниці» д-р Тит-Євген Бурачинський енергійно провадить роботу з підготовки до розбудови шпиталю. Пожертви надходили звідусіль, у тому числі й з-за кордону — США та Канади. П'ять тисяч доларів пожертвував на споруду митрополит А. Шептицький. Окрім того, він зробив інвестицію у видобуток золота на о. Суматра в Індійському океані, аби в подальшому отримувати кошти для розбудови шпиталю. Згромадження сестер милосердя святого Вікентія передало на потреби шпиталю необхідні речі та 60 000 злотих. А також велику допомогу лікарні надавали ченці монастиря студитів, розташованого по сусідству. У жовтні 1939 року вони передали для потреб «Народної лічниці» два поверхи будинку № 26 і 1-й поверх будинку № 2а, кімнати яких були переплановані під потреби лікувального процесу. А Свято-Успенська лавра монахів Студійського уставу в Уневі замовила у фірми «Сіменс» для лікарні рентгентерапевтичний апарат на суму 33 000 злотих.

На спорудження й облаштування шпиталю, яке тривало 8 років, загалом було витрачено 700 000 злотих. Триповерхову споруду лікарні запроєктували львівські архітектори Є. Нагірний, О. Пежанський і С. Турин. На початку 1938 року будівництво шпиталю було завершено й одноставним рішенням громадської ради на посаду його директора був призначений д-р Тит-Євген Бурачинський.

Він вже і запропонував конкретну назву закладу: «Український шпиталь „Народна лічниця“ імені Митрополита А. Шептицького». Заступником директора став д-р Олександр Подолинський, адміністратором — В. Пашкевич. У лікарні було близько 100 ліжок і три відділи: внутрішніх хвороб (ординатор М. Панчишин), хірургічний (ординатор Т.-Є. Бурачинський) і гінекологічний (ординатор О. Подолинський). Після відкриття стаціонарного лікування зросло й амбулаторне навантаження, особливо на рентгенологічне відділення (д-р Я. Рудницька-Криштальська) й аналітичну лабораторію (д-р М. Музика, д-р Ю. Кордюк). Пізніше було відкрито дитячий відділ (д-р Т. Туна-Надрагова).

Після урочистого відкриття у Львові «Українського шпиталю „Народна лічниця“ імені Митрополита А. Шептицького» сестри милосердя Згромадження

**Приміщення «Шпиталю Народної лічниці імені Митрополита
Андрея Шептицького», фото 1938-1944 років [193]**

св. Вінкентія одразу ж 1938 року самовіддано почали нести свій послух і в його стаціонарних відділеннях. Вони належно опікувалися не тільки хворими, але й господарськими справами шпиталю [172]. Адміністратором шпиталю стала настоятелька сестер милосердя Згромадження святого Вікентія с. Марія-Єлизавета [168, 187, 194]. Окрім ретельного й щирого виконання обов'язків медичних сестер та господарчих лікарняних справ, сестри милосердя здійснювали і духовну опіку над хворими. Це завдяки їх старанням за бажання хворого в лікувальному процесі в лічниці стало можливим широке застосування і християнських оздоровчих практик (щира молитва, сповідь, причастя, елеопомазання, оздоровчий піст після узгодження із лікуючим лікарем тощо). Самовідданість сестер-вікентійок творила в лічниці позитивний психологічний комфорт.

За окупації Львова більшовиками в 1939 році радянська влада визначила «Народну лічницю» (як найновішу й найкраще устатковану лікарню Львова) для лікування партноменклатури, командирів Червоної армії, службовців НКВС та їхніх родин. Кількість лікарняних ліжок було зменшено до 60. Звільнили з роботи багатьох лікарів та усіх сестер-вікентійок. Доктора Т.-Є. Бурачинського залишили завідувачем хірургічного відділення, але в березні 1940 року звільнили з посади директора [193]. Під час німецької окупації статус шпиталю «Народна лічниця» було відновлено, д-ра Бурачинського

поновили на посаді директора шпиталю — і він залишався ним аж до другого приходу радянських військ у Львів 1944 року. Та з початком березня 1944 року німецька влада наказала евакуювати зі Львова деякі лікарні, у тому числі й «Народну лічницю» з лікарями, обладнанням, ліжками, інструментами.

У післявоєнний період за радянської окупації в будинку «Народної лічниці» (тоді вже на вулиці Пирогова, 4) і у двох будинках «Студіону» під № 2а і № 2б, які були об'єднані одним № 2, протягом 45 років функціонувала 3-тя міська лікарня та її поліклінічне відділення, яке розташоване там дотепер. У другій половині ХХ століття в будинку Дяківської бурси добудували ще два поверхи і тим знищили цінну архітектурну пам'ятку української сецесії у Львові. Лише фрагменти декору фасаду нагадують про красу колишньої церковної споруди. Переформатувавши лічницю в третю міську лікарню, радянці на цей раз зберегли старий персонал — їх, зокрема, вразила жертовна праця черниць-вікентійок.

У радянські часи, крім загальної конфіскації майна і ліквідації монастиря сестер, їх переселили в приміщення старої інфекційної лікарні на вул. Рапопорта. Умови життя там були нестерпними. У результаті виснажені важкою працею в лікарні й умовами життя 15 сестер захворіли на туберкульоз, а сама сестра Марія-Єлизавета перенесла інфаркт міокарда. Саме тоді вона чи не вперше скористалася перевагами свого бельгійського походження та особисто звернулася до консула Бельгії в Москві. У відповідь прийшла телеграма про особисте бажання консула зустрітися із сестрами. Однак цей візит так ніколи і не відбувся. Але радянська влада таки виявилася «співчутливою», бо в 1954 році сестер переселили-таки на вулицю Куйбишева, 12/12а (тепер вул. Огієнка) у будинок, який за польських часів був конюшнею. Саме цей будинок став головним домом згромадження аж до 1992 року і тихою пристанню для чисельного духовенства підпільної УГКЦ. Звичайно, ця тиха пристань завжди залишалася під пильним оком КДБ. Та, незважаючи на це,

**Сестра Марія-Єлизавета
(Аліція) Поппе —
настоятелька української
гілки Згромадження
сестер милосердя
св. Вікентія
в останні роки життя**

с. Єлизавета зуміла відновити підпільний новіціят сестер, адже з 1944 до 1956 року дівчат у згромадження не приймали з огляду на відомий перебіг подій. За благословенням сестри Марії-Єлизавети існувала тривала переписка між ісповідником віри Патріархом Йосифом Сліпим, який перебував у 18-річному засланні, та сестрою Марією-Євтимією (Меланією Куциною). Завдяки цій переписці існував зв'язок між пастирем переслідуваної Церкви та її вірними. Сестри милосердя також намагалися всіляко допомогти цьому праведнику, зокрема пересилаючи необхідні речі. Ще на початку 40-х років ХХ ст., бажаючи позбутися «ворога народу», радянська влада запропонувала с. Марії-Єлизаветі повернутися в Бельгію. Це ж пропонували їй і бельгійські настоятелі згромадження, турбуючись щиро про її безпеку. Однак її серце вже вросло в Україну. Згромадження сестер милосердя св. Вікентія — єдине згромадження, яке діяло в час комуністичного режиму «відкрито», не припиняючи ніколи своєї діяльності. Практично всі сестри-вікентійки продовжували працювати в будівлі «Народної лікарни» — 3-й Миській лікарні м. Львова, надаючи медичну, а окрилені прикладом своєї настоятельки, і духовну допомогу недужим. Серед пацієнтів нерідко траплялися родичі працівників «органів», які також потребували священника для сповіді та уділення інших Святих Тайн. Черниці-вікентійки самовіддано виконували своє завдання: опікуватися не лише тілом, але й душею тих, кого Господь поставив на їхній дорозі. 10 грудня 1970 року серце їх доброї настоятельки, уродженки фламандського краю в Бельгії, сестри Марії-Єлизавети, виснажене працею і довготривалою важкою недугою, перестало битися. Тіло праведниці спочиває на Янівському цвинтарі у Львові.

Із відновленням незалежності України, у січні 1992 року в тому ж будинку (тепер на вулиці Озаркевича, 4) поновлено статус «Українського шпиталю „Народна лікарня“ імени Митрополита А. Шептицького» як першого недержавного лікарняного закладу. 6 червня 1994 року лікарня була передана у власність Львівської Архиепархії УГКЦ. Сьогодні Благодійна установа «Шпиталь імени Митрополита Андрея Шептицького» допомагає сотням людей [195].

Нова сторінка легендарного українського лікувального закладу і в сьогодні твориться за активної участі сестер-вікентійок. Східна гілка Згромадження сестер милосердя св. Вікентія продовжує свій розпочатий у 30-х роках минулого сторіччя в тодішньому Станиславові звитяжний чернечий послух у благородній справі впровадження в медичну практику феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу і в сьогодні. Приємно, що в наш час відзначені звитяга та самовідданість сестер-вікентійок і за спільним двостороннім договором від 02.05.1996 року спільноті сестер милосердя надано статус автокефалії — вона почала

існувати як самостійне церковне українське Згромадження богопосвячених осіб у душі святого Вікентія. Сучасні Правила і Статути сестер написані на основі Кодексу Канонів Східних Церков [196]. Головною настоятелькою Згромадження сестер милосердя св. Вікентія у 2022 році обрали с. Терезу (Юсипів) [197].

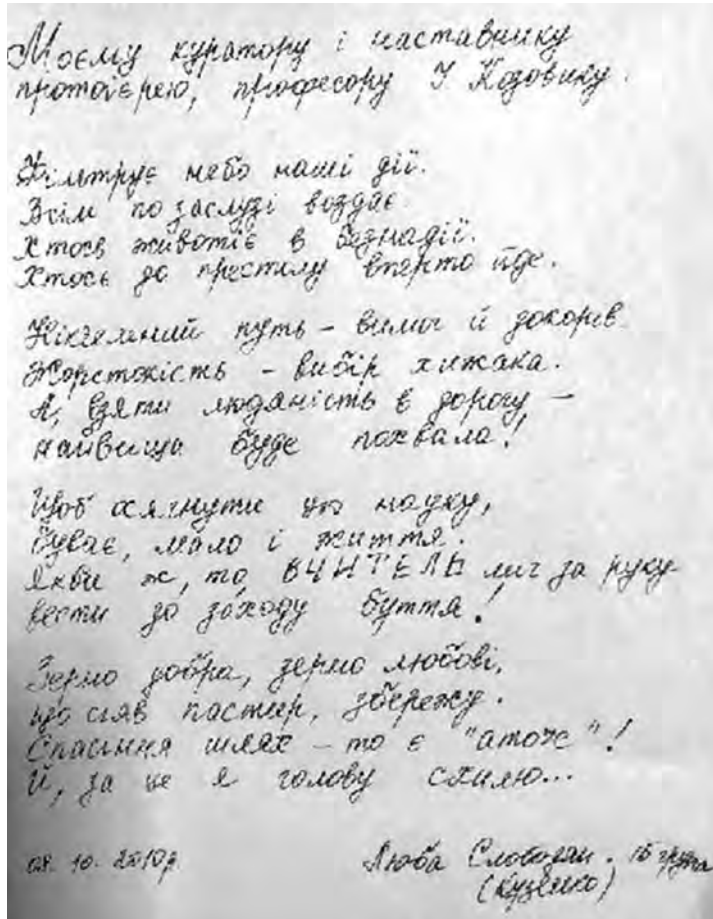
Таким чином, реалії впровадження традиції триєдності лікувального процесу в медичну галузь західноукраїнських теренів загалом і в практику «Українського шпиталю „Народна лікарня“ імені Митрополита А. Шептицького» зокрема мали свої властиві особливості. Здійснювалось воно шляхом плідної інтеграції лікувальних практик західної та східної гілок християнства. Реалізували це в дійсності безпосередньо черниці східного обряду Згромадження сестер милосердя св. Вікентія. Вони самовіддано, виконуючи свій послух, опікувалися не лише тілом, але й душею тих, кого Господь поставив на їхній дорозі. Розпочавши свій звитяжний шлях на галицьких теренах у 1926 році в місті межиріччя Бистриць, сестри-вікентійки невтомно продовжують виконувати свою місію у «милосерді над тілом і разом над душею» і в наш час. Успішній реалізації сестрами-вікентійками впровадження у ХХ сторіччі на галицьких теренах засад традиції української медицини триєдності лікувального процесу передувала далекоглядна та звитяжна клопітка робота митрополита Андрея Шептицького і блаженного священномученика, станіславського єпископа Григорія Хомишина та їх вірних споборників [195].

Потрібно зазначити, що в сьогодні на терени Прикарпаття повернулась і продовжує свою місійну діяльність спільнота редемптористів східного обряду [198]. Пам'ятаємо, що отці-редемптористи добродійно здійснювали духовну опіку над усіма діяннями жіночого Згромадження сестер милосердя святого Вікентія. Відтак вони також стояли біля витоків запровадження в медичну справу галицьких теренів першої половини ХХ сторіччя феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу.

**У сьогодні монастир
святого Йосифа Згромадження
редемптористів
(м. Івано-Франківськ,
вулиця Івасюка, 48)**

Знаменно, що в житті громади студентів-медиків міста межиріччя Бистриць і лікарів, що працюють у сьогоднішнього, є певні події, пов'язані з діяльністю редемптористів східного обряду на Прикарпатті. Усі ми вивчали латинську мову за підручником латинської мови І.Я. Козовика та Л.Д. Шипайло [199], що, між іншим, був виданий у 3 виданнях. Тридцять сім років Іван Якимович Козовик натхненно викладав в Івано-Франківському медичному вузі латинську мову. Він був авторитетним наставником та одним із наших улюблених викладачів. Тож через десятиріччя вихованка ІФДМІ (сьогодні ІФНМУ) Слободян-Кузенко Люба (15-та група, випуск 1982 року) присвячує шановному Вчителю сповнений щирого визнання вірш.

Але про те, що наш шанований викладач, знаний у світі вчений, кандидат філософських наук (1969), доцент (1972), літературознавець та мовознавець є вихованцем спільноти редемптористів східного обряду загалу стало відомо тільки після виходу УГКЦ із підпілля.

У дитинстві Іван Козовик мріяв стати священником [200]. Тож у далекому 1941 році після закінчення сільської школи вирушив із рідного селища Данилівці (тепер Зборівський район Тернопільської області) до Львова та вступив до ювенату (малої семінарії) отців-редемптористів. Успішно його закінчивши в 1944-му, продовжив навчання вже в новіціяті Чину Найсвятішого Избавителя. З початком гонінь на УГКЦ за порадою настоятелів вступив до Львівського університету на факультет класичної філософії. Вчився і продовжував новіціят, а коли отців-редемптористів перевели до Унева, переїхав туди й богослов Іван Козовик. Але хтось підгледів, як він одягав рясу і виконував обов'язки послушника, та видав його. У 1948 році його виключають з університету і студії довелося перервати. Після чотирирічної служби в лавах армії Іван Козовик зумів поновитись у Львівському університеті й успішно закінчив у ньому навчання в 1957 році. У цьому ж році він розпочав свою викладацьку діяльність у Станіславському державному медичному інституті.

Після виходу УГКЦ із підпілля Іван Якимович не вагаючись у 1990-1992 роках очолив у місті межиріччя Бистриць Спільку християнського відродження. А 13 серпня 1994 року збулась його давня мрія — він прийняв ієрейські свячення. У цьому ж році став одним із засновників і перших професорів Івано-Франківського Теологічно-Катехитичного Духовного Інституту, а в 1995-му — його віцеканцлером. Після переформатування цього вузу в академію обійняв у ній посаду декана філософського і богословського факультетів. У сьогоднішній приватній заклад вищої теологічної освіти «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого» є спадкоємцем та продовженням у діяльності закритої окупаційною владою в Станіславі в 1945 році Греко-Католицької

**Козовик Іван Якимович завідувач
кафедри латинської мови
в 1971-1978 роках, завідувач
курсом латинської мови
при кафедрі іноземних
мов 1978-1994 рр.**

Духовної Семінарії. Науково-педагогічна діяльність І.Я. Козовика в богословській академії є показово плідною. Ним видані підручники для студентів-богословів «Онтологія» (1996) та «Антропологія» (1997), здійснено переклад із польської мови книги Папи Івана Павла II «Дар і Таїнство» (Нова Зоря, 1998), опубліковано низку статей з античної літератури, краєзнавства і релігієзнавства, видано українською мовою «Катехизму Католицької Церкви» («Місіонер», 2002). Патріарх Любомир Гузар за ревну душпастирську працю і великий внесок у розвиток філософської та богословської науки в Україні нагородив його грамотою і митрою. З нагоди 80-річчя він одержав благословення на подальшу працю на Христовій ниві від Папи Римського. І.Я. Козовик нагороджений медаллю ОДА «За заслуги перед Прикарпаттям» (2012).

Поряд із напруженою науково-педагогічною діяльністю митрофорний протоієрей Іван Козовик щоденно відправляв ранкову службу Богу в катедральному соборі Воскресіння Христового. Тож учасники зустрічі випускників ІФДМІ (сьогодні ІФНМУ) 1982 року на відзначення 30-ї річниці закінчення Alma mater звернулись із проханням провести в катедральному соборі «Подячну Святу Літургію за 30 років лікарської справи» саме до митрофорного протоієрея Івана Козовика.

Богослужіння митрофорного протоієрея Івана Козовика в катедральному соборі на честь 30-річчя випуску ІФДМІ (сьогодні ІФНМУ) 1982 року

**Мої дорогі одногрупники під час зустрічі із приводу
30-х роковин закінчення Alma mater перед службою
Божою біля Фонтану із Статуєю Пресвятої
Діви Марії на майдані Андрея Шептицького**

Медична спільнота міста межиріч Бистриць у міжвоєнний період

Викладені в публікації [201] події процесу заснування медичної справи в місті межиріччя Бистриць переконливо засвідчують її європейський контекст. Медична спільнота міста межиріччя Бистриць у процесі свого становлення невпинно формувала притаманні їй традиції гуманістичних засад медичної практики, належної освітньо-просвітницької діяльності та патріотично спрямованої активної участі в суспільному житті. Відтак традиції медичної спільноти міста-перлини Підгір'я стали важливою частиною його культурного життя. І це є свідченням самодостатності та важливої ролі станіславської медичної спільноти в бутті громади міста-перлини в межиріччі Бистриць. У своїй сповненій цікавим історичним фактом монографії «Історія Київської школи терапевтів» [202] її визначний представник другої половини ХХ сторіччя Г.Й. Бурчинський дуже влучно висловлюється щодо важливості власне культурного аспекту діяльності медичної спільноти. Георгій Йосипович чітко зауважує: «...традиції, що склались у Київській школі терапевтів, як і кожен високі традиції, становлять невід'ємну частину загальної культури, без якої немислима діяльність лікаря». Про це ж йдеться у двічі перевиданій (у 1865 і 1869 роках) монографії «Погляди на необхідність одержання основних знань в області як суспільних, так і історичних наук» знаменитого уродженця Станіслава, гуманіста, визначного вченого-медика та фармацевта ХІХ століття Теодора Торосевича. Тож давайте спробуємо і ми подивитись на традиції медичної спільноти міста-перлини Підгір'я Карпат, що були закладені в розглянутий період, із цього архіважливого аспекту нашого буття. І почнемо з того, що із цих позицій простежимо діяльність медичної родини Осипа Гробельного. Ця родина, попри все, за всіх влад буремної першої половини ХХ сторіччя, творила свою ходу, жила та лікарювала в рідному місті Станіславі-Станіславові-Івано-Франківську [65, 203-212].

Гробельний Осип (роки життя — 1889-1957 [203, 204]; за іншими даними, 1893-1966 [65, 113, 204]) — лікар, відомий на Прикарпатті медичний та військовий діяч, поручник УГА. Він був шанованим та загальноновизнаним лікарем у місті межиріччя Бистриць. Народився Осип під Станіславом у селищі із ніжною назвою Милування Тлумацького повіту (нині Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської області). Успішно закінчивши навчання в станіславській гімназії в 1913 році, розпочав медичні студії у Львівському університеті. Та в 1914 році був мобілізований до австрійської армії. У 1918 році Осип Гробельний вступив до лав Української Галицької Армії. Як студент медицини зі ступенем санітарного поручника виконував

обов'язки команданта санітарного потягу (про що згадує д-р Володимир Щуровський у своїй праці «Лікарі і медики у визвольній війні» [97]). Перебував деякий час у таборах для інтернованих у Західній Польщі. У 1920 році переїхав до Праги, де продовжив медичні студії та успішно закінчив їх у 1925 році докторатом. Повернувся додому і в Станіславові одночасно практикував у міській лікарні як гінеколог та терапевт. Після нострифікації диплому у Львові в 1926 році відкрив і приватну практику. Придбавши за власні кошти рентгенапарат, набув спеціальності рентгенолога. Поряд із цим вчителював у Жіночій Учительській Семінарії Сестер Службниць.

Осип Гробельний

Б. лікар клінік у Празі, Відні, і Львові
Д-р ОСИП ГРОБЕЛЬНИЙ
 ординув в положництві, недугах жіночих
 і внутрішніх
в Станіславові, вул. Голуховського ч. 25-1-2.

 За редакцію відповідає: М. Ставнича.

 Адреса редакції і адміністрації: Коломия, вул. Нова, 1.
 Передплата для закордону на рік: 2. амер. доляр. — Адреса

У 1930 році Осип Гробельний одружується із станіславською панночкою Оленою Полотнюк [113]. Доктор-стоматолог Олена Полотнюк-Гробельна (1897-1944) є уродженкою Станіслава [112]. У 1915 році успішно склавши гімназійну матуру, вона в наступному 1916-му розпочала медичні студії у Відні. У ньому тоді вже закінчувала перервані через війну у Львівському університеті медичні студії її старша сестра Наталка. Коли в 1918 році постала ЗУНР, виховані в патріотичному дусі станіславські панночки не вагаючись повертаються із Відня до Галичини для участі в національно-визвольних змаганнях. Зазначимо, що родина сестер Полотнюк була знаною та пошанованою в Станіславі. Їх батько Ігнацій Полотнюк був чільним релігійним і громадським діячем.

Його внесок в українське культурне життя є вагомим¹³ [205]. Його авторитет серед мешканців міста межиріч Бистриць був високим. До прикладу, 26 січня 1902 року в Станіславі було засновано культурно-просвітницьке міщанське товариство «Українська хата» з читальнею та бібліотекою. Його головою було обрано власне дяка греко-католицької катедри Ігнатія Полотнюка, а заступником — лікаря Володимира Яновича [210, 211].

Повернувшись до Станіслава, сестри Полотнюк поринають у вир національно-визвольних змагань. Старша сестра Наталя у званні хорунжої УГА виконувала обов'язки лікаря військового шпиталю ЗУНР у Станіславі [113]. Після окупації Галичини обидві сестри Полотнюк змушені були покинути рідне місто. Наталя Полотнюк працювала медичною сестрою в Гмнді (Австрія) у таборах українських переселенців. У подальшому вони закінчують медичні студії і проходять спеціалізацію в Австрії. Олена Полотнюк закінчила їх докторатом в Граці в 1925 році, а спеціалізацію із стоматології отримала у Відні. Наталка Полотнюк закінчила навчання на медичному факультеті Віденського університету в 1923 році і шість років спеціалізувалася у Віденських клініках. Тільки наприкінці двадцятих років сестри змогли повернутись до рідного міста в межиріччя Бистриць.

Приватна ординація доктора Осипа Гробельного знаходилась у будинку «Народного дому» на вулиці Ґолуховського, 22 [212]. У цій самій будівлі була й ординація його дружини, доктора-стоматолога Олени Полотнюк-Гробельної. Четвертий поверх ошатної кам'яниці «Народного дому» був відведений під житлові приміщення. Там мешкало багато визначних діячів нашого краю — скажімо, останніми роками життя тут проживав і мав свою адвокатську канцелярію Бачинський Лев — колишній віцепрезидент ЗУНР, голова радикальної партії, довголітній депутат австрійського та польського парламентів. Тож у цьому будинку не тільки мали ординацію, але й мешкали подружжя лікарів Гробельних та інженера Пристая Богдана і доктора Пристай-Полотнюк Наталії. Проте родина мріяла про власне помешкання в рідному місті.

---

¹³ І. Полотнюк — великий подвижник дяківської справи. Він уславився як невтомний організатор дяківської Спілки в Галичині [205, 206], засновник і видавець часопису «Дяківський глас» [205, 207]. Обійнявши в 1887 році посаду церковного півця при катедральному соборі в Станіславі, він відкрив власну школу дяків та багато працював над створенням і вишколенням церковного хору. Ним укладено короткий посібник з елементарної музичної грамоти «Алфавіт ірмологісанія» [205]. А виданий «новішими нотними знаками» його авторства «Напівник церковний» [208], що вийшов друком у Перемишлі в 1902 році, не тільки став практичним посібником із вивчення музичної грамоти і церковного співу, але й надав українському церковному співу «єдинообразіє» (бути однаковим — авт.) [209]. Адже чимало українських церковних мелодій були знані лише по слуху, з пам'яті. Велика заслуга Ігнатія Полотнюка полягала в тому, що він поклав ці мелодії на ноти і зробив їх доступними широкому загалу дяків і мирян.

**«Народний дім» на вул. В. Чорновола,
22 сьогодення (фото 2010-х рр.)**

Тож одразу після одруження Осип Гробельний придбав земельну ділянку для будівництва родинної кам'яниці. Її локація знаходилась на початку популярної в сучасному Франківську стометрівки — чудовій місцині, що активно забудовувалась із початку ХІХ сторіччя. Власниками ділянки, на якій родина Гробельних почала зводити будівлю, свого часу послідовно були Я. Клямпер, М. Енгельштейн, а від 1870-х рр. — родина Малерів [213].

Будівництво — процес коштовний та складний. Тільки кошторисна вартість будівництва становила 131 626 злотих [214]. Завзяття та наполегливість — і станом на початок 1939 року було виконано понад 50% робіт. Та далі готівки не вистачало і Гробельні змушені були в травні 1939 року звернутися до комітету розбудови міста з проханням про позику в сумі 11 тис. злотих. Отримавши

субсидію, забудовники вже в жовтні 1939 року заселили першу чергу кам'яниці фронтом до вул. Незалежності. Частина помешкань здавалася внайми. Кватирки № 7 і 8 займали самі власники — подружжя Гробельних. У квартирі № 10 мешкала сім'я сестри О. Гробельної-Полотнюк (інженер-електрик Пристай Богдан та Пристай-Полотнюк Наталія). Повністю будівництво було завершено в 1940 році вже за радянської влади. Кам'яниця вдалася затишною і мала оригінальний дизайн у стилі конструктивізму, що стверджує в архітектурі визначальну роль функціональних вимог. Мурована із цегли Г-подібна із заокругленим наріжжям забудова була чотириповерховою і мала просторі підвальні приміщення. Ріг будинку акцентований заокругленою стіною, що дещо западає відносно бокових фасадів на верхніх ярусах, та балконами заокругленої форми. Вікна на першому поверсі різні за величиною, а на верхніх — широкі для достатньої інсоляції і на розі — вітринні. Цоколь низький, із маленькими віконними прорізами підвальних приміщень. Опорядження стін — гладкий тиньк із вибраними неглибокими горизонтальними лініями на рівні верху та низу вікон горішніх ярусів. Завершені стіни

непрофільованим карнизом. Сьогодні цей будинок по вул. Незалежності, 43 — пам'ятка архітектури місцевого значення. На першому поверсі цієї кам'яниці зараз знаходяться комерційні приміщення [215].

На жаль, родина Гробельних-Полотнюк-Пристай недовго тишилась своєю власною кам'яницею, бо в 1946 році їх будівлю радянці націоналізували. Певний час на першому поверсі навіть знаходився міський штаб протиповітряної оборони. Правда, різним відгалуженням родини власників забудови було «миросердно» дозволено переселитись в одну квартиру їхнього колишнього будинку. У цьому ж 1946 році, сяк-так оправившись після такої передчасної (у 1944 р.) смерті своєї першої дружини Олени, Осип Гробельний одружується вдруге з панночкою Мірою Пристай.

У день сьогоднішній можемо пишаючись констатувати, що попри всі лихоліття окупаційних режимів різних мастей ХХ сторіччя родинна кам'яниця Гробельних-Полотнюк-Пристай була і залишається інтелектуальним оазисом міста-перлини в межиріччі Бистриць. Щодо цього напрошується порівняння із житловим кооперативом «Будинок лікарів» у Києві на розі вулиць Великої Житомирської і Стрілецької. Він був зведений за проектом архітектора П. Альошина в 1928-1930 роках і ось вже майже сторіччя залишається добродійним місцем інтелектуальної співдружності киян. Цікаво, що обидва «будинки лікарів» навіть мають і певну архітектурну схожість, що зумовлено їх зведенням у несприятливій містобудівній ситуації — на перетині вулиць під гострим кутом на затиснутому існуючими будівлями майданчику.

Будинок по вул. Незалежності, 43, зведений на кошти родини Гробельних

У «будинку лікарів» міста межиріч Бистриць у своїх родичів неодноразово була письменниця Ірина Вільде [213, 215]. Її чоловік, інженер-лісівник Є. Полотнюк, розстріляний у 1943-му німцями за сприяння УПА, доводився сестрам Полотнюк двоюрідним братом. У сьогоднішній в одній із квартир цього будинку продовжує мешкати виходець із родини Гробельних-Полотнюк-Пристаїв відомий український письменник Тарас Прохасько (його мати Марія — донька Пристаїв і племінниця Гробельних) [216]. У його помешканні зберігається велика родинна бібліотека. Ось як про неї розповідає сам Тарас Прохасько: «Бібліотека, що є в цьому помешканні, — це книжки різних відгалужень моєї родини, починаючи від мого прадіда Ігнатія Полотнюка, який був головним дяком Станіславської катедри й автором церковного напівника 1901 року. Тут є велика частина книжок мого діда, присвячених техніці початку ХХ століття. Дід навчався у Відні на інженера-електрика. Натомість бабуся, вуйко і тета працювали лікарями, тому в моїй бібліотеці є також старі книги з гінекології та акушерства, які діяли на моє дитяче сприйняття магічно й по-особливому вплинули на моє зростання. Збереглося дуже багато книжок з історії України або просто з українських проблем. Якби радянська влада взялася переслідувати мою родину, ці книги могли б стати речовими доказами, тому їх ретельно ховали. Довкола мене завжди було багато книжок, і кілька старших людей у дитинстві читали для мене».

Тарас Прохасько вірить, що іноді важливі книжки приходять до нас самі [216]

Члени дружної родини Гробельних-Полотнюк-Пристай після трагічної невдачі національно-визвольних змагань перших десятиліть ХХ сторіччя вже не покидали свого рідного міста. Тож Осип Гробельний залишається в Станіславі і після початку Другої світової війни. Під час фашистської окупації він продовжував працювати лікарем. Навіть був змушений надавати фахову медичну допомогу в гестапівській в'язниці, звідки вирятував немало людей. У післявоєнний період працював у Станіславській міській лікарні № 1. У 50-х роках заарештований «за співпрацю з німцями» і провів цілий рік у слідчому ізоляторі НКВС. Однак за браком складу злочину й на вимогу громадськості був випущений на волю і далі продовжував виконувати працю лікаря в радянській системі охорони здоров'я аж до своєї смерті 1966 року (за іншими даними, 1957). Пристай-Полотнюк Наталія працювала на ниві охорони здоров'я Прикарпаття до 1967 року. Закінчивши свій життєвий шлях у своєму рідному місті в межиріччі Бистриць, більшість представників різних відгалужень лікарської родини Гробельних-Полотнюк-Пристай знайшли свій вічний спокій на Івано-Франківському цвинтарі по вулиці Київській.

Постать лікаря Ярослава-Івана Остаповича Хмілевського (07.07.1895 — 10.01.1965) є взірцем невичерпної творчої наснаги, жертвовності, патріотичної звитяги та стоїцизму представників медичної спільноти міста межиріччя Бистриць у сповнених смертельної небезпеки реаліях першої половини ХХ сторіччя [65, 112, 113, 127, 217-220]. Його науковий доробок в археології є фантастичним і становить велику цінність для вітчизняної історичної науки. Цікавими є його фахові історичні розвідки лікаря на теми «На що хворіли та від чого помирали українські князі» [221] та «Недуги Т.Г. Шевченка» [222]. Неймовірно, але факт — у буремні роки героїчних національно-визвольних змагань під час двох світових війн доктор Ярослав Хмілевський зумів багатосторонньо реалізуватися не тільки як фахівець лікарської справи високого ґатунку, але й як визначний галицький краєзнавець, археолог, учений, перекладач, художник, громадський діяч, дійсний член НТШ.

Уродженець Королівства Галичини та Володимирії Ярослав Хмілевський походив із прадавнього роду галицької шляхти Хмілевських гербу Сас-Корчак [217]. Свого часу його прапрадідам король Данило Галицький надавав чималі земельні наділи та привілеї за заслуги в охороні західних крес Королівства Руського. Ярослав Остапович народився 7 липня 1895 року в м. Самборі на Львівщині в сім'ї адміністратора маєтку митрополита Шептицького Остапа Хмілевського та Ванди-Анел Скулічової. Мати походила з приїжджого до Самбора хорватського роду, мала високу педагогічну освіту. У 1902 році родина Хмілевських переїжджає до Крилоса, де майже сорок

**Ярослав-Іван Остапович
Хмілевський**

років голова сімейства сумлінно здійснював догляд за митрополичими землями та лісом Діброва. Очевидно, що добре знаючи історію свого родоводу, Остап Хмілевський із власної ініціативи ретельно провадить краєзнавчі розвідки з виокремлення історично-археологічної складової Давнього Галича. Син Ярослав був його старанним помічником. У 1913 році родина Хмілевських добродійно передала Національному Музею у Львові віднайдені древні артефакти.

У сімействі Хмілевських зростало п'ять синоків (Ярослав-Іван, Роман-Мирон, Остап-Андрій, Богдан, Володимир) та донечка Марія-Іванна. Усі діти здобули блискучу освіту. Служба синів Остапа та Ванди-Анел

Хмілевських у збройних формуваннях відновленої Української держави свідчить про їх щирсердечне патріотичне виховання. Сам Остап Хмілевський безпосередньо допомагав уряду ЗУНР у Станіславі.

Ярослав Хмілевський навчався в гімназіях Самбора та Львова. Юнак, іще навчаючись, стає учасником національно-визвольних змагань. Під час Першої світової війни він добровольцем йде до легіону УСС, але отримує доручення діяти в підпіллі. У 1915 році за спробу висадити міст через Дністер у Галичі був схоплений російськими окупантами і засланий у глиб Росії до Архангельська. Відбував ув'язнення до повалення російського самодержавства. Його дорога повернення додому пролягала практично через усю Україну. Тож у районі бойових дій УГА він вступає в її лави. Переніс черевний та висипний тиф. Лікарям Санітарної управи УГА вдалось двічі врятувати життя Я. Хмілевському. Потрапив до більшовицького полону, але йому вдалось втекти з неволі та повернутися додому в Галичину.

Дослідники та біографи вважають [219, 220], що захоплення звитягою лікарів Санітарної управи УГА, які в роки воєнного лихоліття вирвали його з лабет смерті, пробудило в Я. Хмілевського бажання стати лікарем. У період Другої Речі Посполитої українське юнацтво Галичини могло здобувати медичну освіту хіба що в Українському таємному університеті у Львові. Навчаючись у ньому, Ярослав Хмілевський бере активну участь у студентському житті. У 1924 році його вибирають головою Медичної студентської громади. Після ліквідації польською адміністрацією єдиного українського університету він продовжує навчання в Празі на медичному факультеті Карлового

університету. У 1929 році Ярослав Остапович успішно закінчує навчання й отримує докторат із медицини. Через декілька років напруженої роботи, у 1933 році, він підтверджує свою кваліфікацію лікаря в Познанському університеті та відкриває в Станиславові на вулиці Собесьького приватну лікарську ординацію. Одночасно практикує спортивним доктором у знаменитому станиславівському футбольному товаристві «Пролом», а також лікарем греко-католицької духовної семінарії. Я. Хмілевський заслужено здобуває славу доброго лікаря і культурно-громадського діяча. Спостерігаючи незадовільне становище і санітарну відсталість українського села, Ярослав Остапович активно включається в роботу Українського гігієнічного товариства. У читальнях по селах Станиславщини він проводить актуальні бесіди на освітні медичні теми.

Весь міжвоєнний період Ярослав Остапович активно продовжує розпочату з батьком справу з вивчення історії княжої доби. Він займається археологічними розшуками центру Галицько-Волинської держави, стародавнього Галича і його найближчих околиць. Разом із радником суду Левом Чачковським лікар Ярослав Хмілевський, ще будучи студентом, у 1925-1930 роках дослідив територію стародавнього Галича з його укріпленнями, церквами, що збереглися на території сіл Крилоса, Підгороддя і Залукви. Вони складають детальну мапу цього багатого на археологічні артефакти терену та забезпечують її супровідним текстом. Вже після смерті Л. Чачковського (помер 1933-го) у 1938 році праця «Княжий Галич» обох цих авторів вийшла друком у Станиславові. А через два десятиліття цю книжку за старань Я. Хмілевського буде перевидано і в США. Цю науково-археологічну працю високо оцінив відомий дослідник-археолог Ярослав Пастернак у своїй виданій у Торонто великій «Археології України».

ЛЕВ ЧАЧКОВСЬКИЙ (†)
ТА
Д-р ЯРОСЛАВ ХМІЛЕВСЬКИЙ
В П 1155

КНЯЖИЙ
ГАЛИЧ

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ
ЧІКАГО — 1959

У вересні 1939 року під час першої радянської окупації Я. Хмільєвського призначають завідувачем міського відділу охорони здоров'я. Та, побоюючись репресій, він переїжджає до Микуличина, де керує дитячим санаторієм. У 1941 році він повертається до Станіслава і стає директором інфекційної лікарні. Одночасно відновлює приватну практику у своїй ординації.

Непростим було й особисте життя Я. Хмільєвського [217]. У львівській газеті «Діло» № 185 від 22.08.1930 року є коротке повідомлення про вінчання 5 серпня 1930 року в Станіславові д-ра Ярослава Хмільєвського з магістром фармації панною Ольгою Адамською. Невідомо, як склалося життя в молодого подружжя, але під час Другої світової війни Я. Хмільєвський одружується вдруге. На сей раз його обраницею стала вчителька Іванна Гісовська, дочка пароха с. Вовчинець. У невеличкій статті «Жертовність Станіслава» (часопис «Воля Покуття» № 9 від 28.02.1943 р.) читаємо: «Замість повідомлення про своє вінчання з п. Іванною Гісовською д-р Хмільєвський зложив 200 золотих на українських полонених». У цьому шлюбі доля подарувала пану Ярославу дві донечки — Лідію та Марійку.

Одружившись вдруге, Ярослав Остапович вже далі випробовувати долю не став. У 1944 році він виїжджає до Баварії, а в 1949-му перебирається до США. Опинившись із родиною в Балтиморі, Я. Хмільєвський трудиться в лікарні для хворих на туберкульоз аж до виходу на пенсію в 1964 році. Продовжує жити творчо та натхненно, а при виході на пенсію на персональній виставці в м. Балтимор представляє свої малярські твори.

Вимушено перебуваючи за океаном, Ярослав Остапович ніколи не забував про працю для української громади. Він співзасновник і перший голова українського товариства «Самопоміч» та голова відділу Українського лікарського товариства Північної Америки в Мериленді. Його статті регулярно з'являлися у «Лікарському віснику» та інших виданнях. У виголошеній Петром Оришкевичем 6 листопада 1965 року доповіді на засіданні осередку НТШ у Вашингтоні дуже тепло мовиться про Ярослава Остаповича Хмільєвського, про його активну участь у роботі наукових конференцій та з'їздів, які проводилися в США і Канаді [218]. Науковий доробок вражає і викликає повагу оригінальністю та ретельністю наукового пошуку. Ось деякі з його тогочасних публікацій: Д-р Ярослав Хмільєвський: Недуги Т.Г. Шевченка. Лікарський Вісник, Рік X, ч. 1 і 2, січень 1963 р.; Д-р Ярослав Хмільєвський: Цінний документ. Лікарський Вісник, Рік IX, ч. 1, січень 1962 р.; Д-р Ярослав Хмільєвський: На що хворіли та від чого повмирили українські князі. Лікарський Вісник, Рік XI, ч. 4, жовтень 1962 р.; Д-р Ярослав Хмільєвський: Дещо про Меркурія, Ескулапа та їх знаки. Лікарський Вісник, Рік IX, ч. 4, жовтень 1962 р.; Рохлін Д.: Підсумки анатомічного й рентгенологічного дослідження

кістяка Великого Князя Ярослава Мудрого — переклав з рос. мови д-р Я. Хмільевський, Лік. Вісник, Рік VII. 217, квітень 1960 р.; Д-ри Т. Воробець, Р. Осінчук та Я. Хмільевський: Медичний Факультет Українського Тайного Університету. Лікарський Вісник, Рік VIII, ч. 22-23, липень-жовтень 1961 р.

Цікавими є спогади про Ярослава Остаповича Хмільевського як практикучого лікаря його молодшої дочки Марії [219]. «Його підхід до медицини був таким, як у митця від природи майже духовний зв'язок зі своїми пацієнтами, — пише вона. — Це поєднання з гострим інтелектом та дивовижною пам'яттю зробило його видатним діагностом. Неодноразово я чула від багатьох людей — колишніх пацієнтів, колег-лікарів та інших, як за допомогою кількох найосновніших інструментів та правильних запитань він міг, майже магічно, розкрити медичну проблему та вказати для неї лікування. Я думаю, це приходило як дякуючи здатності слухати, контактувати та спілкуватися з особою, що перед ним, так і завдяки медичним навикам. Він знаходив справжнє задоволення від виконання своєї роботи».

Помер д-р Ярослав Хмільевський 10 січня 1965 році у м. Балтиморі (США), де і похований на місцевому українському католицькому цвинтарі.

Віталій Фіглевський у своїй статті «Лікар, що вивчав підземний літопис Галича» [219] справедливо відмічає: «Багато років про лікаря Ярослава Хмільевського — людину нелегкої долі, українського патріота і вченого, художника — з'являлися публікації в основному у виданнях діаспори. Тому з великим інтересом зустрінута нова багатоілюстрована книга двох івано-франківських учених-ентузіастів — Ігоря Ковалю та Івана Миронюка «Євангеліст Лука з княжого Галича» [220], яка розповідає про цю талановиту і маловідому в Україні особистість». А в передмові монографії, що повертає з напівзабуття цю величаву постать яскравого представника медичної спільноти міста межиріч Бистриць, влучно схарактеризовано його тернистий життєвий шлях. І мовиться в ньому про це так: «Назва книжки повністю передає всю сутність енциклопедичного таланту Ярослава Хмільевського. Його напевно можна порівняти з автором третього канонічного Євангелія. Вірний послідовник Ісуса Христа був мучеником. Зі святих християнських книг відомо, що він, як і більшість апостолів, прийняв мученицьку смерть. Жорстоке ХХ століття зробило Я. Хмільевського мучеником. Перенести на своїх плечах тягар двох світових війн, російські концтабори, знущання більшовиків, близько десятка різношерстних окупацій, дві вимушені еміграції — все це випало на одне життя галицького праведника. Ярослав Хмільевський так само завдав собі на плечі хреста і ніс його до всіх українських голгоф».

Притаманні медичній спільноті міста межиріч Бистриць традиції гуманістичних засад медичної практики гармонізують із взірцево висотними

прикладами порядності та самовідданості в особистих людських стосунках її кращих представників першої половини ХХ сторіччя. Показовими в цьому відношенні є доля і життєвий шлях військових лікарів УГА сотника Михайла Козака та головного лікаря Коша УСС, підполковника Дієвої Армії Української Народної Республіки Кості Воевідки.

Лікар-хірург Михайло Козак (1888 — березень 1944) [65, 84, 112, 113, 223] — уродженець славного давнього містечка Винники. Сьогодні територіально воно належить до Львівської міської ради. Він вивчав медицину у Львівському та Віденському університетах. Є одним із засновників товариства українських студентів медицини «Медична Громада». У 1910 році на перших загальних зборах був вибраний містоголовою цього товариства. Під час визвольних змагань сотник М. Козак як лікар працював у місті межиріч Бистриць у військовому окружному шпиталі під орудою підполковника УГА доктора Осипа Маланюка [90]. Одружився із станіславською панночкою лікарем-гінекологом Соломією Робінзон. У грудні 1921 року розпочав у Станіславі приватну медичну практику. Справи в молодого хірурга пішли настільки добре, що вже в 1925 році він вирішує побудувати власну приватну клініку. Земельна ділянка знайшлась відразу — нею володів тесть М. Козака, пан Шмерль Робінзон [223]. Оскільки дочка вийшла заміж за християнина, то тато не подарував, а продав зятю свій клапчик землі за 9000 злотих. Будівництво обійшлося в 126 тисяч. Тож подружжю Козаків-Робінзонів довелось взяти позику в банку. І ось у 1928 році в пресі з'являється оголошення про відкриття в Станіславові на вулиці Ґолуховського хірургічно-гінекологічного санаторію доктора Соломії Робінзон-Козакової. При санаторії діяло пологове відділення. У ньому народила синочка Євгена і сама лікар Соломія. Лікарняний заклад процвітав, а його рекламу можна було зустріти і у львівських газетах.

Доктор М. Козак і його дружина хоча і не проявляли активності в українському громадському житті в міжвоєнний період, але були жертвенні для українських громадських цілей [65]. Вони ніколи не відмовляли в грошовій допомозі на ці потреби. Соломія Робінзон-Козак — станіславська панночка хоч і чужинка з роду — добре володіла українською мовою, а їхій із Михайлом син Євген закінчив українську гімназію в Станіславові.

Події вересня 1939 року інтернаціональну лікарську родину Козак-Робінзон налякали, а справжня трагедія очікувала їх попереду. Восени 1941 року німці виселяють сім'ю Козаків-Робінзонів із престижної квартири (яка, до речі, розміщувалася на другому поверсі клініки) і вивозять у гетто. Лікар Михайло Козак був етнічним українцем і міг залишитись у своєму помешканні, але він вирушає разом із дружиною та сином у гетто. Там вони туляться в маленькій

Колаборантська єврейська (з білими пов'язками) внутрішня поліція в гетто

PASSIERSCHEIN
ПЕРЕПУСКА **№. 532**

Dieser Passierschein berechtigt nur zum Betreten des jüdischen Wohnbezirkes in Stanislau. Ця перепуска уповноважила лиш до вступу в єврейську ділянку в місті Станіславові.

ZUR BEACHTUNG!

1. Der Inhaber dieses Passierscheines ist nicht befugt, sich ausserhalb der Arbeitszeit und der für den An- und Abmarsch zur Arbeitsstätte erforderlichen Zeit im jüdischen Wohnbezirk aufzuhalten.
2. Wer unbefugt Aenderungen in diesem Passierschein vornimmt, oder den Passierschein über die Gültigkeitsdauer benützt, macht sich strafbar.

ЗАВВАГА!

1. Класичні цілі перепустки не єлиш пош годивани праці, як рівнок в час приходу чи відходу з підприємства надержуватися в єврейській ділянці.
2. Самочинні зміни в ціл перепустці, як рівнок послугоування нею по скінченню її вказности, є каране.

кімнатці поруч із такими ж ізгоями. Маючи змогу вільно виходити із гетто, голова сімейства безнастанно шукав шляхів спасіння своєї сім'ї.

Подружжя Козак-Робінзон загинуло від рук нацистів, але їм вдалося зробити головне — врятувати сина. Хлопця змогли переправити за кордон (до Відня), а після довгих поневірянь він вже оселився в Америці [223]. На завершення цієї сумної оповіді про долю лікарської сім'ї Козак-Робінзон міста межиріч Бистриць процитуємо спрямоване в майбутнє насущне висловлювання знаного прикарпатського краєзнавця Бориса Полека: «Історія Станіславського гетто ще чекає свого дослідника, який розкриє і численні факти безкорисної допомоги українців нещасним мешканця „мертвого міста“» [11]. І це буде найкраща дяка тим станіславчанам, які ризикуючи, а часто і втрачаючи власне життя, намагались допомогти своїм співгромадянам міста-перлини Підгір'я Карпат.

У кінці гітлерівської окупації Станіслава трагічно склалась доля і сімейства знакового представника медичної спільноти міста межиріччя Бистриць Кості Левовича Воєвідки (05.07.1891 — 03.1944) [65, 94, 203, 224-229]. Він народився в Празі¹⁴ в родині Лева Воєвідки — відомого лікаря та громадського діяча Буковини. У 1901-1909 роках здобув ґрунтовну базову освіту в гімназіях Чернівців (2-й державній) та Перемишля. Медичну освіту Кость Левович здобув у Празькому університеті. Від початку Першої світової війни він військовий лікар 36-го полку піхоти крайової оборони повітового міста Королівства Галичини та Володимирії Санок. Його останнє військове звання в австрійській армії — четар санітарної служби. У 1915 році, отримавши коротку відпустку з військової служби для захисту дисертації, він успішно завершив медичні студії в Празькому університеті докторатом. У тому ж 1915 році доктор К. Воєвідка вступив до УСС, де обійняв посаду полкового і кошового лікаря українського Легіону спершу в Розвадові над Дністром, згодом у Верині. У подальшому молодий військовий лікар опинився в епіцентрі військових дій Першої світової на теренах України. У 1916 році доктор Кость Воєвідко був нагороджений Золотим хрестом заслуги з короною на стяжці медалі «За мужність». У 1917 році йому вже було доручено виконувати обов'язки санітарного шефа польової формації УСС [203].

29.06.1917 року дислокована в с. Конюхи стрілецька санітарна поміч, якою він командував, опинилася під гарматним обстрілом у центрі битви. Після 48-годинної артилерейської підготовки російські війська прорвали фронт на ділянці сусіднього з УСС 81-го полку й оточили тисячі австрійських військових. 01.07.1917 року Кость Левович разом із сотнями січових стрільців, які були

---

¹⁴ Хоча можна в літературі зустріти посилання і на місце народження К.Л. Воєвідка на Прикарпатті — у с. Зелене Надвірнянського повіту [230]

того дня на позиціях, потрапив до російського полону. Разом з іншими полоненими січовими стрільцями був ув'язнений у Дарниці поблизу м. Київ. Користуючись можливостями фахових контактів, зумів як лікар особисто повідомити члена Українського військового генерального комітету¹⁵ В. Кедровського про нелюдські умови утримання в Дарницькому концтаборі та спонукав Галицько-Буковинський комітет організувати втечу з табору багатьох українців.

Кость Левович Воевідка разом із В. Дідушком, Ф. Черником, І. Чмолюю, Р. Дашкевичем і Г. Гладким був одним із ініціаторів створення Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців у грудні 1917 року. 19.01.1918 його було обрано членом Стрілецької ради на першому віче Куреня. Ним разом із д-ром І. Рихлом було організовано санітарну службу для з'єднання Січових Стрільців, що стояли під командою полковника Євгена Коновальця. Учасник історичного засідання Стрілецької ради Січових стрільців у м. Біла Церква 13.11.1918, на якому прийнято рішення про залишення Окремого загону Січових стрільців на Наддніпрянщині для участі в протигетьманському повстанні.

**Кость
Левович Воевідка**

Кокарда УСС

**Огляд особистих речей
австро-угорських
військовополонених
у Дарницькому таборі
під Києвом [231]**

¹⁵ УГВК — утворений у травні 1917 року на I Всеукраїнському Військовому З'їзді для координації українського військового руху, поширення українізації військових частин російської армії і флоту. Делегати УГВК ухвалили, що цей орган підпорядковується УЦР і не визнає над собою влади Тимчасовогоряду та загальноросійського військового командування.

**Д-р К. Восвідка,
полковий лікар**

Директорія УНР наприкінці 1918-1919 рр. дору-чає К.Л. Воевідці очолити в Берліні Місію в справах полонених українців у Німеччині. Завданням Місії була опіка над українцями — військовополоненими, колишніми військовиками російської армії та організація їхнього повернення на Батьківщину. У 1920 році після відставки з посади голови Місії в справах полонених українців у Німеччині виконував обов'язки військового лікаря УГА. 11.10.1920 року Колегія уповноважених диктатора ЗУНР задовольнила прохання військового лікаря доктора К. Воевідки про надання йому матеріальної допомоги для проведення спеціальних медичних студій за кордоном.

У Берліні Кость Левович у 1921-1923 роках провадить поглиблене вивчення медицини як асистент професорів Лазаруса (внутрішні хвороби) та Шойєра (гінекологія). У серпні 1921 року він представляє українських лікарів на міжнародній медичній конференції у Відні. Займаючи активну позицію в українському емігрантському русі, він стає одним із засновників першої науково-професійної української організації в Чехії — Співки українських лікарів (1922) та першого фахового медичного українського часопису «Український медичний вістник» (1923). У 1923 році розпочав стажування як хірург-гінеколог у клініці професора Ваґнера в Празі [65, 203, 225].

Та всі ці роки після смертельно небезпечних випробувань поборника звияжних національно-визвольних змагань Кость Левович Воевідка душою був у рідних краях. Поразку в постанні Української Держави переніс дуже важко. Попри все прагнув повернутись додому і бути із своїми краями в цей важкий час. Очевидно, добре розумів, що лібералізація окупаційної політики польської адміністрації на західноукраїнських теренах є вимушеною та зрештою тимчасовою. Вона ж бо ситуаційно продиктована певним тиском країн Антанти на Другу Річ Посполиту щодо визнання автономного статусу східної частини Галичини і законних прав автохтонного українського населення на свою ідентичність. І все ж ... К.Л. Воевідка приймає рішення повернутися на галицькі терени. У квітні 1925 року він розпочанає лікарську практику як хірург і гінеколог у Станиславові [227]. Ось як Богдан Олесницький в «Альманасі Станиславівської землі» [65] відгукується про його фахову діяльність у місті межиріч Бистриць: «Тут він дуже скоро вибивається на перше місце між нашими та чужими лікарями і стає справжнім авторитетом у своїй спеціальності. Його високі

фахові кваліфікації, велика особиста і товариська культура та наскрізь європейські манери поведінки добувають йому прихильність і признання широких кіл своїх і чужих пацієнтів далеко поза межами Станиславова. Ординація доктора Воєвідки весь час приміщувалась на сьомому поверсі великого будинку на розі вулиці Липової [218], що за польських часів мав назву «Варшава» (нині — праве крило готелю «Дністер» із боку вулиці Шевченка — авт.). Доктор К. Воєвідка був один із небагатьох лікарів Станиславова, що мав своє авто (марки «Мерседес») і держав для нього власного шофера». Помешкання сім'ї Кості Левовича було навпроти його ординації — у будинку № 1. Ну а популярний у сьогоднішня франківський історик-краєзнавець Іван Бондарев у дописі про свої дослідження діяльності головних лікарів Станиславівського цивільного шпиталю фрагменту, присвяченому доктору К. Воєвідці, далеко не випадково дає інтригуючу назву «Стрілець, гінеколог, підпільник» [227].

У побратимів по зв'язі в лавах січового стрілецтва УГА на все життя залишились міцні дружні взаємини. В особистих стосунках вони особливо вирізнялись взаємодопомогою, а часто й жертовністю. Саме такими були стосунки серед станіславського товариства військових лікарів колишніх комбатантів-січовиків. Щодо цього франківчанин Ігор Кисілевський у спогадах про свого батька військового лікаря УГА хорунжого Богдана Ізидоровича Кисілевського мовить про його стосунки із Костем Левовичем дуже тепло [232, 233]. Він згадує: «У молодому віці я часто розпитував батька про його минуле. На деякі теми він розмовляв охоче, деяких унікав. Утім, загальну мозаїку його біографії вдалося відтворити. ... По війні тато працював лікарем у Перемишлі. Можливо, там би й залишився, але у 1926 році випадково зустрів фронтового друга Костя Воєвідку, який мав практику у Станиславові. Він і перетягнув батька сюди». Тоді Кость Левович не тільки допоміг своєму бойовому побратиму влаштуватися фізіотерапевтом у залізничну

Ординація доктора Воєвідки була в правому крилі нинішнього готелю «Дністер». Поштівка з колекції Зеновія Жеребецького

поліклініку Станіславава¹⁶, але й домігся виділення на верхньому поверсі в її приміщенні кімнати для його проживання. А при відкритті К. Воевідці анотаційної дошки Ігор Богданович повідав про їх дружбу й таке: «...вони дуже товаришували, Кость бував часто у нас вдома. У 1942 році прийшли німці і вони хотіли аби мій тато працював у них лікарем. Аби не працювати на німців, мій тато звертається за порадою до свого найліпшого товариша. Воевідка запропонував йому тікати в село Маріампіль Галицького району. Ввечері Кость вивіз нас зі Станіславава в село. За своє спасіння тоді ми завдячуємо саме Костю Воевідці. На той час мені було всього шість років, але деякі фрагменти зі спілкування з Костею я пам'ятаю досі» [232, 233].

Кисілевський Богдан
під час медичних студій
у Відні

Хорунжий УСС-УГА
Богдан
Кисілевський

¹⁶ За архівними даними, з 1926 по 1942 р. Богдан Кисілевський працював на посаді лікаря-фізіотерапевта в залізничній поліклініці в м. Станіславові (нині Івано-Франківська міська поліклініка № 5). Тож Радою Івано-Франківської міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури було ухвалено рішення про встановлення анотаційної дошки на будинку міської поліклініки № 5 полковому лікареві УСС-УГА, хорунжому Богданові Кисілевському. Це рішення підтримали члени ради обласної організації товариства. Після цього з клопотанням звернулися до міського голови Івано-Франківська Руслана Марцінківа. 10 січня 2018 р. за сприяння очільника міста відкрили пам'ятну дошку полковому лікареві УСС-УГА Б. Кисілевському.

У місті межиріч Бистриць яскраво розкрився організаційний талан громадського діяча К.Л. Воевідки. З 1927 року він член УЛТ, засновник і голова його філії в Станиславові. Він заснував та очолив популярне в Станиславові українське ловецьке товариство «Ватра» (1932). Його дипломатичність і реноме «нашого українця» серед польської громади міста межиріч Бистриць дало можливість ефективно провадити діяльність голови філії Товариства охорони воєнних могил та Повітового союзу гуртків товариства «Рідна школа» Станиславова (у 1939 році охоплював 92 гуртки). Безоплатно надавав лікарську допомогу дітям в організованих «Рідною школою» дитсадках. За цього знаходив час і для науково-освітньої діяльності. Публікував свої наукові праці з медицини в «Deutsche Medizinische Wochenschrift» (нім. мовою), в «Українському Медичному Віснику» та «Лікарському Віснику».

Під час першої радянської окупації всі приватні лікарські кабінети в Станиславі було закрито одразу ж у 1939 році. Та фаховий лікар Кость Воевідка

Дитячий садок «Рідної школи» в с. Боднарів. Посередині зліва лікар Кость Воевідка. 1932 р.

**Відкриття К. Воєводці
анотаційної дошки 15 лютого 2014
року на фасаді корпусу № 3
центральної міської клінічної
лікарні на вул. Гетьмана Мазепи,
114. Виступає народний
депутат України від фракції
ВО «Свобода»
Руслан Марцінків**

**Світлини подружжя Воєвідок [228] з паспортів для виїзду в країни Європи та Азії
(Державний архів Івано-Франківської області, Ф. 6, оп. 3, спр. 1659)**

без роботи не лишився — його було призначено завідувачем гінекологічного відділення обласної лікарні (колишнього цивільного шпиталю). У 1941 році за гітлерівської окупації Кості Воєвідку вже довелося очолити цілу лікарню. Тоді була проблема з харчами для хворих, і він зумів налагодити допоміжне господарство, яке забезпечувало заклад продуктами. Власне, така організація роботи очолюваного ним лікувального закладу дозволила Кості Левовичу часто виїжджати в райони та надавати медичну допомогу і робити складні операції в підпільних шпиталях УПА [227]. А при лікарні, користуючись посадою головного лікаря, він налагодив підпільний лікарсько-сестринський вишкіл повстанських кадрів [65].

К. Воєвідка на початку 1944 року готується вивести свою сім'ю із Станіславова. Він розумів, що радянський окупант вже давно цілком поінформований про його діяльність, починаючи ще із часів УНР та закінчуючи дійсністю, і вирішив емігрувати на захід. Тож коли в березні 1944 року фронт наблизився до міста межиріч Бистриць, сім'я Воєвідок була готовою до евакуації. «Усе було готово для від'їзду, навіть речі спаковані у вагон. Але саме вони й згубили лікаря. Хтось із гестапівців вирішив привласнити багаж заможного медика. Раптом згадали, що його дружина Ілона — угорська єврейка, і в останній момент Воєвідок заарештували», — пише Іван Бондарев [227]. Уродженець Станіславова, відомий польський журналіст, публіцист та письменник Тадеуш Ольшанський у своїх спогадах [234] підтверджує цю версію та, зрештою, називає прізвище цього гестапівця. «Шеф гестапо Крюгер¹⁷ розпочав надзвичайно жорстоку гру з

Ганс Крюгер

¹⁷ Ганс Крюгер — одна із найбільш зловісних та ненависних постатей серед окупантів різних періодів в історії міста межиріч Бистриць [235]. Чужинець Ганс Крюгер (нім. Hans Krüger; 1 липня 1909, Познань — 8 лютого 1988, Вассербург-ам-Бодензее) — гауптштурмфюрер СС, відомий своїми наказами про масові розстріли в Східній Галичині. Влаштована ним «кривава неділя в Станіславі», під час якої 12 жовтня 1941 року було розстріляно понад десять тисяч єврейських чоловіків, жінок і дітей, вважалась нацистами початком остаточного розв'язання єврейського питання в Генеральній губернії. Коли експертиза показала, що багато цінностей єврейських жертв не були належним чином обліковані та здані на зберігання, Крюгера було відкликано в Берлін, і він залишався майже рік під вартою СС, доки слідство не було припинено після втручання Карла Ебергарда Шенгарта через Генріха Гімmlера. Крюгера було понижено у званні до унтерштурмфюрера СС і переведено у Францію. Наприкінці війни Крюгер потрапив у полон у Нідерландах. Оскільки про його злочини в Україні та Франції нічого не було відомо, Ганса Крюгера в жовтні 1948 року було звільнено з-під варти. Після війни Крюгер жив у Людінгаузені, видавав себе за антифашиста. Після того, як в Ізраїлі вийшла книжка про німецькі звірства, прокуратура Дортмунда з 1959 року розпочала розслідування проти Крюгера, а 9 січня 1962 р. взяла його під варту. 1965 року його офіційно звинуватили в злочинах, скоєних на окупованих територіях. Як начальникові поліції безпеки Станіслава йому ставилися в провину 24 875 убивств під час восьми «операцій» у період із 2 серпня 1941 р. до початку літа 1942 р. У 1967 р. відбувся суд. Його судили за знищення євреїв, але не за розстріли українців, поляків чи ліквідацію львівських професорів. Крюгер визнав, що керував гестапо в Станіславі (що розташовувалося в приміщенні колишнього окружного суду на тодішній вул. Білінського), але не визнавав особистої участі і відповідальності, надіючись на загибель усіх свідків. Однак на засідання суду несподівано з'явилася польська графиня Лянцкоронська, якій пощастило вжити. Це зруйнувало увесь захист, і 6 травня 1968 року земельний суд у Мюнстері засудив Ганса Крюгера на довічне ув'язнення. Звільнений у 1986 р. Помер через два роки після звільнення [236].

двома українськими лікарями — доктором Михайлом Козаком і Костянтином Воевідкою, чиї дружини були єврейками. Обидва були дуже заможні, про що знало все місто. Крюгер кілька разів викликав їх до себе, спершу дав зрозуміти, що за дарування життя дружинам чекає відповідних подарунків, потім — уже викупу, зрештою, за дозвіл покинути Станиславів він почав вимагати велику суму в доларах», — зазначає очевидець тих подій. У березні 1944 року Кость Воевідка був розстріляний гестапівцями разом із дружиною та єдиним сином.

***

Події першої половини ХХ сторіччя невблаганно принесли на терени Прикарпаття особливо важкі виклики. Це були часи, коли окупаційні режими змінювались із калейдоскопічною швидкістю, а випробування знаходились за межею можливого. Окрім привнесених окупантами лихоліть Першої та Другої світових воєн, загарбницькі адміністрації невпинно здійснювали проти аутохтонного українського населення акції з ознаками геноциду. Вони зневажали нас, вони нищили нашу тисячолітню традицію та вбивали. До них відноситься тогочасна державна політика масових репресій польської адміністрації, що отримала назву пацифікація (від лат. *pacificatio* — умиротворення, замирення, успокоєння). Здійснені під цією фарисейською назвою каральні акції проти українців Галичини аж до примусового виселення з місць корінного проживання відносяться до злочинів проти людства.

1930 рік, пацифікація в Галичині [237, 238]

Пацифікація в Галичині, 1930 рік

Актами геноциду є здійснені радянською окупаційною адміністрацією в 1939-1941 роках масові страти українських патріотів без судових рішень. На сьогоднішній день в Прикарпатті відомо понад 70 місць масових поховань тогочасних жертв комуністичного режиму. Жахливо вражаючими є знахідки розкопок у Дем'яновому Лазі масових страт в'язнів НКВС навесні-влітку 1941 року.

Фотографії із розкопок восени 1989 року в урочищі Дем'янів Лаз [239]

Переполовання жертв репресій в урочищі Дем'янів Лаз, Івано-Франківськ, жовтень 1989 року. Фото з домашнього архіву Зиновія Думи [240]

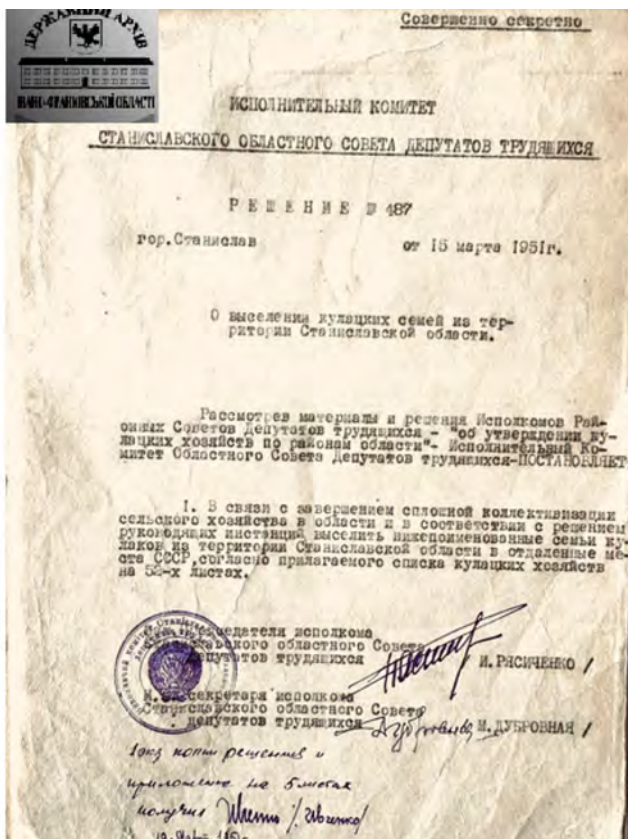
**Каплиця-дзвіниця — центральна споруда меморіального комплексу
«Дем'янів Лаз»**

Після закінчення Другої світової війни геноцид українського населення продовжився в жахливих масштабах. В сьогоднішній Верховною Радою України другу неділю вересня встановлено Днем пам'яті примусового виселення автохтонних українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини в 1944–1951 роках. Депортацію ж українців з теренів Прикарпаття було продовжено в рамках операції «Запад» і на початку 50-х років. В цю сповнену звияжнього супротиву зайдам-окупантам епоху медична спільнота краю з честью виконувала свій обов'язок перед співгромадянами і з гідністю пройшла через всі сповнені трагізму випробування.

Обкладинка архівної справи з картами щодо проведення операції "Запад"

Джерело: ГДА СБУ [241]

<https://galychyna.if.ua/2024/04/05/>

derzhzhiv-opublikuvav-dokumenti-pro-viselennya-prikarpatskih-kurkuliv-do-sibiru/

Післяслово

Звичайно, автор розуміє, що викладений матеріал є тільки певним зрізом становлення медичної справи в місті межиріч Бистриць. Безперечно, це питання потребує подальшого свого дослідження. В історичній розвідці цілково зроблено акцентування здебільшого на діяльності саме української медичної спільноти в той час. Зважаючи на те, що за історичною традицією Станиславів-Станіслав-Івано-Франківськ постав як мультикультуральне європейське місто, з'ясування значення в цьому процесі представників усіх його національних громад є важливим. Цей аспект, як і ретельне продовження вивчення діяльності медичної служби УПА, чекає своїх харизматичних дослідників.

За 30-річний період відновлення незалежності України із задоволенням спостерігаємо яскравий спалах у здійсненні захоплюючих дослідних розвідок, лавиноподібно зростаючу кількість присвячених цьому друкованих робіт та монографій, все більшу популярність у соціальних інтернет-мережах груп і платформ із тематики історії міста межиріч Бистриць. Історія становлення медичної справи повинна зайняти серед них своє належне місце. А автор тішить себе надією, що викладений ним матеріал однозначно доводить європейський контекст постанови медичної справи в місті перлині підгір'я Карпат із гордим йменням Івано-Франківськ.

Поданий матеріал про становлення медичної галузі на теренах Прикарпаття рішенням урочистого засідання Вченої ради Івано-Франківського національного медичного університету від 23.06.2023 року присвячено світлій пам'яті професора-інтерніста Мирослава Миколайовича Бережницького — багаторічного очільника Івано-Франківського обласного товариства терапевтів, засновника кафедри внутрішньої медицини стоматологічного факультету університету, визначного представника та одного із фундаторів Прикарпатської медичної школи. Автор вважає своїм обов'язком висловити глибоку вдячність Вченій раді Івано-Франківського національного медичного університету за затвердження спеціального випуску журналу «Терапевтика імені професора М.М. Бережницького», присвяченого 94-м роковинам народження Вчителя та цієї монографії до його 95-річного ювілею. Автор висловлює своє щире захоплення звитяжним доробком фахових істориків, краєзнавців та блогерів по збереженню бувальщини Прикарпатського краю. Подією надважливого значення є запровадження Державним архівом Івано-Франківської області проекту з оцифрування найдавніших періодичних видань (газет, журналів, вісників та ін.), розсекречених архівних документів та публікації своїх особливо цінних документів на вебсайті у цифровому форматі. Ретельно та із великим задоволенням на

кожний проаналізований та використаний такий творчий здобуток. автором дано посил.

Щира дяка та визнання за допомогу й важливі поради моїм добрим і вірним друзям-франківчанам Наталії Бережницькій-Голобіній, Наталії Геник, Лесі та Богдану Біланюкам, Ользі Дем'янець, Володимиру Єфімчуку, Надії Іванишин-Скрипник, Марії Кучірці-Дембіцькій, Володимиру Кукуляку, Ользі Мельник, Роману Петровському, Ірі Федейко-Цюпек. Без них для мене було б неможливим відчувати тепло подиху рідного міста в межиріччі Бистриць та зібрати цей пласт даних про описані події.

Список використаної літератури

1. Верхратський СА. Історія медицини: Навч. посібник / СА Верхратський, ПЮ Заблудовський. К.: Вища школа, 1991: 194.
2. Пастернак Анатолій. Козацька медицина [Текст] / А Пастернак. К.: Оптима, 2001:64. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrlife.org/main/minerva/cossak_m.htm
3. Голватий Михайло. Аптеки старого міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://firtka.if.ua/blog/view/apteki-starogo-mista117233>
4. Любчик ІД. Медичне краєзнавство Прикарпаття. Навчальний посібник / За ред. проф. ВА Качкана. Івано-Франківськ: Вид-во ІФНМУ, 2023:128.
5. Романюк ВК. Місто між двома Бистрицями. Книга 2 / ВК Романюк, ОВ Лисак (автор шостої частини). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015:360.
6. Полек Володимир. Майданами та вулицями Івано-Франківська [Текст] / Володимир Полек. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007:147.
7. Колегіум єзуїтів (Майдан Шептицького, 21) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gloshistorii.pl/uk/p/колегіум-єзуїтів/>
8. Найстаріші будівлі Івано-Франківська, які дожили до наших днів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pobudovano.com.ua/news/naystarishi-budivli-ivano-frankivska-yaki-dozhili-do-nashikh-dniv-foto>
9. Угорчак Юрій. Від академії до університету [Текст] / Юрій Угорчак. — Краєзнавець Прикарпаття. 2010 (липень-грудень), № 16:59-63.
10. Мулик Володимир. Історичні будівлі: морфологічний корпус медуніверситету — одна з найстаріших споруд Івано-Франківська [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://versii.if.ua/publikacii/istorichni-budivli-morfologichnyy-korpus-meduniversitetu-odna-z-naystarishih-sporud-ivano-frankivska/>
11. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник [Текст] / В Полек. Львів: Світло і тінь, 1994:90.
12. Дземан МІ. На 90-річчя народин галицького професора-інтерніста Мирослава Миколайовича Бережницького. Частина 5: Науково-педагогічний чин лікаря-вченого (перше подання) [Текст] / МІ Дземан. Практикуючий лікар. 2020;9(1): 69-81. — Режим доступу: <https://plr.com.ua/index.php/journal/article/view/515/441>
13. Дземан МІ. Вчення професора-інтерніста М.М. Бережницького про адаптаціогенез легеневого серця в дискурсі наукових традицій Київської школи внутрішньої медицини [Текст] / МІ Дземан. Енциклопедистика: генеза в часі та просторі (до 30-річчя проголошення незалежності України): колективна монографія / за заг. ред. д. і. н., проф. АМ Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021:104-119. — Режим доступу: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/M_2022_1-korekty-1.pdf
14. Бондарев Іван. Найстаріші аптеки Станиславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/golovne-za-den/najstarishi-apteky-stanyslavova/>
15. Таємниці старого міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hAgU14OSsjc>
16. Бондарев Іван. Вітчизн станиславівської фортеці: як Кароль Беное розбудовував місто [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/vitchym-stanyslavivskoyi-forteci-yak-karol-benoe-rozbudovuvav-misto/>
17. Бондарев Іван. Мама старого Станиславова. Знайомтеся, дружина Андрія Потоцького — Анна з Рисінських [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/mama-starogo-stanyslavova-znajomtesya-druzhyna-andriya-potockogo-anna-z-rysinskyh/>
18. Верхратський СА. Історія медицини. — 3-тє вид., випр. і доп. [Текст] / СА Верхратський. Київ: Вища шк., 1983:384.
19. Шегедин, М. Львівський державний медичний коледж імені Андрея Крупинського. [Текст] / М Шегедин, О Рuzанов. Тернопіль: Укрмедкнига, 2003:281.

20. Салернська медична школа [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Салернська_медична_школа
21. Фармацевтична енциклопедія / голова ред. ради та автор передмови ВП Черних; Нац. фармац. ун-т України. — 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ:МОРІОН, 2010: 1632 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.pharmacyclopedia.com.ua/article/474/salernska-medichna-shkola>
22. Цицурін Ф.С. Вступ до курсу приватної терапії, семіотики та клініки внутрішніх захворювань (гармонізований варіант, адаптовано М. Дземаном та А. Гладуном) [Текст] / Ф.С. Цицурін // Практикуючий лікар, № 2, 2014.— С. 13-25.
23. Leopoldi Auenbrugger. Inventum novum expercussione thoracis humani ut signo abstrusus interni pectoris morbos detegendi. — Vindobone. — 1761. — 95 p.
24. Романюк ВК. Місто між двома Бистрицями. Книга 1 / ВК Романюк. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012:164.
25. Гречило А. Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772-1918) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. К., Львів, 2004. Т. I:538-553. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Grechylo_Andrii/Symvoly_Korolivstva_Halychyny_i_Lodomerii_1772-1918.pdf?PHPSESSID=a4k09pk795psgc5p u98q26tfa2
26. Іпатов Є. Collegium medicum у Львові — один з найстаріших медичних навчальних закладів Європи [Електронний ресурс] / Є Іпатов // Режим доступу:<http://photo-lviv.in.ua/collegium-medicum-u-lvovi-odyn-z-najstarishyh-medychnyh-navchalnyh-zakladiv-evropy/>
27. Дземаман М.І. Цицурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею Родона-чальника Київської школи терапевтів) [Текст] / М.І. Дземаман. — К.: Медкнига, 2015. — 228 с.
28. Колесникова Є. Українські лікарі польського походження / Є Колесникова, Я Ковальський, Л Радван, О Федів, Г Ступницька. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2014;2: 90-98. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arsnim_2014_2_17
29. Янко К. Франц Мазох — видатний лікар і викладач в тіні відомого онука / Ксенія Янко. — Сайт «Фотографії старого Львова» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/frants-mazoh-vydatnyj-likar-i-vykladach-v-tini-vidomoho-onuka/>
30. Бондарев Іван. Лікарні старого Станиславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/likarni-starogo-stanyslavova/>
31. Площанський В. Галицько-Руське місто Станиславів з достовірних джерел [Текст] / В Площанський. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009:44.
32. Масляк Тарас. Медицина в Івано-Франківську: від лікарні графа д'Есте до Центральної міської клінічної лікарні [Текст] / Тарас Масляк. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011:84.
33. Шематизм Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шематизм_Королівства_Галичини_та_Володимирії_з_Великим_князівством_Краківським
34. Бондарев І. Прокляття головного лікаря. У цивільному шпиталі Станиславова багато керівників помирали передчасно[Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/proklyattya-golovного-likarya-u-cyvilnomu-shpytali-stanyslavova-bagato-kerivnykiv-pomyraly-peredchasno/>
35. Головатий М. 200 вулиць Івано Франківська. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — С. 364–365
36. Бондарев І. Найстаріші аптеки Станиславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/golovne-za-den/najstarishi-apteky-stanyslavova/>
37. Юзеф Дітль [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Юзеф_Дітль
38. Józef Dietl [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Dietl

39. Wrzosek A. Józef Dietl. Polski słownik biograficzny. Kraków, 1939-1946. T.V: Dąbrowski Jan Henryk — Dunin Piotr:158-166.
40. S'ródka A. Biogramy uczonych polskich. Cze_s'c' VI: nauki medyczne. Wrocław: Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolin'skich, 1990:121-129.
41. Janusz Ostrowski, Bolesław Rutkowski. Józef Dietl (1804-1878), outstanding internist and reformer of the medical sciences, and his contribution to nephrology. J NEPHROL (Società Italiana di Nefrologia). 2013;26(22):S50-54.
42. Dietl J. Wandernde Nieren und deren einklemmung. Wien MedWochenschr. 1864;14:153-166.
43. Mergener K, Weinerth J, Baillie J. Dietl's crisis: a syndrome of episodic abdominal pain of urologic origin that may present to a gastroenterologist. Am J Gastroenterol. 1997;12:2289-2291.
44. Gowrishankar P, Varadharajan S, Mani AC. Mobile calculi in retrocavalureter presenting as Dietl's crisis: a case report. Int Braz J Urol. 2004;4:355-360.
45. Alagiri M, Polepalle SK. Dietl's crisis: an under-recognized clinical entity in the pediatric population. Int Braz J Urol. 2006;32(4):451-453.
46. Zajaczkowski T. Thaddaeus Zajaczkowski Joseph Dietl (1804-1878): innovator of medicine and his credit for urology. Central Eur J Urol. 2010;2:62-67.
47. Любов між народами, починається з любові між людьми' [Текст] / підготував прот. Іоан Альмес. — Духовна криниця. — № 5(5) Жовтень 2013 р. — С. 8.
48. На Дрогобиччині встановлять меморіальну дошку видатному краювину Юзефу Дітлю [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uanews.lviv.ua/other/2013/06/06/6436.html>.
49. Карл фон Рокітанські [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карл_фон_Рокітанські
50. Діда Р. Уродженці Станиславова. Теодор Торосевич — батько бальнеології та перших галицьких курортів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/urodzhenicystanyslavova-teodor-torosevych-batko-balneologiji-ta-pershyh-galyckykh-kurortiv/>
51. Торосевич Теодор [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://scoolbylife.ru/biografii/42281-torosevich-teodor.html>
52. Теодор Торосевич: выдающийся химик и фармацевт-практик, изобретатель и пионер в исследовании минеральных вод [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://radiovan.fm/station/article/14472>
53. Коваль Г. Хрещений батько трускавецької «Нафтусі» (з нагоди 220-ї річниці Теодора Торосевича та до Дня міста-курорту Трускавець) [Текст] / Галина Коваль. Трускавецький вісник. — № 44(70). — 16 червня 2009 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.turportal.org.ua/visnyk/n70.htm>
54. Бенюх Н. История фармации Галичины (XII—XX вв.). Теодор Торосевич — подвижник научной фармации Галичины XIX в. [Текст] / Наталья Бенюх. — Провизор. — 2000. — № 5. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.provisor.com.ua/archive/2000/N5/benuh.php>
55. Галина Коваль. Хрещений батько трускавецької «Нафтусі» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/hreschenyj-batko-truskavetskoi-naftusi/>
56. Віктор Гуменний Львівський фармацевт, який подарував нам мінеральну воду [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/lvivskiy-farmatsevt-yakij-podaruvav-nam-mineralnuvodu/>
57. Zięba A. Teodor Jan Torosiewicz [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://wiki.ormianie.pl/index.php/Teodor_Jan_Torosiewicz
58. Strategia rozwoju turystyki uzdrowiskowej w polsko-ukraińskiej części Euroregionu Karpackiego (Мікропроект «Стратегія розвитку рекреаційного туризму польсько-української частини Мірпаського Єврорегіону») Асоціації «Карпатський Єврорегіон Польща», Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна», Rzeszów, wrzesień 2014. 100 с.
59. Теодор Торосевич — найвидатніший фармацевт-практик Галичини [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://fp.com.ua/articles/teodor-torosevych-najvydatnishyj-farmatsevt-praktyk-galychyny/>

60. Юзеф Торосевич: меценат, основатель львовского приюта для армянских мальчиков-сирот [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://radiovan.fm/station/article/15878>
61. Юзеф Торосевич [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://scoolbylife.ru/biografii/42283-juzef-torosevichem.html>
62. Прадідівська слава. Українські пам'ятки. Тут є бездонна можливість зафіксувати цю красу для наступних поколінь. Благодійник Торосевич [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.pslava.info/LvivM_MechnykovaVul_LychakivskiyCvynt33_2008TutJeBezdonnaMozhlyvistZafik,219630.html
63. Фонд Культурної Спадщини. Личаківський цвинтар. Едмунд Яскульський [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://lychakivcemetery.org/rzezbiarze/едмунд-яскульський/>
64. Станиславські оголошення: Відомі українці давнього міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://blitz.if.ua/news/stanyslavivski-ogoloshennya-vidomi-ukrainci-davnogo-mista.html>
65. Альманах Станиславської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини Т. 1 [Текст] / ред. Б. Кравців. — Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен : Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. — 959 с.
66. Володимир Янович [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://lib.if.ua/exhib/1271936450.html>
67. Малюта О.В. ЯРОСЕВИЧ РОМАН [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Yarosevych_R (останній перегляд: 09.08.2023)
68. Ганіткевич Я.В. Грушкевич Ярослав / Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3213>
69. Ісаєвич Я.Д. Королівство Русь [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2008. — 568 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21S (останній перегляд: 09.08.2023).
70. Борщак Ілько. Ідея Соборної України в Європі в минулому: по невиданих документах і стародавніх працях / Ілько Борщак, Генеральний Секретар Українського Дієвого Комітету в Парижі, Дійсний Член Ліги Української Культури. — Париж: «Український друкар», 1923. — С. 6.
71. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації / Я. Грицак. — [2-ге вид.]. — Київ: Генеза, 2000. — 249 с.
72. Пахолків, Святослав. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / Святослав Пахолків ; [пер. з нім. Х. Николин]. — Львів: Піраміда, 2014. — 610 с. : табл. — Пер.вид.: Emanzipation durch Bildung: Entwicklung und ge sellschaftliche Rolle der ukrainischen Intelligenz im habsburgischen Galizien (1890-1914) / Pacholkiv, Svyatoslav. — Wien ; München, 2002. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005268
73. Оксана Дрогобицька. Шлях ескулапа. 100 років тому українцю у Станиславові було непросто стати лікарем [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/statti/shlyah-eskulapa-100-rokiv-tomu-ukrayincyu-u-stanyslavovi-bulo-neprosto-staty-likarem/>
74. Лозинський А. Українці на службі в австро-угорській армії [Текст] / А. Лозинський. — Всеукр. наук. журн. «Мандрівець» (Тернопіль). — 2016. — № 2 (122). — С. 20-24.
75. Андрій Чемеринський Маловідомі факти формування медицини в Галичі/ <https://galych.com.ua/istoriia-halycha/podiyi/item/1799-malovidomi-fakty> доступу:tem/1
76. Ретро Франківськ: найдавніша аптека, яка дійшла до наших днів (фото) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pik.net.ua/2022/05/30/retro-frankivsk-najdavnishya-apteka-yakadijshla-do-nashyh-dniv-foto/>

77. Михайло Головатий Аптеки старого міста (З архіву газети «Західний кур'єр») [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://firka.if.ua/blog/view/apteki-starogo-mista117233>
78. Іван Бондарев. Найстаріші аптеки Станиславова. Під левом і короною [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/pid-levom-i-koronoju/>
79. Україна в Першій світовій війні [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Україна_в_Першій_світовій_війні
80. Адамович С. Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914-1918 рр.) [Текст] / С. Адамович. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. — 80 с.
81. Наталія Храбатин. Станиславів у часи війни [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/x6728/>
82. Микола Волков. У Франківську знайшли унікальну найдавнішу кінохроніку міста 1917 року (відео) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/u-frankivsku-znajshly-unikalnu-najdavnishu-kinohroniku-mista-1917-roku-video/>
83. Як виглядав Станиславів під час Першої світової війни [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.blitz.if.ua/news/yak-vyglyadav-stanyslaviv-pid-chas-pershoi-svitovoi-viiny.html>
84. Ярема Кваснюк. Військові шпиталі Станиславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/vijskovi-shpytali-stanyslavova/>
85. Слідами старого Станиславова. Будинок Баттерна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.blitz.if.ua/news/slidamy-starogo-stanyslavova-budynok-batternaya.html>
86. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Слідами старого Станиславова. Школа імені Міцкевича [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogo-stanyslavova-shkola-imeni-mickevycha/>
87. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Вулиця Шопена [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/polityka/slidamy-starogo-Stanyslavova-Vulytsya-Shopena/>
88. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Слідами старого Станиславова. Вулиця Цюклера [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/polityka/slidamy-starogo-Stanyslavova-Vulytsya-Coklera/>
89. Дмитро Шурхало. 100 років тому: останні дні Австро-Угорської монархії та народження ЗУНР [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-avstro-uhorshchyna-zunr/29566051.html>
90. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. — Т. 2: З-О. — Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. — 832 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/handle/123456789/5885>
91. Арсенич П. І. Станиславів — столиця ЗУНР [Текст] / П. І. Арсенич. — НРВ при управлінні культури Івано-Франківської облдержадміністрації, 1993. 56 с.
92. Іван Бондарев. Станиславів — столиця ЗУНР. Екскурсія історичними місцями (фото) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/stanyslaviv-stolytsya-zunr-ekskursiya-istorychnymy-miscyamy-foto/>
93. Українська галицька армія [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_галицька_армія
94. Завальнюк О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 — травень 1920 рр.): монографія. — Вид. 2-е, доп. і перероб. [Текст] / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. — Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. — 292 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oliinyk_Serhii/Ukrainska_Halytska_armiia_na_Podilli.pdf?PHPSESSID=t0aan13ol1fd2t9jih7ncbn1
95. Кваснюк Я. Б. Військові формування Галицької Армії на Станиславівщині під час українсько-польської війни 1918 — 1919 рр. / Я. Б. Кваснюк // Галичина. — 2019. — Ч. 32. — С. 113-124. — [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2019_32_15
96. Ярема Кваснюк. Військові шпиталі ЗУНР у Станиславові [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/vijskovi-shpytali-zunr-u-stanyslavovi/>

97. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної Громади [Текст] : [зб. статей]. — Репр. вид. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 1935 р. — Л. : [Галицька вид. спілка], 2009. — 129 с.
98. Кравець Аретій. Медики у визвольних змаганнях українського народу (від Українського Червоного Хреста до Служби здоров'я УПА) [Текст] / Аретій Кравець. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2010. — 177 с.
99. Музика Максим Максимович [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-69885>
100. Савула М. М. Максим Музика — крізь призму часу [Текст] / М. М. Савула. — Інфекційні хвороби. — 2016, N 3(85). — С. 93-95
101. Осип Маланюк [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Осип_Маланюк
102. Соломія-Іванна Іванчук. Соломія Крушельницька — Ірина Маланюк: спільне родинне коріння! [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mus.art.co.ua/solomiia-krushelnitska-iryna-malaniuk-spilne-rodynne-korinnia/>
103. Маланюк Ірина Осипівна [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Маланюк_Ірина_Осипівна#Родовід
104. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Як змінився Франківськ. Будинок Осипа Маланюка [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/yak-zminyvsya-frankivsk-budynok-osypa-malanuuka/>
105. Jurij Kramar. Доктор Осип Кос — лікар, полковник УГА [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/251132379990639/posts/822720722831799/?locale=uk_UAJurij
106. Комарнівські корені Анатолія Кос-Анатольського [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20170214002207/http://komarno.in.ua/statti/famouspeople/31-komarnivski-koreni-anatolia-kos-anatolskoho>
107. Дзвінка Воробкало. «Ходяча енциклопедія» із великим серцем, або історія першого українця-окуліста в Галичині [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/hodyacha-entsyklopediya-iz-velykym-sertsem-abo-istoriya-pershoho-ukrajintsy-a-okulista-v-halychyni/>
108. Співець Карпатських гір : інформ. бібліогр. список для організаторів дит. читання до 110-ця від дня народж. укр. композитора А. Й. Кос-Анатольського [Текст] / Миколаївська обл. б-ка для дітей В.О. Лягіна; уклад. В.Є. Щербак. — Миколаїв, 2019. — 32 с.
109. Ярема Кваснюк. Гуцульський полк морської піхоти та інші [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/gutsulskij-polk-morskoji-pihoty-ta-inshi/>
110. Jurij Kramar. Родина КОС, що жила в Угнові. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.facebook.com/groups/251132379990639/posts/297564738680736/?locale=uk_UA
111. Ярослав Ганіткевич. Ярослав Окуневський — військовий лікар, адмірал Австро-Угорського флоту, мандрівник, публіцист, меценат Наукове товариство ім. Шевченка. Онлайн-журнал Товариства [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ntsh.org/content/yaroslav-ganitkevich-yaroslav-okunevskiy-viyskoviy-likar-admiral-avstro-ugorskogo-flotu>
112. Арсенич П., Вардзарук Л. Українські лікарі Прикарпаття. — Івано-Франківськ: Облвидав Галичина, 1991 рік. — 44 с.
113. Українські лікарі Прикарпаття. Упорядники П. Арсенич, П. Білянський, С. Генік. — Коломия: «Вік», 1995. 96 с.
114. Галицький адмірал, або майже нереальна історія життя Ярослава Окуневського [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/galyczkij-admiral-abo-majzhe-nerealna-istoriya-zhyttya-yaroslava-okunevskogo/>
115. Іван Гоменюк. Довкола світу зі стетоскопом і пером. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/dovkola-svitu-zi-stetoskopom-i-perom/>

116. Окуневський Я. Листи з чужини [Текст] / Я. Окуневський. — Київ: Темпора, 2009. — 520 с.
117. Мохорук Д.І. Тяжкий хрест. Тетралогія. Присмак гіркоти. Художньо-краєзнавчий роман-хроніка. Том 3. [Текст] / Д.І. Мохорук. — Косів, «Писаний Камінь», 2009. — 260 с.
118. Презентація: «Адмірал, який повірив в Україну» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://issuu.com/bibliotekaumsa/docs/8e031ecf1631c1>
119. Окуневський Ярослав Іполитович [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Окуневський_Ярослав_Іполитович
120. Прикарпаття відзначило 150-річчя «першого гуцульського адмірала» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1975971.html>
121. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія. Т. 3: П - С. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2020. — 576 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12485>
122. Леонід Кирилаш. У Калуші похований офіцер морської флотилії Австро-Угорщини Маркел Рожанковський [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2021/01/10/117968/view>
123. Кваснюк, Ярема. Військові формування Галицької Армії на Станиславщині під час Українсько-Польської війни 1918–1919 рр. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина», no. 32 (December 27, 2019): 113–124. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.15330/gal.32.113-124>
124. Ганіткевич Я. Українські лікарі [Текст]: бібліогр. довід. / Я. Ганіткевич, П. Пундій; наук. ред. Л. Пиріг. Кн. 3: Учасники національно-визвольної боротьби й українського державотворення, репресовані та реабілітовані лікарі України. — Львів : Афіша, 2008. — 427 с.
125. Янович Володимир [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Янович_Володимир
126. Знайомимось з історичними будівлями Івано-Франківська. Будинок Яновича [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pobudovano.com.ua/index.php/news/znayomimos-z-istorichnimi-budivlyami-ivano-frankivska-budinok-yanovicha>
127. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія. Т. 4: Т - Я. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. — 688 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12484>
128. Яковлев Юрій. Роман Яросевич — провідний діяч РУРП у першій половині 1890-х рр. [Текст] / Юрій Яковлев. — Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 2013. — Випуск 23–24. — С. 334-344 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovliev_Yurii/Roman_Yarosevych_providnyi_diiach_RURP_u_pershii_polovyni_1890-kh_rr.pdf?PHPSESSID=0tb751corftfs7n7p61b9lkum1
129. Шкраб'юк П.В. Русько-українська радикальна партія (РУРП) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Rusko_ukrainska (останній перегляд: 22.08.2023)
130. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Слідами старого Станиславова. Кам'яниця Маршалкевича [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogo-stanyславova-kamyануся-marshalkeyvycha/>
131. Олена Бучик. Колись у Станиславові: пам'яті доктора Яросевича [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://kuryer.if.ua/kolys-u-stanyславovi-pamyati-doktora-yarosevycha/?fbclid=IwAR1Ozi_M8pJoZfjuHLZ4WWb9UueFw4zT2felLaCee9QFLk62b-GppZT-TA
132. История Полтавы, Грушкевич, Ярослав Теофилович [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/biblioteka/tematicheskie-podborki/pamyatnik-i-p-kotlyarevskomu-v-republikatsiyakh?id=12140>
133. Юрій П'ядик. Фотографія з багатьма невідомими. Вітчизна. 1989, № 2. С. 194-205.
134. Іван Бондарев. Готелі старого Станиславова. Епоха комфорту (фото) <https://report.if.ua/istoriya/goteli-starogo-stanyславova-epoha-komfortu/>

135. Іван Бондарев. Цукерня Скрута. У Франківську на Мазепи, 4 працювала успішна і популярна цукерня [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/cukernya-skruta-u-frankivsku-na-mazepi-4-pracyovala-uspishna-i-populyarna-cukernya/>
136. Іван Бондарев. Легенди Станиславова. Від Скрута до Гутта [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pravda.if.ua/legendy-stanyslavova-vid-skruta-do-gutta/>
137. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Слідами старого Станиславова. Клініка доктора Гутта [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/gazeta/neformat/slidamy-starogo-stanyslavova-klinika-doktora-gutta/>
138. Роман Діда. З чого починалося місто. Літопис Станиславова 1925-1926 років [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/z-chogo-pochynalosya-misto-litopys-stanyslavova-1925-1926-rokiv/>
139. Олена Бучик. Наша історія. Станиславівські оголошення: «любовний маршрут» міжвоєнного міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://kurs.if.ua/news/nasha_istoriya_stanyslavivski_ogoloshennya_lyubovnyy_marshrut_mizhvoienного_mista_26704.html/
140. Крип'якевич-Лукомська Лукія Львівна / Я. І. Мазурак // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=1585
141. Справа честі — доктор Гутт Мостовий (Переклала з польської Наталя Ткачик із книги Тадеуша Ольшанського «Станиславів однак живе», 2010) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/sprava-chesti-doktor-gutt-mostovyy/>
142. Іван Бондарев. Галерея бургомістрів Частина II. Нестабільні двадцяті [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/Galereya-burgomistriv-Chastyna-II-Nestabilni-dvadcyati/>
143. Дзєман М.І. Традиція триєдності лікувального процесу в українській медицині (частина 1) [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2015. — № 4. — С. 63-73. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLk_2015_4_14
144. Psychoanalysis. Encyclopædia Britannica [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.britannica.com/science/psychoanalysis>
145. Старовойтов В.В. Психологія і релігія [Текст] / В.В. Старовойтов // Журнал практической психологии и психоанализа. — 2005. — № 2 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://psyjournal.ru/articles/psihoanaliz-i-religiya?ID=2949>
146. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології [Текст] / І. Нечуй-Левицький. — Львів: 1876. — 80 с.
147. Заблоцька К.В. Медицина Київської Русі в «Києвопечерському патерику»: історіографічний аспект [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/4_2004/articles/stat12.html
148. Маринжа Лук'ян. Медицина в Київській державі [Текст] / Маринжа Лук'ян // Здоров'я України. — 2010. — № 1 (230). — С. 58.
149. Маринжа Лук'ян. Медицина в Київській державі (продовження) [Текст] / Маринжа Лук'ян // Здоров'я України. — 2010. — № 2 (231). — С. 58.
150. Дзєман М.І., Пелешук А.П. Деякі історичні передумови особливостей розвитку української медицини та її інтеграції у духовно-матеріальну культуру. [Текст] / М.І. Дзєман, А.П.Пелешук // В кн.: Медицина і українська культура. — Київ, 1993. — С.103-106.
151. Rola monasterów w kształtowaniu kultury ukraińskiej w wiekach XI-XX [Текст] / red. A. Gronek, A. Nowak. — Wydawnictwo «Szwajpolt Fiol». — Kraków, 2012. — 357 с. (Роль монастирів у формуванні української культури у XI — XX віках [Текст] / редакція Аліція Новак, Аґнешка Гронек. — Видавництво «Швайпульт Фіоль»/ -Краків, 2012. — 357 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.academia.edu/40316467/Rola_monaster%C3%B3w_w_kszta%C5%82towaniu_kultury_ukrai%C5%84skiej_w_wiekach_XI-XX_red._A._Gronek_A._Nowak

152. Дзєман М.І. Витоки традицій української медицини та передумови її інтеграції в матеріально-духовну культуру в стародавню добу та середньовіччя друк [Текст] / М.І. Дзєман // Практикуючий лікар. — 2012. — № 1. — С. 74-83.
153. Дзєман М.І. Роздуми щодо роковин Національної академії наук України: епілог як пролог успіху. (Частина 1) [Текст] / М.І. Дзєман. — Новини медицини та фармації. — 2019. — № 2(679). — С. 18-21. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/47152>
154. Дзєман М.І. Роздуми щодо роковин Національної академії наук України: епілог як пролог успіху. Продовження (Частина 2) [Текст] / М.І. Дзєман // Новини медицини та фармації. — 2019. — № 4(686). — С. 18-22. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/47552>
155. Дзєман М.І. Роздуми щодо роковин Національної академії наук України: епілог як пролог успіху. (Частина 3) [Текст] / М.І. Дзєман // Новини медицини та фармації. — 2019. — № 5(690). — С. 18-22. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/47639>
156. Дзєман М.І. Роздуми щодо роковин Національної академії наук України: епілог як пролог успіху. (Закінчення) [Текст] / М.І. Дзєман // Новини медицини та фармації. — 2019. — № 6(691). — С. 20-24. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/47825>
157. Тищенко О. В. Медицина запорозького козацтва: огляд літератури [Текст] / О. В. Тищенко // Новини медицини та фармації. — 2017. — № 9 (621). — С. 22-24 159.
158. Маєр Н.П. История рода Ясенецких-Войно, предков святителя Луки [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.svrt.ru/lib/savel-2014/mager.pdf>
159. Євген Чернецький. Шептицькі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/shepticzki.html>
160. Наукові революції в історії [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Науково-технічна_революція
161. Войно-Ясенецький, Валентин Феликсович. Дух, душа и тело [Текст] / Святитель Лука (Войно-Ясенецький) ; [предисл. : В. Ф. Москаленко; Нац. мед. ун-т им. А. А. Богомольца]. — К. : Авіцена, 2010. — 207 с.
162. Korolevskij S. Métropole André Szeptyckyj, 1865-1944. — Rome, 1964.
163. Андрей (Шептицький) Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс] / Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Андрей_\(Шептицький\)#cite_note-korol-5](https://uk.wikipedia.org/wiki/Андрей_(Шептицький)#cite_note-korol-5)
164. Виникнення редemptористів візантійського обряду та передумови заснування їх спільноти в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ugcc-porto.at.ua/news/viniknennja_redemptoristiv_vizantijskogo_obrjadu_ta_peredumovi_zasnovannja_jikh_spilnoti_v_ukrajini/2011-09-17-136
165. Про парафію [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.cerkva-ugcc.if.ua/pro-parafiiu.html>
166. Монастир св. Йосифа (м. Івано-Франківськ) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://old.cssr.lviv.ua/about/monasteries/yosyfa-frankivsk/>
167. Вінкентійки — Сестри милосердя св. Вінкентія де Поль; [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://irisu.org.ua/ua/index/resources/directory/~%D0%92/48342/>
168. Галина Байса. Сестри Милосердя святого Вінкентія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://postup.brama.com/000129/pp17_9.html
169. Стасюк Ірина. Структура греко-католицьких жіночих громад Станіславської єпархії (кінець XIX — перша половина XX ст.) [Текст] / Ірина Стасюк // Історія. — березень — квітень 2014 р. — № 2(128). — С. 106-108.
170. Стасюк І.М. Греко-католицьке жіноче чернецтво Станіславської єпархії (кінець XIX — перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І.М. Стасюк. — Івано-Франківськ, 2014. — 16 с.

171. Дедишина Лариса. Непокинуті і потрібні [Текст] / Лариса Дедишина // Фармацевтик практик. — 2014. — № 2. — С. 52-53 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://issuu.com/kseppp/docs/frp_2_2014
172. Олександра Чернова. (Не)пересічні львів'яни. Монахія з лівниці Шептицького [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://tvoemisto.tv/exclusive/neperesichni_lviviany_sestra_narodno_lichnytsi_dodayte_foto_69460.html
173. Комар Ірина. Роль української греко-католицької церкви в організації охорони здоров'я дітей у Галичині на початку XX ст. [Текст] / Ірина Комар // Гірська школа української Карпат. — № 8-9 (2013). — С. 213-215 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://issuu.com/ivano-frankivskacbs/docs/08-09_girska-shkola
174. 175. Станіслав Потоцький — герой битви під Віднем [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ckpide.eu/ua/aktualnosci/wydarzenia/4632-stanislav-pototskyi-heroi-bytvy-pidvidnem>
175. Чухліб Т. В. Відень 1683: Україна-Русь у битві за «золоте яблуко» Європи [Текст] / Т.В. Чухліб. — К. : Кліо, 2013. — 559 с.
176. Українська еміграція [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_еміграція
177. До століття заснування спільноти Редемптористів у Станіславові. Історичний вісник Львівської Провінції Згромадження Редемптористів. — 2023. — № 5(33). — 12 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1NDpwbrvg90Ox3_jlCRNmQ2f4FuUPVv6w/view?fbclid=IwAR3BOHSvM3T5DEMc2hHqQobTS2agmKPFsNa_SuZ6jh6nGP5PNBGrhcY4Fs
178. До століття заснування спільноти Редемптористів у Станіславові. Історичний вісник Львівської Провінції Згромадження Редемптористів. — 2022. — №2(28). — 4 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1rHy5d_YikLq_4zghoA48l5vF4lj-5rE/view?fbclid=IwAR3F972YZOnKsJvIB54y82pi5VgE8Ph6Nn1oJjY2jt07eTHALbo8Q4eDs
179. До століття заснування спільноти Редемптористів у Станіславові. Історичний вісник Львівської Провінції Згромадження Редемптористів. — 2020. — №1(7). — 4 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1pZkveAgGjAYXKkb1FTD-LfeaZopwwZms/view?usp=sharing&fbclid=IwAR3Zd7ObXREN4Ubl6gNx4pKzL6e0FjoKsR62BLr5qmjh-leB_kTecJ1ON-0
180. До століття заснування спільноти Редемптористів у Станіславові. Історичний вісник Львівської Провінції Згромадження Редемптористів. — 2020. — № 8-9(14). — 8 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1yeegd0jEdqgXhj_IMCddlmoMuZmaTs/view?fbclid=IwAR3elcKM5glYFMIBfHGBsQBtWQweozzt0yRnG3qJlxs6Ud_hHbVaM6w5Qs
181. Іван Бондарев, Михайло Головатий. Слідами старого Станіслава. Монастир редемптористів [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://report.if.ua/uncategorized/slidamy-starogo-stanyslavova-monastyr-redemptorystiv/?fbclid=IwAR0q0gHJENyT04GHfdpHLfy55m1ivXzS_x6Ptye9qKBnK5ZyX1wP9YWpeK0
182. Отець Йосиф Схрейверс — бельгійський редемпторист в українській Церкві. Упорядник Піх Р. — Львів: Видавничий відділ редемптористів «Місія Христа», 2016. — 172 с.
183. Ангел України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=2KJKIEmuwuQ>
184. Величковський В.В. Мати Божа Неустанної Помочі [Текст] / В.В. Величковський. — Марійський ювілейний календар-альманах «О, спомагай нас, Діво Маріє!» на рік 1939. — Львів-Станіславів. — 1938. — С. 130-134.
185. Василь Романюк. Галицьке виховання: перші дитсадки під опікою монахинь [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://gk-press.if.ua/galytske-vyhovannya-persh-diysadky-pid-opikoju-tonahyn/>
186. Олександр Шейко. Місце зустрічі змінити... можна, або львівська місія отця Яроша [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/mistse-zustrichi-zminyty-mozhna-abo-lvivska-misiya-ottsya-yarosha/>

187. Історія будови Українського Шпиталю // Український шпиталь Народної лічниці ім. Митрополита Шептицького: пропам'ятна книжка з нагоди відкриття. — Друге видання. — Львів, 1938 ; Чікаґо : Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. — С. 19—47.
188. Осінчук Р. Сімдесятліття «Народної Лічниці» [Текст] / Роман Осінчук // Український шпиталь Народної лічниці ім. Митрополита Шептицького: пропам'ятна книжка з нагод і відкриття. — Друге видання. — Львів, 1938 ; Чікаґо : Медичний архів і бібліотека УЛТПА, 1980. — С. 74—78.
189. Рудень В. Організація та діяльність Народної лічниці ім. Митрополита Андрія Шептицького у Львові в 1903—1939 рр. [Текст] / Василь Рудень // Аґапіт. — 2001. — № 13. — С. 53—56.
190. Дедишина Л. «Народна лічниця» — перша українська лікарня в Галичині [Текст] / Лариса Дедишина. — Фармацевт Практик. — 2014. — № 2 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://fp.com.ua/articles/narodna-lichnitsya-persha-ukrayinska-likarnya-v-galichini/>
191. Софія Лєгін. Там, де втихомирюють людський біль, або Шпиталь на узбіччі Святоюрської гори [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/tam-de-vtyhomuyuyut-lyudskiy-bil-abo-shpytal-na-uzbichchi-svyatoyurskoji-hory/>
192. Роман Метельський. «Мій батько стояв на чолі «Народної лічниці»...», або найкраще шанування митрополита Андрея Шептицького [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/mij-batko-stoyav-na-choli-narodnoji-lichnytsi-abo-najkrasche-shanuvannya-mytpolyta-andreya-sheptytskoh/>
193. Назар Н. Сестра Аліція Поппе: життя для Бога і України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrichti/zitya-svyatix/711-zhittya-svyatih.html
194. «Народна лічниця» Митрополита Андрея Шептицького / ДОБРА РОЗМОВА 24.06.2020 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=L4s21L3PU4>
195. Згромадження Сестер Милосердя св. Вінкентія (УГКЦ) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://svincent.org/uk/vikentiyska-rodina/pro-sim-yu-5/>
196. Головною настоятелькою Згромадження Сестер Милосердя св. Вікентія обрали с. Терезу (Юсипів) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://velychlviv.com/golovnoyupastoyatelkozy-zgromadzhennya-sester-myloserdya-sv-vikentiya-obraly-s-terezu-yusypiv/>
197. Монастир святого Йосифа згромадження редемптористів (м. Івано-Франківськ) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://cerkva.online/item/2995-monastir-svyatogo-iosifa-zgromadzhennya-redemptoristiv-m-ivano-frankivsk>
198. Підручник латинської мови [Текст] : підручник / І.Я. Козовик, Л.Д. Шипайло. — Київ : Вища школа, 1976. — 264 с.
199. Петро Арсенич. Душпастир, педагог, філософ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20161220124652/http://www.novazorya.if.ua/last/1204-2013-02-14-18-29-57>
200. Дзєман, М.І. Витоки медичної справи в місті Межиріччя Бистриць [Текст] / М.І. Дзєман. — Терапевтика / імені професора М.М. Бережницького. — 2023. — Т. 4, № 1. — С. 66-80. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://terapevtyka.com.ua/index.php/journal/article/view/148/103>
201. Бурчинський Г.Й., Передерий В.Г. Киевская школа терапевтов. — К.: Вища шк., 1991. — 115 с.
202. Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923. Енциклопедія: у 4 т. Т. 1: А—Ж. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. — 688 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://elar.ipro.edu.te.ua:8080/handle/123456789/5884>
203. Гробельний Осип [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2043876099281734&set=gm.3126695267636783&id=orvanity=2356695091303475>
204. Валіхновська, З. Постаць Ігнатія Полотнюка : Про дяка Станіслав. катедрал. собору у 1887-1903 рр., організатора муз.-церков. освіти Галичини [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3526/Valikhnovska_Polotniuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y
205. Вісник Станіславівської єпархії (1894/8), 101.

206. З чого починалося місто. Літопис Станиславова 1894-1895 років [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/istoriya/z-chogo-pochynalosya-misto-litopys-stanyславova-1894-1895-rokiv/>
207. Полотнюк І. Напівник церковний. Перемишль, 1902, с. 168.
208. Бажанський П. Напівник Ігнатія Полотнюка. Виданий в році 1902. Критично наукова розвідка. Дяківський глас. 1904. Ч. 5. С. 69-72; Ч. 6. С. 90-93.
209. З чого починалося місто. Літопис Станиславова 1902 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/z-chogo-pochynalosya-misto-litopys-stanyславova-1902-roku/>
210. Василь Романюк «Українська Хата» на історію багата [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gk-press.if.ua/ukrayinska-hata-na-istoriyu-bagata/>
211. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ і села міської ради. — Кн. 1. Пам'ятки археології, історії та мистецтва. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. — С. 236-239.
212. Знайомимось з історичними будівлями Івано-Франківська. Будинок Гробельних. Фото [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pobudovano.com.ua/news/znayomimos-z-istorichnimi-budivlyami-ivano-frankivska-budynok-grobelnikh-foto>
213. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ і села міської ради. — Кн. 1. Пам'ятки археології, історії та мистецтва. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. — С. 134-136.
214. Будинок лікарів Гробельних | історія пам'ятки архітектури на Незалежності, 43 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://if.informator.ua/2023/04/27/budynok-likariv-grobelnih-istoriya-pamyatky-arhitektury-na-nezalezhnosti-43/>
215. Юлія Кушнір. Книга як неможливий діалог. Бібліотека Тараса Прохаська [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/02/25/208578/>
216. Іван Драбчук Родина Хмільвських у Крелосі [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://davnyihalych.com.ua/novini/item/1088-roduna-hmylevskih-u-kruloci?tmpl=component&print=1>
217. Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини Т. II [Текст] / ред. Микола Климишин. — Видання Центрального Комітету Станиславівщини. НЬЮ-ЙОРК — ПАРИЖ — СІДНЕЙ — ТОРОНТО, 1985. 898 с.
218. Фіглевський Віталій. Лікар, що вивчав підземний літопис Галича [Текст] / Віталій Фіглевський. — Краєзнавець Прикарпаття. — 2010 (липень-грудень). — № 16. — С. 56-58.
219. Коваль І., Миронюк І. Євангеліст Лука з княжого Галича. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — 224 с.
220. Д-р Ярослав Хмільвський: На що хворіли та від чого помирали українські князі. Лікарський Вісник, Рік XI, ч. 4, жовтень 1962 р.
221. Д-р Ярослав Хмільвський: Недуги Т.Г. Шевченка. Лікарський Вісник, Рік X, ч. 1 і 2, січень 1963 р.
222. Байцар А. Л. Історія Винник в особах. Науково-краєзнавче видання / А.Л. Байцар. — Винники: ТзОВ ВТФ «Друксервіс», 2017. — 180 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Baytsar-Istoriia-Vynnyk-book-2017.pdf>
223. Хома І. Січові Стрільці. Створення, військово-політична діяльність та зброяна боротьба Січових Стрільців у 1917–1919 рр. [Текст] / Іван Хома. — К. : Наш час, 2011. — 104 с
224. Воевідка Кость [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-27358>
225. Воевідка Кость, приятель Пласту [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20210705055512/https://100krokv.info/2019/07/vojevidka-kost-priyatel-plastu/>
226. Іван Бондарев. Прокляття головного лікаря ІІ. Ревнощі та вбивства у цивільному шпиталі Станиславова (фото) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/statti/proklyattya-golovного-likarya-ii-revnoshchi-ta-vbyvstva-u-cyvilnomu-shpytali-stanyславova-foto/>
227. Наша перша історія про Костю Воевідку. Відео створене «СПІЛЬНО-production» кіноакторська студія Ідея та продюсування: Pavlo Valko. Режисер та оператор: Pavlo Valko, @Іванна Охременко [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=601747351512285>

228. Відкриття дошки Воєвідці [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://firtka.if.ua/blog/view/v-ivanofrankivsku-vidkrili-anotacijnu-dosku-kostu-voevodci-dodano-video47632>
229. Ігор Андруняк. Доктор медицини Дмитро Селепей [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://volya.if.ua/2020/08/doktor-medytyny-dmytro-selepej>
230. Ярослав Тинченко, Володимир Назарчук. Ізоляційно-пропускний пункт та концтабір для полонених у Києві у 1914-1918 роках [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/20/159537/>
231. Іван Бондарев. Мій тато був лікарем. Кисілевський про медицину Станислава ХХ століття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/mij-tato-buv-likarem-kysilevskij-pro-medycynu-stanyslavova-hh-stolittya/>
232. Василь Романюк. Полковий лікар [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://g.k.press.if.ua/polkovyj-likar/>
233. Тадеуш Ольшанський. Колись у Станиславові... — Івано-Франківськ: Дискурсус, 2016. — 272 с.
234. Ганс Крюгер [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ганс_Крюгер
235. Shoa Portal Vienna, Teil 1941-3 [Архівовано 12 лютого 2019 у Wayback Machine] scrollen zum Abschnitt 12. Oktober (зі світліною Крюгера) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20190212130716/https://shoaportalvienna.wordpress.com/1941-3/>
236. "Пацифікація" — початок польського геноциду Українців... «Porohivnuśa» «Порохівниця». Опубліковано 17 Вересня, 2020. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://porohivnuysa.com.ua/2020/09/17/pacyfikacja_polskyi-genocyd-ukrainciv/
237. Професор Гудь: Пацифікація 1930 року була фатальною помилкою, яка вкрай негативно вплинула на польсько-українські відносини. PORTAL POLSKIEGO RADIA SA [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.polskieradio.pl/398/7866/Професор-Гудь-Пацифікація-1930-року-була-фатальною-помилкою-яка-вкрай-негативно-вплинула-на-польськоукраїнські-відносини>
238. Володимир Молодій. Урочище Дем'янів Лаз: пів тисячі жертв [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/urochishche-demianiv-laz-piv-tysiachi-zhertv/>
239. Галина Добош. Дем'янів Лаз: «розкопані й закопані могили» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1848818.html>
240. Андрій Когут. Операція «Запад». Перевиконання плану з депортацій українців [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/21/156402/>

ЗМІСТ

Передмова завідувача кафедри пропедевтики внутрішньої медицини імені професора Мирослава Миколайовича Бережницького Івано-Франківського національного медичного університету, Заслуженого лікаря України, доктора медичних наук, професора Нейка Василя Євгеновича.....	5
Європейський контекст заснування лікарської справи в місті межиріччя Бистриць.....	7
Світового рівня вчені-медики XVIII-XIX сторіч із Прикарпатського краю.....	31
Станіслав медичний перед першою світовою війною.....	40
Медична справа в Станіславській окрузі королівства Галичини в роки першої світової війни та національно-визвольних змагань.....	45
«Наші професіонали» — перші лікарі українського походження міста межиріч Бистриць.....	67
Станіславівська лікарня Яна Гутта-Мостового.....	77
Станіслав-Станиславів першої половини XX сторіччя — місто витоків запровадження в практику охорони здоров'я Галичини феноменальної традиції української медицини триєдності лікувального процесу.....	81
Медична спільнота міста межиріччя Бистриць у міжвоєнний період.....	106
Післяслово	132
Література	134

Серія «Бібліотечка практикуючого лікаря»

Монографія

Дземан Михайло Іванович

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС ВИТОКІВ ТРАДИЦІЙ МЕДИЧНОЇ СПРАВИ В МІСТІ-ПЕРЛИНІ ПІДГІР'Я КАРПАТ

Видавець: ТОВ «Видавничий дім Медкнига» Київ, 2024

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи в державний реєстр видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції ДК 5123 від 10.06.2016

Спеціалізоване видання, призначене для лікарів та медичних установ.

За достовірність фактів, цитат, імен, посилань, використання спеціальних термінів, географічних та інших назв несуть відповідальність автори.

Правову відповідальність за розміщення, зміст, достовірність та графічне відтворення рекламно-інформаційних матеріалів про лікарські засоби чи пристрої несе виробник, дистриб'ютор або інша структура, яка надала відповідні матеріали.

www.medknyha.com.ua

Шеф-редактор О. Влас, тел. +38-066-7851156, e-mail: zdovado@ukr.net

Відділ маркетингу Т. Овчаренко, тел. +38 066 753 81 78

Підписано до друку 17.05.2024. Тираж 1000. Друк офсетний.

Відгуки та пропозиції надсилайте на адресу: а/с-18, м. Київ-108, 04108

Дзеван Михайло Іванович, лікар-терапевт вищої категорії, кандидат медичних наук, доцент. Випускник Івано-Франківського державного медичного інституту 1982 року. Професійний шлях на медичній ниві розпочав із посади медичного брата відділення функціональної діагностики та фельдшера-лаборанта приймального покою другої міської клінічної лікарні м. Івано-Франківська (1978-1981). По закінченню медичного інституту згідно державного розподілу працював дільничим цеховим терапевтом заводу «Маяк» поліклініки №3 Мінського РЗО міста Києва (1983-1986). В Київському медичному інституті навчався в інтернатурі (1982-1983) та клінічній ординатурі (1986-1988). Науково-педагогічний шлях розпочав із посади наукового співробітника науково-тематичного відділу Київського медичного інституту в Тимчасовому науковому колективі «Відгук» (1988-1991). В цей час була виконана кандидатська дисертація на тему: «Низькоінтенсивне електромагнітне випромінювання в лікуванні бронхообструктивних захворювань легень». З 1992 року асистент кафедри госпітальної терапії №2 Київського медичного інституту, 2001-2010 роки доцент тієї ж кафедри Національного медичного університету імені О.О.Богомольця. З 2010 року науковий співробітник ПП «Лабораторія Ербіс» НВЦ «Ербіс». Автор та співавтор більше 300 наукових праць (в тому числі 9 монографій, 2 навчальних посібників, 11 винаходів) та 5 раціоналізаторських пропозицій. Нагороджений золотою медаллю ВДНГ СРСР (1991) та Почесною грамотою МОЗ України (2004). Коло наукових інтересів — адаптаційна медицина та історія медицини.